Coperta de *Dumitru Verdeş.*

2002
MONICA SPIRIDON

EMINESCU. O ANATOMIE A ELOCVENŢEI

bEDITURA MINERVA BUCUREŞTI • 1994

Citatele din publicistica eminesciană care fac obiectul acestui demers critic sunt preluate din M. Eminescu: *Opere,* 2-4. *Studii şi articole politice.* Ediţie îngrijită de Ion Creţu. Bucureşti, Editura Cultura Românească, S.A.R., 1938-1939 (care conservă unitar formele lexicale: *sunt, suntem, sunte(i)* şi M. Eminescu: *Opere,* IX - XIII. *Publicistică.* Ediţie critică îngrijită de un colectiv de cercetători de la Muzeul Literaturii Române. Bucureşti, Editura Academiei, 1985 (care conservă, dimpotrivă, cu o argumentaţie abundentă, formele: *sânt, sântem, sănleţî).* Ambele ediţii sunt menţionate în text prescurtat, prin numărul volumelor (indicat cu cifre arabe în cazul ediţiei Ion Creţu şi cu cifre romane în cazul ediţiei Muzeului Literaturii Române) şi pagini. *(N. ed.)*

ISBN 973-21-0438-4

Motto
„Fără să subscrie la părerea lui Rousseau despre zădărnicia periodicelor şi a muncii ziaristice («regret când văd oameni făcuţi să ridice monumente mulţumindu-se să care materiale şi arhitecţi transformaţi în lucrători manuali»), adnotatorii ziaristului Eminescu n-au rostit, totuşi, mai nimic despre valoarea literară a ziarismului său şi mai ales de valoarea complimentară a acestei opere."
Perpessicius

r

Partea I 1VTORPOT OriTA

1. POEZIE ŞI ADEVĂR

Privită în ansamblu, publicistica eminesciană a fost o arenă unde - într-un spectacol fastuos, montat anume pentru public - *raţiunea analitică* a combătut vehement *raţiunea retorică.*
De câte ori se iveşte ocazia, Eminescu îşi aşază, cu nedisimulat orgoliu, oratoria publicistică în altă sferă decât cea obişnuită (cea a *opinabilului),* rezervându-i neutralitatea prudentă a ştiinţei şi scrupulul metodic al disciplinelor exacte: „Cată să spunem câteva cuvinte asupra *metodului de cercetare a cestiunii etnologice şi sociale* pe care l-am urmat, precum şi asupra formei acestor studii" (XII, 319). în acelaşi articol se pledează chiar pentru o scriitură „albă" *sui generis,* în care să nu fie *vizibil implicat* nici un subiect enunţător: „Să presupunem că aşa ar fi. Că autorul acestor şiruri e nebun, e bun de legat şi de dus la Mărcuţa.
Rămâne mai puţin adevărat ceea ce a zis? Asta-i cestiunea. Daca ceea ce a zis autorul e adevărat, ceea *ce* a zis importă, nu *cine* a zis. Daca un nebun multiplică două cifre corect, este quotientul neadevărat, pentru că cel ce-a calculat are idei fixe sau halucinaţiuni?

Daca un nebun constată, conform adevărului, că un perete e alb, devine peretele negru, pentru că nebunul i-a atribuit o calitate ce i se cuvine? [...]
Dar ne este cineva amic ori adversar, dar român sau străin, adevărul spus de noi rămâne acelaşi pentru toţi. Ne mărginim la constatarea de fapte exacte şi la rezumarea lor în adevăruri generale; *metodul nostru e cel urmat în ştiinţe în genere, în cele naturale îndeosebi.Oare* supărarea bolnavului pentru că-i constatăm boala o modifică?"
Regula jocului pare a fi *adequatio rei et intelectus* (supunerea spiritului cunoscător la evidenţa realului), şi cei ce n-o respectă sunt descalificaţi cu dispreţ: „N-ar fi greu de polemizat în ziaristică - se plânge poetul - dacă am avea a face cu raţiunea. Cine nu poate să înţeleagă, aceluia îi mai putem subveni lipsurile traducând ceea ce voim să-i zicem în termeni mai concreţi, dar pentru cine voieşte să
nu înţeleagă mijloacele de înduplecare nu sânt argumentele minţii, ci cu totul altele." (XI, 38)
După cum se poate observa, o vocabulă insistentă în paginile publicisticii eminesciene este ADEVĂRUL. Departe de a se scălda într-un vag conotativ, cuvântul are un înţeles precis, aproape „tehnic". De câte ori se iveşte prilejul - ca în pasajul de mai sus - poetul trimite prompt la universul de referinţă în care trebuie interpretat. Angajat într-o polemică de durată cu revista „Românul", Eminescu, pe atunci redactor al „Timpului", denunţă prestidigitaţia verbală a adversarului, sub cuvânt că acesta nesocoteşte exigenţa esenţială a *exactităţii,* substituindu-i o simplă *competenţă argumentativă.* Comentariile acide j)e marginea exactităţii sau inexactităţii „celuilalt" sunt numeroase. Intr-un rând se contestă atât validitatea sistemului de gândire, cât şi cea expresivă a publicisticii de la „Românul": „Confraţii noştri cată să ştie că vorbele au un înţeles oarecare, al lor propriu, şi că nu se poate substitui, aşa, după plac, una alteia. Ştim foarte bine că generaţia roşie vorbeşte şi scrie aşa ca şi când vorbele n-ar fi având nici un înţeles. Şi nu-1 au în capetele ei. Procesul substanţial al gândirii nu se petrece deloc înlăuntru-le; nu se învârteşte în ele decât moara de vânt a sunetelor articulate, nu compararea şi coordonarea substanţială a ideilor ce corespund cu acele sunete articulate. De aceea, noi zicem «Românie», şi-n capul lor răspunde «Pherekydes», ca şi când termenii ar fi echivalenţi." (XII, 405)
Eminescu pretinde chiar polemicii să se păstreze în limitele raţionalului, ale adevărului verificabil, ale bunei-credinţe. Din incompetenţă, eventual cu rea-credinţă, Rosetti şi comilitonii ar devia spre zone mult mai agreabile, unde nu trebuie să te supui probei faptelor: „în loc de a dovedi o teză, în cazul nostru *în loc de a dovedi prin fapte* că dreapta voieşte trecutul, de unde ar rezulta în adevăr că e reacţionară, se aleg în discuţie din capul locului numiri, adică vorbe, care cuprind în sine deja concluziunea şi din a căror analiză lexicală să rezulte ceea ce mai întâi ar fi trebuit, după toată buna cuviinţa, să se dovedească. Nepărtinitorul zice «cult» sau «religie», amicul cauzei zice «pietate» sau «beatitudine dumnezeiască», adversarul zice «bigoterie» sau «superstiţie». Nepărtinitorul zice «preot», d. Sihleanu zice «pochi». Astfel, cei ce discută, trădează prin chiar alegerea termenilor, intenţia pe care o au.
E într-adevăr trist ca nişte *apucături sofistice,* atât de vechi şi atât de cunoscute fiecăruia, încât de la întâia vedere sar în ochi, să poată avea o influenţă asupra convingerii oamenilor." (XI, 171)
Rânduri ca cele de mai sus fac o diferenţă între „adevăr" şi, respectiv, „meşteşug", acesta din urmă fiind asimilat unui instrument al erorii. Anatema aruncată ritual de Eminescu asupra retoricii nu pare prin nimic deosebită de „teroarea"[1] dezlănţuită de romantici, care pretindeau cum se ştie, cuvântului, să se facă pur şi simplu una cu lumea.
Numai că... *Jupiter tonans,* care excomunică retorica, uzează el însuşi de un dispozitiv retoric bine pus la punct şi funcţionând ireproşabil. Analiza strânsă de text arată ce tribut plăteşte poetul meşteşugului atât de hulit. Gazetăria sa recurge la procedee clasate şi mizează curent pe *ingenium.* De câte ori e cazul, chiar recuzita „apocaliptică" a adversarului este - fără remuşcări - refolosită...
Strălucitoare, derutantă - aşa cum îi pare lui Iorga[2] sau lui Ibrăileanu[3] - gazetăria eminesciană atrage atenţia şi prin caracterul ei paradoxal. Salturile ei între planuri, incompatibilităţile flagrante pe primul îl încântă, iar pe cel de-al doilea îl provoacă să caute explicaţii naive.
Spirit disociativ şi exact, Lovinescu vorbeşte despre o ideologie clădită pe baze sentimentale, recurgând la o expresie lirică şi pamfletară.
Contradicţia este de domeniul evidenţei. Care să fie explicaţia? îl ia pe Eminescu, pur şi simplu, gura pe dinainte în focul frecventelor polemici, care îl stimulează să se lase în voia dispoziţiilor umorale, uitând de principiile solemn invocate? Să fie, oare, recursul ritual la „metod" un simplu subterfugiu retoric? Răspunsul se află în lectura fără prejudecăţi a textelor. Tactica subtilă a lui Eminescu este însoţită de umbra unui *discurs explicativ* (meta-retoric), spulberând orice îndoială asupra rosturilor ei. Poetul păşeşte, de altfel, pe o cale bătută. în decursul îndelungatei epoci de decădere a retoricii, n-au lipsit cei amatori să găsească argumentele necesare reabilitării „artei probante".
Cel ce voieşte să împace *adevărul* şi *raţiunea retorică* trebuie mai întâi *să le redefinească.* Este exact ce face Eminescu.
Mai întâi în partea *adevărului.* în planul înalt al principiilor, universalul spre care tinde poetul păstrează o deschidere către lumea mai palpabilă şi mai modestă a experienţei: „Zeiţa raţiunii credea, în Apus, să pună lumea în orânduială numai prin propriul aparat al deducţiunilor logice, ale căror premise nu erau bazate nici pe experienţă, nici pe organizaţia înnăscută a statului şi a societăţii..." (XI, 18)

La fel ca Maiorescu, Eminescu joacă decis pe cartea logicii, şi de carenţa ei nu uită niciodată să-şi acuze adversarii. Este însă vorba de o logică aparte, căreia i se pretinde girul eficienţei practice: „... însă modul e atât de general, inculparea e de o natură atât de metafizică şi de subţire, încât nu ne fac nici o supărare şi nu ne servesc cel mult decât ocazie pentru a arăta adevăratele noastre idei generale, adevăratele nostre convingeri supreme, deşi - în treacăt observând - nici o idee generală, ca convingerea logică nu e nici bună, nici rea, ci devine bună sau rea prin aplicarea ei". (3, 224-225)

Principial presupus (reper *ab quo),* logicul este totuşi mai curând esoteric, rezervat iniţiaţilor. (Adevăr vădit şi în oratoria aulică a lui Maiorescu, preocupat prin excelenţă de stringenţa logică.) Pentru a coborî la îndemâna publicului, de care Eminescu este adânc preocupat, logicul trebuie „sensibilizat" *prin exemple:* „De aceea, nu e vorba -
o repetăm - de principiile voastre sau ale noastre generale, e vorba de aplicarea lor concretă. în aplicarea concretă sunteţi mincinoşi, neoneşti, perverşi, ignoranţi, în concret sunteţi oameni de nimic, nu în abstract, căci abstracţiunile ca atari nu sunt nici bune, nici rele, ci moraliceşte indiferente. Geaba un cizmar va avea principiile cele mai frumoase, dacă nu ştie să-şi facă treaba lui, cizme bune; geaba d. Brătianu ca financiar va avea principii liberale şi umanitare, dacă nu ştie treaba, pentru care s-au chemat finanţele." (3, 229)

Adevărurile orgolioase capătă la Eminescu în mod necesar *„figură",* colorându-se familiar şi devenind certitudini confirmate de istorie: „...Deosebirea - pune Eminescu punctul pe i — este că liberalii iau în sens absolut ideile citite şi nerumegate din autori străini, pe când pentru noi adevărurile sociale, economice, juridice nu sânt decât adevăruri istorice" (XI, 51).

Pentru trebuinţele imediate ale oratorului, calea cea mai scurtă către adevăr rămâne *cea tangibilă, a exemplului.* Deşi funcţionează în continuare drept criteriu de valoare, *Raţiunea* este, în practică înlocuită cu *Certul. Tot ce s-a probat în timp este adevărat.* Printr-o mutare de maestru, Eminescu echivalează *,/netodul" ştiinţific* cu *argumentul probant.* (Unei arme ştiinţifice i se substituie unealta retorică.) Aceasta este reforma esenţială întreprinsă în partea Adevărului.

De partea Meşteşugului se cere una pe măsură, în articole, Eminescu echivalează frecvent retorismul cu pura inflaţie verbală. In focul polemicilor, adversarii sunt acuzaţi că îşi îngăduie derogări regretabile de la o normă la care poetul ţine mult: proximitatea vorbei cu fapta. Nu e greu de observat că avem de-a face cu un principiu de cea mai pură descendenţă pragmatică. Poetul-gazetar se arată interesat de potenţialul performativ al cuvântului, de forţa lui ilocuţionară (cum stipulează numita disciplină): „Căci aceste idei ne sânt cunoscute de mult; oricine a pus mâna pe un tractat de istorie ştie când şi de către cine s-au zis.

Acestea sânt ideile, acestea sânt chiar expresiunile cu cari cei mai neruşinaţi, cei mai nebuni conducători ai Revoluţiunii celei mari a Franţei, aţâţând mulţimea, o precipitau ca să omoare pe adversarii lor.

Aşa vorbea Marat ca să împingă la asasinarea lui Ludovic al XVI-lea; aşa a vorbit Danton ca să asasineze pe prizonierii politici, aşa vorbea Robespierre ca să provoace omorul girondinilor, al lui Danton şi al partizanilor lui.

Cu aceste idei s-au săvârşit toate măcelurile cari au acoperit de ruşine Revoluţiunea cea mare a Franţei şi cari au condus la moarte tot ce a avut Franţa mai inteligent şi mai patriot!

Dar toate acestea se petreceau în timp de anarhie, într-un timp în care discuţiunile între partide se terminau prin omoruri, în care pasiunile erau surescitate şi, daca nu-1 omorai tu pe adversarul politic, te omora el pe tine, timp în care domnea despotismul mulţimei.

10

Dar noi trăim, mulţumită lui D-zeu, în bună pace, şi dezbaterile de la noi se termină nu pe guilotină, ci în şalele de alegeri.

Ce caută *acest limbaj desfrânat în mijlocul unei societăţi liniştitei* La ce extreme voiesc oamenii aceştia să conducă pe credulii lor partizani? Care este educaţia ce voiesc a face acestui popor? Ce idee vrea să dea lumii de această ţară?" (XII, 184)

Discursul metatehnic eminescian identifică prompt filiaţiile tipologice ale retoricii adverse. Eminescu se dovedeşte conştient de potenţialul performativ enorm al cuvântului - efident şi funcţional - într-un context care justifică dilatarea verbală. împotriva tuturor aparenţelor, simpatiile sale vor fi mers către jargonul Revoluţiei franceze mai curând decât spre mizeria maimuţărelilor epigonice cărora li s-a tăiat cordonul ombilical ce le lega de tumultul istoriei. Oricât de emfatică, oratoria Revoluţiei era „secretată" de evenimente ţinând publicul cu respiraţia tăiată, pe muchea de cuţit dintre viaţă şi moarte. Deşi din raţiuni morale o înfierează, Eminescu jinduieşte în taină după vremea când „a zice" însemna „a face".

înţelegem, astfel, că transparenţa pe care poetul o revendică insistent pentru vorbele sale, nu înseamnă dispreţ pentru meşteşug. Cuvântul poate să farmece, cu condiţia să-şi tragă seva din act. Avem în Eminescu un adept declarat al retoricii lucid şi conştient orientate pragmatic.

Făcând bilanţul, Eminescu vede în retorica publicistică o formă de a acomoda convenabil pe *certa scire* cu *recta operări.*

Nu este, cum am mai spus, o cale neumblată. De-ar fi să ne gândim numai la Giambattista Vico. în plină degringoladă a retoricii, Vico, autor al unor faimoase *Orazioni inaugurali,* găseşte o formulă proprie de împăcare

a *competenţei argumentative* cu *raţiunea analitică.* Eminescu şi autorul *Ştiinţei noi* recurg, în linii generale, la acelaşi subterfugiu. *Din ştiinţele exacte, „metodul"* - de la care ambii se revendică orgolios — *este transferat, aclimatizat, pe terenul istoriei, al filologiei şi chiar al literaturii, cărora li se acordă valoare probantă.* Graţie unei suite de ajustări abile, pentru unul ca şi pentru celălalt, „umanioarele" dobândesc demnitate de discipline exacte, în aşa fel ca Platon să se poată împăca cu Tacit.
O expertiză atentă a publicisticii lui Eminescu arată limpede că reţeta sa este un fel de *Logică a exemplului* care se bizuie pe *Auctoritas* şi a cărei armă imbatabilă este *Citatul.* Chiar şi stilistic vorbind, demonstraţia eminesciană este turnată în tiparul lui PRECUM... TOT AŞA.
Obstinaţia - frecvent remarcată — cu care gazetarul evadează în necuprinse zări istorice nu are rolul de a declanşa vreun resort emoţional sau de a introduce în discuţie un ingredient de pitoresc.

Eminescu foloseşte o strategie recomandată de retorici: recursul la aşa-numita *auctoritas:* „Astfel înţelege societatea modernă misiunea statului român; astfel rezultă ea din istoria noastră; astfel a fost concepută chiar de către întemeietorul neamului românesc" (3, 207). Autoritatea *probată şi deci probantă* a lui Traian („întemeie-torul..."), a lui Vodă Cuza sau a lui Vodă Ghica, a lui Miron Costin sau a lui Varlaam susţine campania persuasivă în care poetul se implică total: „...Şi bieţii domni din vechime, cari ca Petre cel Şchiop abdicau de la Domnie ca să nu se mărească în zilele lor haraciul Porţii cu o mie sau două de galbeni sau Miron Costin cronicarul, care şi-a pus viaţa la mijloc şi a pierdut-o pentru că Vodă Cantemir sporise birurile! Un om care renunţă la Domnie pentru a scăpa ţara de o dare, un altul care-şi dă capul călăului pentru onoarea de a fi protestat contra unui spor de bir! [...]
Bietul Varlaam, mitropolitul Moldovei şi al Sucevei, care în înţelegere cu Domnii de atunci şi c-un Sinod general al Bisericei noastre au întemeiat acea admirabilă unitate, care-a făcut ca limba noastră să fie aceeaşi, una şi nedespărţită în palat, în colibă şi-n toată românimea. [...] .
Dar Varlaam era un prost. în zilele noastre nici membru la Academie n-ar putea să fie." (3, 257-259)
Sub acoperirea aceleiaşi funcţii se pot face salturi spre modele mult mai depărtate în timp şi spaţii: „Atena era un petec de pământ şi totuşi numai din comorile ei şi-a luat împărăţia lui Alexandru comorile măririi" (3, 206). Adversarul este de-a dreptul strivit de avalanşa de probe istorice.
Se aduc să depună la bară martori oculari („Paul din Aleppo spune că..."), se administrează, de cum se iveşte ocazia, duşul rece al cifrelor. La Eminescu, imaginea pilduitoare a istoriei este confecţionată din date seci şi prozaice (economice, demografice sau topografice). Intr-un adevărat articol-lecţie, se revelează, pe de o parte, utilitatea datelor pozitive pentru consolidarea valorii probante şi certifiante a discursului; pe de alta, se deschid perspective asupra funcţiei reale îndeplinite de sistemul de referinţă istoric în argumentaţia eminesciană: „Pentru că publicul român, ca orice public din lume, trăieşte în prezent, şi puţini, prea puţini se interesează de trecutul ţării lor ca să ştie cum au stat lucrurile acum douăzeci, treizeci de ani. Astfel, oricine în ţara noastră căruia i-a-nălbit barba, poate spune câte-n lună şi-n soare despre pretinsele sale merite şi prea puţini se vor găsi cari *să-i controleze* vorbele. «Românul» ca organ, d-nii Brătianu şi Rosetti ca oameni politici au contractat obiceiul de-a aşterne în socoteala trecutului tot ce le doreşte inima şi, făcând meseria aceasta de precupeţi de vorbe mari zece ani de-a rândul, au ajuns să crează poate ei înşii ceea ce spun. Noi nu ne-am mira — am mai spus-o şi altă dată - dacă roşii ar pretinde într-o bună dimineaţă că ei au creat

universul şi că D-zeu a avut un rol cu totul secundar la treaba aceasta..." (XII, 22).
Eminescu glosează pe marginea modurilor de utilizare a argumentului istoric cu funcţie probantă. Este unul dintre textele demonstrativ-negative, din care aflăm cum anume se poate *manipula* în mod distorsionant istoria. Trecutul - ni se explică pe larg - poate fi schimonosit verbal prin emisia de alegaţii *incontrolabile faptic.* Este întotdeauna imputarea esenţială adusă de Eminescu preopinenţilor săi, „precupeţi de vorbe mari", punând în seama istoriei „tot ce le doreşte inima". Principala probă a competenţei în materie este pentru poet abilitatea şi profesionismul în *mânuirea certului.* Carenţa adversarului la ambele capitole este adesea şarjată: „Are haz «Românul».
Pe cât timp d. CA. Rosetti se mărginea să-şi arunce în lume logosurile apocaliptice sau d. Costinescu apărarea celei mai populare cestiuni, a răscumpărării, lucrul era mai puţin glumeţ; ba fondul discuţiunii: îmbogăţirea patrioţilor prin pensii reversibile şi prin speculă la bursă asupra hârtiilor ce se făceau 18 şi aveau a se cumpăra cu 60 la sută, fondul zicem, era chiar foarte trist şi dezgustător. Acum însă «Românul» face istorie, şi istorie naţională. E tocmai ca şi când Offenbach ar scrie mitologie greacă, şi d-ra Louise Michel *Vieţile Sfinţilor."* (XII,

40)
în operaţia eminesciană de *despărţire a apelor,* etalarea propriei reţete de manipulare a trecutului ocupă un loc remarcabil. Ilustrativ este articolul din 7 februarie 1881, apărut în „Timpul" cu titlul *Repede aruncătură de ochi asupra proiectului de buget pe anul 1881-1882* (XII, 55-59), însoţit de un *motto* semnificativ *,/i.micus Plato, sed magis amica veritas".* „Facem o declaraţie din capul locului - începe poetul. Scriind aceste observaţii, n-am avut nicicum în gând a face un articol de politică militantă; am avut numai un singur scop, acela de-a atrage atenţia bărbaţilor competinţi şi, prin poziţia lor actuală, în putere de-a pune capăt unei situaţii care a durat deja prea mult. Şi este timpul, cred, sosit a lăsa politica la o parte când este vorba de finanţele statului. De-aceea, toate ţifrele ce le arătăm sânt culese numai *din izvoare oficiale.* Scriind aceste rânduri, n-am avut în vedere decât *bugetele, situaţiile date de Ministerul de Finanţe* şi declaraţiunile înaltei Curţi de Compturi, prin urmare, nici o singură ţifră nu este de fantazie sau măcar puse în dubiu: sânt ţifrele oficiale care vorbesc."
Uimeşte „metodul" cu care poetul se dedă unei adevărate prestidigitaţii statistice, construind din eşantioane cifrice aflate la îndemână structuri inteligibile şi elocvente: „Noi am luat şi am cercetat toate evaluările bugetare şi încasările efectuate de la 1862 încoace şi le-am aşternut în alăturatul tablou anex no. 1. Avem astfel trei periode distincte de câte cinci ani fiecare.
1. Period 1862-66, epoca înainte de Constituţiunea actuală
2. Period 1870-74, epoca guvernului conservator şi

3. Period 1875-79, epoca guvernului liberal." Tot ce urmează probează o tehnică pentru care sociologii vremii ar fi avut de ce să-1 invidieze. Este de reţinut priceperea de a proiecta datele seci într-un *scenariu semnificativ.* In alcătuirea statistică, perspectivele deschise către orizontul trecutului au un rol „revelator" sunt deci hârtia de turnesol pe care sensurile se desluşesc cu claritate: „Dacă ne aruncăm ochii în trecut, vedem cât de hazardată este această promisiune, deşi atrăgătoare. în adevăr, Horaţiu a zis: *«Nil mortalibus arduum est»* («Nimic nu este imposibil muritorilor»), dar Horaţiu nu cunoştea sistemele noastre financiare; a pretinde că deschiderea creditelor, extraordinare şi suplimentare în un an, să se mărginească la 300.000 lei este *a nu cunoaşte istoria noastră financiară.* în bugetele noastre, creditele suplimentare şi extraordinare au jucat totdauna un mare rol, şi lucrul este altfel foarte lesne de înţeles; căci într-o ţară nouă, care se organizează şi vrea să recâştige timpul pierdut spre a se pune în nivel cu civilizaţia secolului, se ivesc pe tot momentul necesităţi nouă, pe cari prevederea guvernanţilor nu le-a putut prevedea. [...]
In acest sens, tabloul aici anexat sub nr. 3 prezintă şi un interes istoric: la orice mişcare politică creşte şi suma acestor credite; astfel: consecinţele lovirii de stat din 1864 se traduc în anul următor cu o sumă de peste 12 milioane credite suplimentare şi extraordinare... ş.c.l."
Convertind, atunci când e cazul, „elocuenţa trecutului" - cum spune tot el - în date statistice, publicistul o transformă într-o unealtă a lui *Quod erat demonstrandum!:* „Terminând acest repede studiu asupra bugetului prezentat Camerii pe 1881-1882, dorim ca onor. comisiune bugetară să nu se lase a se amăgi de *mirajul excedentelor şi echilibrărilor iluzorii (s.a.),* ci mai bine, aruncând o privire în trecut, să se sperie de fantasmele *deficitelor reale"* (s.a.) (XII, 59). Voluptăţii statistice îi vine frecvent în sprijin răsfăţul citării de informaţii revelatoare, spicuite avizat din documente, acte de arhivă etc. „Acestea - ripostează cu indignare într-un rând poetul - nu sunt erezii istorice, precum binevoieşte a glumi «Românul», făcându-se că uită cum că citām acte autentice. De altfel, întreg articolul în cauză este un colaj de extrase din documente referitoare la Tudor Vladimirescu." (XII, 285)
Sau, în altă parte: „Pentru a ilustra teoria noastră, am citat vorbele autentice ale lui Matei Basarab". Şi, mai departe, după exact acelaşi sistem: „Acestea le spunea la 1639 Matei Vodă. La 1669, Radu Leon Vodă zicea..." (XII, 276) Putem dar conchide că excursul istoric este, practic, asimilat de publicistul Eminescu *paradigmei Citatului.*
Chiar şi cantitativ vorbind, ponderea decisivă o deţine în oratoria de presă a poetului acel capitol al retoricii care se numeşte GNOME, în sensul ei originar, *gnome* - adică *citarea retorică — ţine de planul*

înalt al adevărului, indiferent de unde şi-ar trage sursele. Iar la Eminescu, sursele acestea sunt extrem de diferite. Pe căi divergente uneori, poetul asimilează şi preia un material heteroclit, supunându-1 unui proces de *reconvertire* funcţională.

într-un *continuum difuz al citării,* se omologhează *documentul istoric* şi etalarea emfatică de *informaţii pozitive* simplei *anecdote* istorice puse în seama lui Vasile Lupu, *fabulelor* animaliere (eventual culese din Donici), *istorioarelor orale* de tot felul şi, la rigoare, *basmelor.* în mod curent, articolele eminesciene sunt montaje ingenioase de aluviuni, unele de-a dreptul incompatibile după canoanele simţului comun.
Iată, spre ilustrare, un articol din 1881 (XII, 43-46), construit evident conform acestui *principiu omogenizam* conceput ca o lecţie - de istorie şi, în acelaşi timp, de retorică - administrată (nu fără o anume voluptate maliţioasă) veşnic culpabilizatei gazete „Românul": „Erodot al «Românului» continuă cu autopsia istoriei naţionale, şi se-nţelege că orice Domn bun întâlneşte în cale e reacţionar, e turcofil, iar oricare taie capetele boierilor e naţional şi liberal.
Presimţisem că şi Mihai Viteazul, şi Matei Basarab vor fi trecuţi în registrul negru, iar Mihnea cel Rău şi Mircea Ciobanul, descendenţii armaşului Dracea, vor fi schimbaţi în martiri ai libertăţii poporului." Urmează un mozaic de decupaje documentare privind avatarurile istorice ale legii cunoscute drept *Glebae adseriptio* (legarea de pământ a locuitorului) şi servind unei schiţe „asupra originilor proprietăţii imobiliare în Ţările Române", însoţită când e cazul de excursuri lexicografice şi de precizări filologice docte. Se produc revelaţii pozitiviste privind vremeajui Vlad Ţepeş, a lui Vodă Brâncoveanu sau a lui Matei Basarab. îndeosebi, acesta din urmă beneficiază de un material ilustrativ fastidios. Anecdota orală şi atestatul documentar stau alături de imaginea plastică, toate diriguite convergent de poet în matca unui „elogiu" construit după cele mai pretenţioase canoane retorice: „Cu ochii lui Paul din Aleppo îl vedem pe bătrânul Domn jucându-se cu copiii de pe stradă şi aruncându-le bani din balconul curţii de la Târgovişte, cu aceiaşi ochi îl vedem întins în sala cea mare a palatului, cu faţa bătrână descoperită şi cu ochii închişi, îmbrăcat în haine regale cu nasturi de aur şi blăniţe cu samur, iar de la cap până la picioare un giulgiu subţire de mătase albă c-o mare cruce de aur. Patriarhul Antiohiei - un arab - citea rugăciunile mortuare sub lumina făcliilor mari de ceară. Om care nu ştiuse altă limbă decât cea românească, om de-o nepilduită vitejie personală şi de un nepilduit patriotism."
Finalul *Jaudei"* ridică pe domnitor pe un piedestal hagiografic: „Matei Basarab era sfânt şi de aceea avea darul clarvederii. Poate
15
că, în noaptea viitorului, ochii sufletului său, a sufletului celui mai românesc care a existat vreodată, au întrevăzut caricaturi ca d-alde Giani, Cariagdi, Carada, CA. Rosetti, ba a întrevăzut poate şi... politica şi alianţele lor."
Contrapus polemic tehnicii practicate de „Erodot" al „Românului", excursul eminescian este un *macrocomplex citaţional,* alcătuit prin *aglutinarea,* apoi prin *nivelarea* unor elemente discrete.
Un text ilustrativ (XII, 105-106) porneşte de la valoarea emblematică a unui basm din colecţia Ispirescu — *Tinereţe fără bătrâneţe şi viaţă fără de moarte* — pentru a sublinia funcţionalitatea emfatic euristică a istoriei. Eminescu nu pierde prilejul să-şi comenteze tehnica, într-un „discurs asupra metodei" *sui generis:* „când ne uităm cu binoclu, ne pare scena foarte aproape, când îl întoarcem, ea ne pare foarte departe. Dac-am întoarce binoclul istoric spre anul 1654, la încoronarea lui Constantin Basarab, fiul lui Radu Şerban, am vedea tot piesa de azi, jucată în alte costume, am vedea pe uliţe mese cu câte un grămătic şi la ele cei 100.000 de dorobanţi şi seimeni, depunându-şi jurământul asupra formulei."
Reţinem metafora revelatoare a memoriei: ocheanul, un fel de *figură* a lui *Gnome.* Ca şi referirile la relaţia tipic eminesciană trecut-prezent, în care primul îl „conţine" întotdeauna anticipator, pe al doilea motivând scenariile proiective. Autorul articolului nu uită să reproducă *ad litteram* textul jurământului, urmat de un extras din *învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie.* (De reţinut: un compendiu didactic şi, mai ales, un text *de autoritate.)* Se mai exploatează un document manuscris păstrat la Putna, descriind coroana lui Ştefan cel Mare, prilej pentru o schiţă de portret în tuşe fine, preponderent nominale, puse în tempo susţinut, cu mare economie de pastă verbală: „Capul ce stă sub această coroană e mare, fruntea largă, ochii mari, pe jumătate închişi, căutătura tristă şi întoarsă oarecum în sine însuşi, sprâncenile lungi, nasul fin, faţa lungăreaţă şi palidă, barba mică şi neagră în furculiţă, părul capului lung, acoperind spatele şi umerii.
E Ştefan cel Mare, zugrăvit la anul 1456. Pe piept îi atârnă un lanţ scump care se-ncheie într-un engolpion de aur..."
Se observă aşezarea în plan unic a elementelor heterogene structural şi omogene funcţional: autoritatea istorică documentară şi istorisirea (cu diverse variante), care, la rigoare, poate fi un... simplu basm.
Ca instrument al citării retorice, basmul nu este de dispreţuit. Stă dovadă tratamentul neaşteptat aplicat cunoscutului *Tinereţe fără bătrâneţe...* în publicistica eminesciană, fabulaţia în cauză este invocată în două rânduri. O dată în textul analizat mai sus: „între legendele noastre naţionale e una (în colecţia Ispirescu) de străveche origine, desigur, şi de o mare adâncime". Altă dată este ridicată la rangul de „mit semnificativ al poporului nostru" (3, 276): „Unul dintre miturile
16

cele mai semnificative din câte a păstrat poporul nostru este următorul..." (Urmează, practic, o repovestire, mult mai amplă decât în prima variantă.)

Fabulaţia este prelucrată de poet potrivit trebuinţelor proprii şi, mai ales, adaptată istoric. Se uzează abundent de anacronism. Ieşind din anonimatul exemplar rezervat de basm, eroul declară: „Nu ţineţi voi minte că acum cinci sute de ani mă pusese Mircea Vodă singur în pustietatea aceasta plină de păduri, în mica cetăţuie a Dâmboviţei, de ţineam piept tătarilor de pe Ialomiţa?" (XII, 105)

A doua oară, utilizarea citaţională este introdusă de cunoscuta formulă *precum... tot aşa:* „Cam astfel pate şi geniul neîmbătrânit al istoriei românilor. Dacă acest geniu ar veni astăzi sub forma lui Mircea cel Bătrân şi ar zice: «...eu v-am dat independenţa ţării, căci după ce am înfrânt oştirile turceşti, m-am supus împăratului sub condiţii, care au trebuit să vă păstreze ţara şi naţionalitatea», mulţi ar lua în râs pe bătrân. (Este vorba, se înţelege, despre însuşi protagonistul poveştii în versiune eminesciană.) Dacă acelaş geniu sub forma lui Cuza Vodă ar zice: «...eu v-am dat toate drepturile câte le aveţi astăzi, şi numai datoria publică de şase sute de milioane e meritul vostru de patrusprezece ani încoace», roşii i-ar răspunde: «că înainte de a se pripăşi un fanariot în strada Doamnei, nu existau asemenea idei."

însuşi faptul că Eminescu recidivează atestă intrarea materialului

- indiferent de provenienţă - în creuzetul *gnâme-u\u\.* întreg textul pe care se grefează, basmul în cel de-al doilea exemplu, nu este decât un mozaic, aspirând ca un leviathan stilistic citate din documentele independenţei noastre, dar şi o banală anecdotă episcopală.

Consecvent în a-şi însoţi practica de un discurs autoreflexiv (deseori cu finalitatea didactică), Eminescu aplică altora lecţii usturătoare de citare. Procedeul rimează cu *ţinuta DEMONSTRATIVĂ* a retoricii eminesciene considerate global.

în faţa unui nefericit numit Crăciunescu, - victimă ocazională şi profesor cu pretenţii —, se restaurează ostentativ şi se tălmăcesc curn se cuvine pasaje din Marc Aureliu sau din Juvenal.

în ziaristica lui Eminescu, procesul Crăciunescu are mai multe înfăţişări. într-o primă instanţă se incriminează un plagiat *(Şcoala normală superioară,* l-XII, 18-19). Cazul este folosit iniţial pentru a ilustra un citat: „...căci ce autoritate ar mai putea inspira studenţilor un asemenea plagiator... care ne confirmă o dată mai mult vorba învingătorului de la lena: «Omul nu e decât o ţifră ce n-are valoare decât prin poziţiunea ce ocupă»".

Cea de-a doua înfăţişare a procesului survine după încercarea

- neinspirată - a victimei de a se apăra *(Şcoala normală superioară,* 2-XII, 30 ş.u.). Dialogul aduce aminte frapant de polemica lui Maiorescu şi V.A. Urechia: „Ce susţine şi ce combate Marcu

Aureliu în cartea 1 a confesiunilor sale? Laudă pe profesorii casei sale, mulţămeşte strămoşului său că nu l-au lăsat să frecventeze *şcoalele publice (s.a.)* pe cari le *critică (s.a.)* cu înverşunare. Cu totul altfel interpretă d-1 Crăciunescu acest paragraf - consecuenţă naturală a celor ce fură cuvinte când nu le au - d-sa atribuie lui Marc Aureliu *părerea care convinge singură, fără să facem apel la istoria omenirii, de importanţa rolului ce a luat şcoala ca factor de civilizaţie în constituirea civilizaţiei unui popor (s.a.).* Ciudată literatură clasică! *Et nune plaudite vos Romani,* am putea zice colegilor săi de facultate."

Eminescu descoperă cu iritare că, la urma urmei, preopinentul său *îi copiază tehnica preferată:* mai precis, recursul la *Auctoritas* şi la citarea retorică. Prinzând din zbor un citat din La Bruyere, pe care partea adversă se aventurase candidă a-1 folosi ca argument pledant în sprijinul său, poetul îl întoarce cu dibăcie, astfel încât ajunge a portretiza pe imprudent: „Sărmanul La Bruyere, şi pe dânsul 1-a chemat în ajutor pentru ca să-1 mutileze ca pe împăratul filozof. Se vede că d. Crăciunescu crede că a rupe şase cuvinte dintr-un paragraf şi a le aşterne pe hârtie este a produce argumente? Se poate pentru plagiatori; noi însă completăm paragraful citat din La Bruyere, chiar abuzând peste măsură de spaţiu, sperând că cel puţin acum s-o umili îngâmfatul nostru pedant. [...]

Socotim că n-am putea să zugrăvim mai bine pe ilustrul nostru contradictor de cum o face La Bruyere! Să-1 mai invoace şi altă dată în susţinerea tezei sale!"

Ca şi la Maiorescu, execuţia decurge cu sânge rece şi cu vădită morgă profesorală (tocmai pentru a contesta veleităţile didactice ale celuilalt): „A legitima deci plagiatul, invocând *autoritatea (s.n.)* lui La Bruyere ori Voltaire echivalează cu a căuta cristianismul înainte de Crist. Strânsă logică, profundă erudiţie!"

De la înălţimea unei catedre imaginare, în final, se administrează, grav, o lecţie exemplară de citare, menită să tranşeze triumfal litigiul: „Totuşi, d. Crăciuneascu continuă a fi maestru de conferinţe, profesor de facultate, ba, culmea indiferenţei, ne trămite după opt zile de matură gândire un monument întreg de... platitudini şi de neesactităţi şi o jumătate de citat din La Bruyere. N-avem oare dreptul să raportăm asupra acestor vremuri ciudate ceea ce George Sand scria după 1840 într-un moment de amărăciune: *«Que notre epoque est bete et triste, sans grandeur et sans prestige. Si, au moins, elle etait bonne et honnete, on lui pardonnerait d'etre ennuyeuse; mais elle est entre Ies mains des juifs et, si Jâsus revenait, ces gens la le remettraient en croix.»"*

Prin urmare, Eminescu lucrează totdeauna cu cărţile pe masă, făcând din „Metod" *un obiect de studiu şi de interes în sine,* scoţând

chestiunile de procedură din regimul accesoriului şi al podoabei *(ornatio)* şi convertindu-le într-o chestiune de

fond.
în panoplia unde poetul păstrează armele citării, alături de statistici aride şi de acte parafate, îşi mai află locul, *mituri, istorisiri şi istorii, referinţe literare* ample precum şi un *discurs sapienţial,* împănat cu *sentenţii latine* şi complinit frecvent de o *paremiologie* bogată (de regulă moldovenească, introdusă adeseori prin „vorba ceea", după reţeta aplicată de Creangă). Uneori, poetul răstoarnă, practic, funcţia ilustrativă a citatului, care nu mai sensibilizează textul, ci se lasă concretizat şi tălmăcit de el.
Tehnica preferată de lucru este „ilustrarea comparativă", conform schemei demonstrative de tipul „precum... tot aşa": „Se închină omul întotdeauna şi în tot locul?
Precum nu se întâmplă asemenea evenimente în tot minutul şi în tot ceasul, precum cineva nu recitează toată ziua «crezul», cu mătăniile în mâini, tot astfel nu înţelegem ca să fie silit a-şi face toată ziua profesia de credinţă politică, de a discuta în toată ziua ideile generale de credinţă, pe când toată viaţa noastră omenească consistă dintr-o serie de acte şi de aplicaţiuni cu totul speciale." (3, 224)
Există în articole o pendulare euristică savant gradată între concret şi abstract. Textul din care am citat mai sus este o mostră de articulare între cele două registre aflate în regim de sprijin mutual. După o serie de consideraţii politice principiale, ţinând de programul liberal şi, respectiv, conservator, Eminescu decide să efectueze un picaj în **palpabil: „Să** luăm **însă *pilde cu totul*** *concrete.*
E trebuinţă de cărţi de şcoală de ex., şi într-adevăr, zecile de mii de cumpărători ai acestei cărţi, şcolarii, fac această afacere foarte sigură şi lucrativă. Toată lumea - chemată şi nechemată - scrie cărţi care de care mai rele, şi mintea a sute de mii de cetăţeni viitori se-ncarcă în lucruri abstracte şi încâlcite, cu noţiuni inexacte. Este sau nu de datoria statului să protează exclusiv cărţile bune şi să înlăture cele rele, adică să proteagă libertatea de acţiune a pedagogului celui bun, punând o stavilă nelegitimei pofte de câştig a scriitorilor celor răi? Sau figurat: este grădinarul dator a plivi buruienile cele rele dimprejurul plantelor roditoare care sunt în pericol de a se-neca? Desigur că da.
Am luat acest exemplu, pentru că el nu suscită supărarea nimănui, dar *asemenea livezi îmburuienate,* unde planta roditoare e înnecată prin concurenţa buruienilor rele, *se găsesc pe toate terenele,* în *administraţie, în şcoală, în parlament, în presă, în economia privată şi publică, pretutindeni. Precum gospodarul,* statul casei sale, îşi prăşeşte porumbul de buruiene, *astfel statul,* gospodarul obştesc, cată

să prăşească buruienile rele dimprejurul plantelor sale roditoare. *Aceste exemple se pot înmulţi la infinit."* (3, 226-227)
Eminescu execută pendulări între diversele nuanţe ale sensibilului, folosind exemplul în exemplu (dacă putem să spunem aşa), făcând detururi calculate şi salturi abile, pentru a-şi lua avânt şi a ajunge -în fine! - din nou la politică, exact la chestiunea care îl interesase de la bun început, după cum înţelegem în fine: „Căci - ca să urmăm exemplul - cărţi rele de şcoală pot fi mult mai ieftine decât una şi bună. Dar cele rele umplu capul pentru toată viaţa cu idei falşe, cari aduc pierderi inteligenţei şi inimei, acea una şi bună ţine o dată pentru totdeauna mai mult, dar devine un îndreptariu al vieţii.
Să traducem însă acest exemplu în viaţa practică a politicei.
D. Brătianu, cu consorţiul său de deputaţi pe sprinceană, votează concesia Stroussberg... ş.c.l."
Tactica de *sensibilizare a Adevărului* prin ocolire cu ajutorul exemplificărilor în *cercuri concentrice* ajunge totdeauna fără greş la ţintă. Despre ea poetul-gazetar vorbeşte, într-un rând, în mod deschis: „Aceste adevăruri le-am expus în toate chipurile; mai subţire, mai de-a dreptul, mai în teorii abstracte, mai în figuri intuitive. Geaba. Inscripţia de pe un templu antic «Cunoaşte-te pe tine însuţi» rămâne un problem nedezlegat pentru imensa majoritate a spiritelor omeneşti." (XI, 144)
Printre instrumentele demonstraţiei intuitive se prenumeră adeseori paradigmele mitologiilor (păgână sau creştină, fără discriminare).
Referiri la Cain şi Abel se fac, de pildă, într-un articol intonat ca o profeţie apocaliptică şi construit în regim de lamento. Construcţia mizează pe o gradaţie subtilă, unde referinţa biblică marchează climaxul şi procură totodată unicul pivot justificativ al exagerării vădite: *„Vivat sequentes.* Trăiască gunoiul şi pierde-vară a uliţelor Parisului, trăiască comuna română sub urmaşii dinastiei, care stă în atâtea simpatice legături cu dinastia Rochefort din Franţa şi cu Radu Anghel din România. Trăiască cavalerii din industrie a căror îmbogăţire din timpul războiului e un secret public şi care merită cu toţi a avea în blazoanele lor şi împrejurul cinstitelor gâturi marele cordon al ordinului Sfintei Cânepe, în calitate de samsari de sânge şi came de om!
Da! Naţia a uitat tot sângele ce l-aţi lăsat corpului ei moleşit, după cum omenirea a uitat legenda lui Cain şi n-aşteaptă decât ocazia pentru a vă da la toţi, fără deosebire, pensii, reversibile." (XI, 212)
Declicul final, cu punctarea chestiunii concrete aflate, de fapt, în atenţia lui Eminescu („pensiile reversibile"), e născătoare de umor involuntar.
Aceeaşi paradigmă biblică cu iz apocaliptic o regăsim şi în alt text: „Câine ce-ai făcut pe Abel? Sântem în drept a vă întreba. în timp de şase ani de când ţineţi puterea în mână, ce aţi făcut acest popor pe care l-aţi momit întotdeauna cu fraze sforăitoare şi care nu v-a întrebat niciodată de unde veniţi şi unde vă duceţi? Să v-o spunem

noi, căci epoca răfuielii a sosit, o anunţaţi voi înşivă cu spaimă, ca păsările sălbatice ce ţipă speriate de apropierea furtunei." (XIII, 54)
Articolul cuprinde şi trimiteri sugestive la Sodoma şi Gomora sau la soarta femeii lui Loth: „Exemplul pornind de la cap, contagiunea s-a lăţit, cangrena a coprins parte din corpul social şi astăzi ameninţă să prăvălească naţiunea în prăpastie. [...]
Acum, uitaţi-vă fără voie în urma drumului parcurs şi, ca femeia lui Loth, rămâneţi împietriţii de groază."
Nu e nici un fel de contradicţie în nonşalanţa cu care Eminescu sare fără preaviz de la Istorie la istorisiri sau la mitologie, pomenind de cutumele zeului Saturn, trimiţând mereu la mitul biblic al lui Cain şi Abel sau la „soarta tragică a regelui Oedipus". Mitul este o istorie exemplară, intrând perfect în schema argumentativă de tipul „Aşa cum..." de care face uz publicistul în mod programatic: „Hotărât, e ceva din soarta tragică a regelui Oedipus în purtarea roşiilor. în Teba, în cetatea cu o sută de porţi, trăia acest nefericit rege care, fără s-o ştie, ucisese pe părintele său şi se cununase cu mamă-sa. Aflând de la oracolul din Delfi că ţara e bântuită de ciumă din cauza acestei crime nemaipomenite, pe al cărei autor nu-1 ştia, a pronunţat cu mare furie o osândă asupra autorului... asupra sa însuşi. *Astfel* îi vezi pe roşii căzând într-o adâncă furie când îşi condamnă vorbele şi faptele lor proprii. Sânt momente de taină în viaţa oamenilor, când ei se sperie de ei înşii, când descoper pe demonul relelor din ei şi-1 blestemă orbeşte, neştiind că lovesc cu extremă cruzime în pieptul lor propriu." (XI, 445)
Livrescul este manipulat în cele mai abile chipuri. Sursele lui sunt heteroclite, Shakespeare, dar şi Vasile Alecsandri, Timon din Atena, dar şi Iorgu de la Sadagura: „Ne-am găsit beleaua cu nemţii. Cine cunoaşte repertoriul lui Alecsandri îşi va fi aducând aminte de farsa *Iorgu de la Sadagura* în care e un prestidigitator şi panglicar neamţ, care răspunde la numele hazliu de «Cocus Mocus Imperator». Acesta mănâncă foc, bea smoală, scoate panglici pe gură, se dă de-a tumba, dar politică, propriu vorbind, nu face încă. E neplăcut când diferitele meşteşuguri ale lui Cocus-Mocus se traduc în ziaristică, când o gazetă mănâncă foc, bea smoală, scoate panglici şi umblă pe frânghie.
Această impresie ne-o face «Bukarester Tagblatt»..." (XI, 380)
Citatul latin fraternizează cordial cu zicala cea mai neaoşă: „Vorba ceea: «Dă-ţi, popo, pintenii şi bate iapa cu călâiele». Şi aceşti pinteni sânt rezerva pe care şi-o impune partidul..." (XII, 96). Sau: „Este o vorbă veche, care se adevereşte astăzi pentru noi din ce în ce mai mult: «Şi răul, adeseori, e bun la câte ceva»" (3, 157).
Numeroase articole demarează de la pilde, evocări livreşti sau istorice ş.a.m.d., amorsându-şi obiectul din aproape-n aproape. Pentru a se ajunge la Crăciunescu se pleacă de la Lucian din Samosata. Un articol despre căile ferate porneşte din orizontul unei pilde

generalizante: „Ca pasărea Phoenix din antichitate care, prefăcută în cenuşă prin flăcări, reapărea mai radioasă pentru a duce o viaţă cu atât mai trainică, cu cât era mai lămurită prin foc, cestiunea căilor noastre ferate reapare, precum a apărut odinioară sub forma cestiunii Stroussberg şi în alte chipuri."
Există o serie de sentenţii latine care plac poetului şi la care revine când are prilejul, de pildă, aceasta, folosită ca auxiliar al ironiei retorice: „«Parturiunt montes, nascitur ridiculus mus.» «Gem munţii şi se naşte un şoarece.» După vântul care şi-1 luase «Pseudo-Românul» când făgăduia noul program al partidului său, ne aşteptam la lucruri, de nu mari, dar cel puţin însemnate, la idei organice, care în adevăr să puie dezvoltarea ţării pe o cale mai bună.
Când colo... ce să vezi? Cinci principii - mari şi late - ne înşiră foaia guvernamentală ca program viitor partidului roşu." (XIII, 53) O lecţie usturătoare de citare latină se administrează revistei „Presa" în două savuroase articole polemice: „C-o suficienţă, vrednică de generaţia atotştiutoare a advocaţilor din zilele noastre, «Presa» a publicat un şir de scrisori, *de omni re scibili et de quibusdam aliis,* adecă multe şi mărunte, despre câte-n cer şi pe pământ, despre D-zeu, biserică, şcoli de meserii, curte de casaţie, admisibilitate în funcţiuni, linguistică şi ortografie, credit agricol, procedură, academie, portărei etc, etc, toate acestea amestecate, ca vai de capul lor, încât citindu-le, nu mai ştii pe ce lume eşti.
Ne-am permis a contesta cel puţin lipsa de folos a unei lucrări fără unitate de vederi, fără plan, scrisă, se vede, mai mult de florile mărului, decât pentru vrun rezultat acătării." (XI, 398)
Eminescu îşi joacă rolul profesoral într-o complicitate studiată cu publicul şi dovedeşte a poseda la perfecţie - fără s-o aplice decât rar - tehnica maioresciană a supralicitării calculate a detaliului. Redactorul „Presei" este prins în flagrant delict de necunoaştere a limbii latine: „într-adevăr, memorabile cuvinte a rostit Marcus Porcius Cato (Major), pronumit Censorius, în Senatul Romei.
Dar ce-i mai memorabil e că un autor latin, care a scris *Origines* şi *De re rustica,* să nu ştie latineşte, ba chiar să nu ştie nici măcar cum se scrie numele unui stat, de veacuri inamic al Romei.
Apoi, bătrânul Marcus Porcius Cato trebuia să ştie că, după verbele *senţiendi* şi *declarandi* (din care face parte *censeo),* urmează acuzativul cu infinitiv şi că oraşul în chestie se scrie cu th (Carthago sau Karthago). Fraza deci pe care ar fi trebuit s-o rostească acel bătrân om de stat, ar fi sunat: *Jteo censeo Carthaginem esse delendam* sau mai puţin corect cu *ut.* Dar fiindcă onor, confraţi de la «Presa» ne-au dat mai alaltăieri a înţelege c-am trebui să

învăţăm istoria, desigur, d-nealor ştiu vorbele autentice ale bătrânului bucher, carele n-ajunsese, cu autorlâcul lui, să-şi ştie măcar limba maternă bine." (XI, 399)

Cum victima lui Eminescu recidivează polemic (la fel ca V.A. Urechia), poetul nu lasă să-i scape ocazia de a-şi oferi un moment de amuzament pasager: „Adevărul doare. Lecţia cartagineză pe care ne-am permis a o da onorabililor adversari de la «Presa» i-a făcut să-şi piardă minţile şi să vorbească în bobote. Patru coloane şi jumătate de injurii contra ardelenilor sânt răspunsul ce se dă la observaţiile noastre.
Eroarea cu Carthago a fost un *lapsus calami,* adică 1-a luat pe autorul scrierilor condeiul pe dinainte.
Autorul scrisorilor din «Presa» ştia foarte bine, precum ne declară, că atunci trebuia să ne unim cu forma numită: *acusativum cum infinitivum.*
Oare *acusativum cum infinitivum* tot un lapsus este?
Limba latină e ca o femeie frumoasă, dar cam crudă, onorabili confraţi, faţă cu lasciva bătrâneţe care-ar voi să abuzeze de ea. Prin simple injurii adresate ardelenilor, genul substantivelor latineşti nu se schimbă, nici prepoziţia *cum* nu-ncetează a cere ablativul, c-un cuvânt, «accusativus cum infinitivo» nu devine aşa de lesne «ac-cusativum cum infinitivum»." (XI, 404)
Avem de-a face cu unul dintre puţinele articole în care Eminescu se lasă amuzat pentru moment de mecanismul demonstrativ ca Aatare, dincolo de miza minoră a jocului: „Dar să lăsăm astea. înţelegem ca cineva care nu ştie să scrie bine româneşte să fie silit a se esprima în această limbă. Dar cine focu-1 îndeamnă pe autorul scrisorilor de-a face citate latineşti când nu le ştie? Deşertăciune? Iată ce poate deşertăciunea când simulează a şti ceea ce nu ştie.
Dar momente de adevărată petrecere ne-au cauzat injuriile asupra ardelenilor, petrecere la care nu ne putem opri a-1 face părtaş pe publicul cititor." (XI, 404)
Regula de căpetenie căreia i se conformează Eminescu atunci când universalizează reducţia la paradigmă este:
provenienţa desparte,
funcţia unifică.
Cutare articol face acrobaţie de virtuozitate între planurile de referinţă, convocând ca punct de reper pentru Ion Brătianu pe zeul Saturn, trece apoi la Timon din Atena şi se încheie cu o pildă istorică (tratând despre blazonul lui Alexandru cel Mare). Rămas în manuscris (2264) (XII, 463-465), textul merită toată atenţia: „D. Brătianu, confirmând însuşi ştirea despre o radicală schimbare a Cabinetului său, noi, fără a prejudeca lucrul şi fără a şti personajele politice care vor servi a umplea golurile create de Saturn care-şi mănâncă copiii, cată să ne aşteptăm că d. prezident al Consiliului să cerce poate sprijin şi în şirurile acelor conservatori pe cari i-am putea numi dizidenţi."
Se schiţează apoi, în chiar termenii poetului, „fenomenologia unui suflet bântuit de patimă". Eminescu se apropie de publicistica

lui Caragiale, ca şi de prozele sale. Se face o anatomie a carierismului, un „studiu de caz" (cum spun sociologii), unde modelele literaturi; servesc drept trafor pentru un destin uman (de fapt, un traseu social) ridicat la rang de *exemplum.* Recunoaştem aici un algoritm al trecerii de la cazul în speţă la universal, preluat ca atare şi de gazetăria lui Arghezi, cu precădere în *Manualul de morală practică:* „Dar, ori una ori alta fie, oricine înţelege, pentru a deveni cineva *enamu che enasu* cu Cariagdi, Carada, Gianni etc, sufletul unui om bine născut cată să treacă prin peripeţii aproape tragice,_ asemeni lui Timon din Atena, eroul unei drame de Shakespeare. într-adevăr, pentru ca un om atât de prietenos, primitor, generos, cum e Timon în actul I, să se prefacă într-un sălbatec mizantrop, un pustnic, cum e Timon în actul al Vl-lea, sufletul său cată să fi trecut printr-o sumă de peripeţii ce l-au aruncat dintr-un extrem în altul, l-au prefăcut din alb negru, din floare de crin în mătrăgună. Seria acelor peripeţii, luată la un loc şi designată c-o singură vorbă, am numi-o fenomenologia unui suflet bântuit de patimă."
Lărgindu-şi orizontul de referinţă, în baza cunoscutei sale sisteme asociative, autorul face un detur în istoria noastră, trimiţând la stema lui Alexandru cel Bun, având ca emblemă şi crinul Casei de Valois. Deviaţia a fost strategică, procurând un element contrastiv pentru o metaforă plastică şi cu efect vituperant: „Ca un asemenea crin alb să se prefacă în ardei roşu de provenienţă fanarioto-bulgară, iată un problem psicologic ce merită atenţie şi a cărui fenomenologie, a cărui serie de evoluţiuni, o vom împărţi în următoarele stadii."
Nu ne putem îngădui să analizăm paragraf cu paragraf schiţa istorică propusă ironic de poet. Elementele ei de strategie demonstrativă şi mai ales de atmosferă sunt cele din *Scrisoarea pierdută.* Anumite sintagme ca: „Jos micile împărecheri de partid, sus ţara!", „Când sânt atât de grave interese la mijloc", vocabule repetate insinuant ca „amicii" ne par astăzi, în orizontul unei lecturi intertextuale, eşantioane revelatoare pentru ambii scriitori: „Stadiul al treilea e, ca şi-n tragedii, culminaţia. Dar dacă tânărul om de stat ar putea dicta în Cabinetul Brătianu? Daca pentru el s-ar dizolva Parlamentul şi în cel nou ar veni alte elemente, viguroase? Daca pe ruinurile partidelor din trecut ar răsări formaţiuni nouă mai compatibile cu spiritul de progres al regatului? Daca l-ar aproba partidul conservator, tânărul cu stofă n-ar fi dispus a primi un portofoliu?
Stadiul al patrulea începe prin scene de cochetărie între tânărul om cu stofă şi iluminatul partidului, d. Sihleanu. Stranele ocupate de sfinţii Serurio, Carada şi Fundescu zâmbesc cu satisfacţiune la această

reprezentaţie. Dacă l-ar aproba nu partidul conservator, dar *amicii (s.a.)* săi, ar fi mai-mai gata să primească un portofoliu.
Stadiul al cincilea şi cel din urmă, tânărul cu stofă a lunecat şi intră, fără să-1 mai aprobe amicii, *dar sperând a-i atrage după el (s.a.).* Peste noapte apare decretul. «D.X., numit ministru al Nostru secretar de stat la departamentul cutare. Semnat: Carol îngăduitorul.»"
Finalul „schiţei" eminesciene se consumă într-o atmosferă de „pupat Piaţa Endepedenţi": „Apoteoza dramei a şi-nceput cu mult foc bengal şi cu prapuri pe uliţă, iar din partea binehrăniţilor Pătărlăgeni cu sugere â la kilometru. în orice caz, mare efuziune de sentimente patriotice şi de vin profir."
Adeseori, Eminescu mizează pe efectul revelator al contrastului, mixând şocant registrele stilistice sau contând pe ruptura flagrantă între demnitatea sau proporţiile *exemplum-u\m* şi modesta aplicare ce i se propune: *,J1abemus papam.* Cu ocazia dezbaterii bugetului Consiliului de Miniştri, d. N. Fleva, marele om, a propus în sfârşit înfiinţarea unui cancelar pe malurile Dâmboviţei, care să fie totodată prezident al Consiliului de Miniştri. Am cam vorbit până acum, mai mult în bătaie de joc, despre Bismarck sau Cavour al României; ni s-a făcut pe plac, îl avem. Constituţia o datorăm, după mărturisirile d-lui CA. Rosetti, unei nopţi de insomnie a ilustrului Carada (ce minunată trebuie să fie o ţară a cărei lege fundamentală e iscodită de Carada!), pe cancelar îl datorăm unei fericite inspiraţii a d-lui Fleva, om cunoscător întru ale trebuinţelor vechii Ţări Româneşti, care ştie ce va să zică cancelar în trecutul nostru istoric, mai ales de la descălecatul ciorilor încoace." (XII, 118)
Lui Eminescu nu-i scapă finalitatea ironică a unora dintre trimiterile sale paradigmatice. în continuare, textul abundă în enclave plasticizante, cu o uşoară, dar perceptibilă alunecare calculată de la registrul grav la cel trivial: „Ce treabă o să aibă cancelarul nostru fără portofoliu? Să ducă muştele la apă? Dar mai ştii? [...] Până azi am avut tot ministerii de resort. De azi nainte vom avea unul care-n momentele când nu va tăia bondarilor frunze, se va ocupa special cu toate cestiile lucrative. [...] Dar d-nii Fleva, Cariagdi, Carada sânt alt soi de români. Lor le trebuie un *cancellarius,* un *archigrammateus...* cam *agrammatos.* Din fericire, *cancellarius* însemnează în latineşte şi arhigrămătic, dar şi... îngrăşat în colivie. în acest din urmă înţeles, *cancellarius* se va potrivi poate!"
Articolele eminesciene au un algoritm al demonstraţiei care le înrudeşte. Modelul lor rămâne „construcţia dublă". Se poate începe foarte de sus, coborându-se la ilustrarea generalităţii cu fapte; sau, invers, se demarează din concret, cu salturi (spectaculoase uneori) de pe pista datelor în eterul abstracţiunilor.

Duplicitatea studiată a discursului apropie o dată în plus pe Eminescu de Gianbatistta Vico, un alt rătăcit în veacul său şi, la fel ca poetul român, avocat al concordiei dintre raţiunea analitică şi cea retorică. Paralela dintre cei doi rămâne sugestivă în multe privinţe.[5]
Şi punctele colaterale de contact sunt numeroase. De pildă, *filoenciclopedismul* ambilor. Regăsim la Vico setea eminesciană de completitudine, nostalgia faţă de perfecţiunea aşa-numitului *orbis scientiarum.*[6] în publicistica eminesciană, orizontul enciclopedic enorm se impune de la prima privire. Ambii se arată alergici la ideea de mutilare disociativă a *Totului.*
La fel ca Eminescu, profesorul de retorică de la Universitatea din Napoli lucrează de preferinţă în *dublu registru,* conştient de vocaţia ştiinţelor şi a artelor de a opera concomitent pe un plan instituţional, universal şi, în acelaşi timp, istoric. La acest al doilea nivel, abstractul se particularizează în exemple, esotericul coboară la îndemâna neiniţiaţilor, exigenţele aulice ale logicii se acomodează cu instrumentele argumentaţiei şi persuasiunii.
Dar înainte de orice, ar fi de notat menirea înaltă ce rezervă ambii *filologiei,* înălţată la rangul de „ştiinţă a certului", precum şi prerogativele excepţionale acordate *poeziei.* Un adevăr valabil nu numai pentru Eminescu poetul, ci şi pentru publicistul cu aspiraţii „ştiinţifice", încrezător în „metod" şi iubitor de adevăr.
Dacă ne ţinem de litera retoricilor, calea de acces care duce de la *gnome* la *adevăr* este rememorarea. O memorie activă, pe care Platon o numea anamneză. Ea este şi reînviere a adevărului însă, ca orice *citare,* este şi *repetare.* Repetiţia generalizează şi trece inevitabil în simbol. Memoria este, prin urmare, tărâmul unde *exactitatea* dobândeşte o aură de... *poezie.*
La urma urmei, lanţul de asimilări din aproape în aproape şi de echivalenţe, pe care Eminescu le stabileşte „metodic", trebuia în cele din urmă să ajungă aici, la poezie adică, pentru ca să se împace convenabil teoria cu practica. Fiindcă, odată împlinite exigenţele principiale severe pe care şi le impune poetul, nimic nu mai opreşte fantezia, imaginaţia, invenţia să se transforme în arme ale dialecticii argumentative.
Aşa cum se precizează tot în retorici, *gnome* nu rămâne rece şi neutră, căci *patosul* o însoţeşte ca umbra. Cel care citează o face ca să placă, să farmece şi să seducă. Observaţie valabilă şi pentru discursul eminescian, ce nu-şi refuză nici una dintre misiile originare ale elocvenţei: *docere, delectare, movere.*
Această ultimă concesie a poetului este deci justificată, aproape fatală: recursul la ceea ce se numeşte îndeobşte *ingenium.* Rezultatul

nu este - cum s-a putut deduce - o ornamentaţie stearpă, ci mai curând un *farmec euristic, de indiscutabilă fibră didactică.* Aici, Eminescu se apropie, poate, cel mai mult de Vico.
Pentru autorul *Ştiinţei noi,* poezia este un instrument al comprehensiunii, un fel de logică adaptată trebuinţelor

practice şi, câteodată, şi celor didattice. *Furor poeticus* se împacă în acest fel cu raţiunea. Pentru Vico, poezia era şi un mod al acţiunii, dobândind condiţie adjectivală[7] şi devenind, când era cazul, un apanaj al practicii, în afară de asta, după părerea sa, în perspectivă istorică, poeticul *ar fi precedat* raţionalul.

Lumea pe care Giambattista Vico o întrupează într-o ficţiune necesară a începuturilor nu e deloc departe de aceea eminesciană, ce „gândea în basme şi vorbea în poezii..."

Eminescu află, deci, în publicistică şansa de a reînvia farmecul apus al vremurilor când *Poezia* şi *Adevărul* erau una.

NOTE

1. Jean Paulhan, *Les fleurs de Tarbes ou la terreur dans Ies leltres,* Paris, 1941. Paulhan face o schiţă a jocului istoric de pendul între retoricofilie şi, respectiv, retoricofobie. în istoria literaturilor, romantismul s-a distins prin războiul declarat retoricei *(J'rends l'eloquence et tords lui le* cou..."). Romanticii se opuneau din principiu determinării transindividuale a discursului retoric, în dauna exhibării personalităţii cuvântătoare, liberă de orice constrângeri formale. Asta nu a împiedicat, practic, pe Victor Hugo — poet şi publicist la fel ca Eminescu — să fie unul dintre ilustratorii notorii ai... elocvenţei romantice. La fel stau lucrurile cu Chateaubriand. în ceea ce-1 priveşte, Eminescu este încă un „caz" interesant pentru procesul de condamnare făţişă şi de reabilitare subterană a retoricii, cu arme romantice.
2. N. Iorga, *Istoria presei româneşti de la primele începuturi până la 1926,* Bucureşti, Editura Adevărul, 1922.
3. G. Ibrăileanu, *Curs de istoria literaturii române moderne,* în *Opere,* VIII, Bucureşti, Editura Minerva, 1979. Tot despre discursul jurnalistic românesc şi despre relaţiile publicisticii cu elocvenţa se tratează şi în cursul despre *Epoca Eminescu* (vezi *Prelegerea* VI, în *Opere,* IX).
4. E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane,* I, Bucureşti, Editura Minerva, 1973, cap. II, p. 13-14. Văzând în ideologia eminesciană un hibrid („amestec de criticism junimist şi de misticism naţional"), criticul face observaţii formale preţioase: „Problema neamului nostru, care nu trezise în junimişti decât un interes mai mult raţional, găsise în Eminescu o rezonanţă mult mai adâncă; spărgând cadrele teoriei creşterii organice, sensibilitatea poetului însufleţise timpurile revolute; în conştiinţa lui, prezentul se legase de un trecut simţit ca o realitate; evoluţionismul junimist se prefăcuse astfel în reacţionarism, şi simplele consideraţiuni asupra valorii sociale a ţărănimii, într-un misticism ţărănesc cu totul deosebit de junimism. Sub aceeaşi formă a solidarităţii naţionale prin tradiţie şi a exaltării păturii rurale ca unică

realitate a neamului nostru, şi în aceeaşi măsură lirică şi pamfletară, ideologia pe bază mai mult sentimentală a marelui poet a reapărut în pragul veacului şi în mişcarea sămănătoristă, pentru care dezgroparea publicisticii lui uitate a luat importanţa unui moment istoric." în continuare, criticul extrage un citat revelator din Nicolae Iorga (O *luptă literară,l,* 418): „E o uimire, scria, de pildă, Iorga în 1905, câtă bogăţie, logică, prevedere, căldură, câtă mare şi morală înţelepciune de om superior, genial, se cuprindea în acele buletine politice, dări de seamă teatrale, notiţe despre cărţi care aveau simpla menire de a umplea coloanele goale ale bietei foiţe ieşene. La fiecare moment, marea sa intuiţie fixează puncte sau deschide perspective cu totul nouă."
5. Pentru detalii privind numita opoziţie cf. şi Vasile Florescu, *Retorica şi neoretorica. Geneză, evoluţie, perspective,* Bucureşti, Editura Academiei, 1973, p. 49-50, 53, 61, 194-195.
6. Cf. Renato Barilii, *Poetică şi retorică,* Bucureşti, Editura Univers, 1975 *(Giambatistta Vico,* p. 187-233).
7. Cf. Giambattista Vico, *Principiile unei ştiinţe noi cu privire la natura comună a naţiunilor,* precedată de Autobiografie, studiu introductiv, traducere şi indici de Nina Faţon. Vezi în special *Cartea a doua: Despre înţelepciunea poetică* în ale cărei secţiuni se tratează despre metafizica, logica şi morala, economia, politica, fizica, istoria, cosmografia poetică ş.a.m.d., rezervându-se poeticului o vocaţie atributivă în raport cu formele gândirii şi acţiunii umane.

2. RECURSUL LA „METOD"

Surprins în exerciţiul funcţiunii, „metodul" - cum îi spune Eminescu - produce *efecte de ansamblu* frapante. în astfel de *dominante* formale, morfologia complicată, dar robustă a retoricii gazetăreşti îşi află nervurile indispensabile circulaţiei şi distilării sevelor vitale.

Publicistica eminesciană este adeseori *declamativă,* implincând o gesticulaţie verbală bogată. Făcută parcă pentru audiţie, fraza are o *cadenţă* perceptibilă: „Graţie liberalismului mai mult decât american pe care l-am adoptat în organizarea noastră socială,// graţie nesocotinţei cu care ne-am lepădat sistematic de orice fel de tradiţie naţională,// graţie lipsei noastre complete de prevedere şi de simţ de conservare proprie,// graţie disproporţiei totdeauna crescând între aparatul statului şi puterea de producţie a ţării, tărâmul economic ne-a fugit aproape cu totul de sub picioare..." (3, 147).

Efectele ritmice se sprijină curent pe anaforă: „Şi *dacă* s-au stricat rândul şi tocmeala acestor ţări,// *dacă* am pierdut provinţii,// *dac-am* înlăturat cu uşurinţă obiceiuri bune şi vechi,// *dac-au* intrat corupţia şi laşitatea în clasele vechei societăţi româneşti, totdeauna izvorul acestor rele se va găsi c-au fost sau un grec, sau o mână de greci. Şi *această naţie, care* prin îmbătrânire au pierdut toate calităţile, păstrând numai viţiile antice,// *care* în decursul evului mediu au corupt arhitectura, muzica, pictura,// *această naţie, care* au înveninat viaţa popoarelor învecinate,// *care* le-au trădat la turci numai ca să poată păstra ea ierarhia,// *care* furase a cincea parte din pământul României,// *această naţie* cu înnăscut instinct de viclenie şi tâlhărăşug,// *aceasta* să fie conducătoarea Orientului?" (IX, 228)

Textul poate fi clădit pe temelia unor simetrii savante, imprimând rostirii un ritm emfatic: *„Cu cât* trec una după alta zillele,/ *cu cât* se prelungeşte, fără nici un temei prevăzut sesiunea extraordinară,// CM *atâta* cestiunea revizuirii se încâlceşte mai mult,/ *cu atât* mai mult neliniştea şi temerile cresc şi cuprind toate minţile,/ CM *atât* mai mult lumea îşi pierde cumpătul şi facultatea chibzuirii" (3, 94). ■>

Câte o peroraţie în volute ample - riscând altfel să-şi piardă suflul pe parcurs şi să devină obositoare - are un tir perfect reglat, ca un mecanism de ceasornic, ticăind alert din repetiţie în repetiţie: „Din multele ce nu le-am făcut cităm câteva numai. De pildă, *nu noi* am dat concesia Stroussberg,// *nu noi* am aplicat-o fără votul Senatului şi fără să fi devenit lege;// *nu noi* am format bande bulgare,// *nici* am călătorit la Livadia,// *nici* am intrat în război fără zapis şi chezăşie;// *nu noi* am lăsat să cadă colţul vălului pe scabroasele afaceri a căraturilor făcute până dincolo de Balcani;// *nu noi* am răscumpărat drumurile de fier, plătind 60% pe hârtii ce făceau numai 20%;// *nu noi* ne-am îmbogăţit din afacerea aceasta ca cinstitele Caradale de toată mâna,// *nici* ne-am creat vreodată lefuri de 30-40 de mii de franci ca aceleaşi Caradale, Costineşti, Stăteşţi ş.a.;// *nu noi* am făcut la Ploieşti cinstita Republică,// *nici* n-am fost puşi în slujbă pentru acest merit,// *nici* am scris poezii asupra «şarlei»,// *nici* am luat medalia Bene-Merenti,// *nici* n-am scris broşură despre *Spionul* prusian,// *nici* am numit pe M.Sa agent al d-lui de Bismarck;// *n-am* introdus rubla pe patru franci,// *n-am* propus categorii de împământenire,// *n-am* făcut din advocaţi directori de drum de fier,// *nici* din Caradale directori de bancă,// *n-am* numit pe Pietraru funcţionar la Ministerul de Finanţe,// *nici* pe Sihleanu prezident al Comisiei financiare, c-un cuvânt,// *n- am* căutat nicicând a deplasa ilustraţiunile Academiei de la Mărcuţa şi de la Văcăreşti, punându-le în demnităţile statului,// *n-am* ridicat în patru ani bugetul cheltuielilor ordinare cu 34% ş.a.m.d.
Iartă-ne Dumnezeule, dar toate acestea nu le-am făcut!" (XI, 456) Cel care scrie are urechea antrenată şi îşi dozează bine resursele. Nu supraliciteează euritmiile născătoare de efecte facile; ştie şi să bruscheze coardele la momentul oportun, obligându-le să geamă scurt, spre a rupe monotonia incantatorie: *,J)ar* a învăţat unul numai abecedarul?/ *Egalitate!* Şi ca din senin e egal cu economiştii şi financiarii şi devine director de bancă.// *Dar* are picioarele strâmbe, e cocoşat şi n-a fost niciodată soldat?/ *Egalitate!* Şi deodată e maior în gardă.// *Dar* în viaţă-i n-a făcut studii tehnice şi nu ştie a deosebi un vagon de un coteţ./ *Egalitate!* Şi deodată e de-o samă cu Lesseps şi se face director de drum de fier!// *Dar* e un biet licenţiat în drept de mâna a doua ori a treia?/ *Egalitate!/!* Şi deodată îl vedem ba ministru de Esterne,/ ba la Finanţe,/ ba la Justiţie,/ ba guvernator de bancă." (XI, 280) Statistic vorbind, în tehnica eminesciană a contrapunctului, repetarea cadenţată a interogaţiei introduse anaforic prin *dar* deţine o pondere însemnată, insinuându-se în articole de cele mai diverse facturi, de la necrolog la invectivă sau la prelecţiunea doctă. Un pasaj ca cel următor are o structură tipică: *\fiar* se ruinează poporul?/ Le e cu totul indiferent.// *Dar* se alterează dreptatea moştenită a

caracterului naţional,/ *dar* se viciază bunul-simţ,/ *dar* se împrăştie ca de vânt comoara de înţelepciune şi de deprinderi pe care neamul a moştenit-o din bătrâni mai vrednici decât generaţia actuală?// Ce-i pasă liberalului de toate astea? Toată lumea să piară, numai Manea
să trăiască!" (XIII, 86)
Uneori, o disproporţie calculată se instalează între lungimea meşteşugită a unei întrebări şi răspunsul scurt, având fatalitatea tăioasă a unei sentinţe şi căzând cu zgomot sec de ghilotină: „Dar oare descrierea nu se potriveşte din cuvânt în cuvânt şi pentru zilele
noastre?
Făceau şi adăogau obiceiuri rele? Asta fac şi azi. De unde vin sărăcia şi nevoile pe ţăran astăzi?
De la ei.
Cine amestecă Domniile, răstoarnă şi aşază Domni?
Cine 1-a ameninţat chiar pe Regele actual cu asasinatul?
Ei.
Cine vinde ţara fără milă lui Stroussberg şi tuturor străinilor?
Ei.
Cine au mărit slujbele şi-au făcut lefuri de 30, 40 de mii de franci într-o ţară săracă, ca să-şi îmbogăţească casele lor? Cine-şi votează pensii reversibile?
Ei.
Cine nesocoteşte pe oamenii vechi ai ţării, punându-i pe o treaptă
cu Carada? Tot ei. Cine au înstrăinat pe oamenii ţării de către Domnia Sa cu pizme
şi năpăşti, ca darea în judecată?
Ei.
Cine arată mare vrăjmăşie către toţi oamenii ţării?
Ei şi iar ei." (XII, 295)
Alternanţele de replici, repetate strategic, asigură discursului lui Eminescu *spaţialitate,* sonoră, nu numai euritmie de tip contrapunctic: „Loviri de stat de jos în sus?
Dar ştie d. CA. Rosetti în contra cui s-ar îndrepta ele? Ştie d-sa că asemenea loviri ar putea preface grădinile de virtuţi ale partidului său în grădini pendente, dar nu ca ale Semiramidei, ci atârnând de
felinare?
Loviri de stat de jos în sus?

Dar ştie d. CA. Rosetti că atunci cânepa ar începe a creşte şi pe seama domnii-sale, şi pe seama românilor în ţara aceasta?" (XIII,
101)
Sau: „Dar care-i opinia guvernului în cestiunea asta?
Nici una.
Unui adept al republicei din cafeneaua Pricope i-abate a propune electivitatea magistraturii. Pentru a da vânt cestiunii, toată ţara se

pune în mişcare, se consultă Facultăţi, Curţi, corpuri de advocaţi, şi toate fără deosebire se pronunţă în contra electivităţii. Cu toate acestea, electivitatea se cuibăreşte şi face pui sub pălăria onor Giani şi se prezintă în Cameră sub formă de proiect de lege.
Care e opinia guvernului, întreabă toată lumea, îngrijită deja de starea sănătăţii a d-alde Giani, de vreme ce un asemenea nimenea poate dezorganiza justiţia unui popor întreg?
Nici una." (XIII, 106)
Strict grafic vorbind, pagina dobândeşte în asemenea ocazii o alură arhitecturală inconfundabilă: *,£)acă* în timpul adunărilor de la Mazar Paşa, când ni se promitea *domnia virtuţii (s.a.),* cineva ar fi prezis ceea ce are să se întâmple peste câţiva ani, desigur, ar fi fost declarat proroc mincinos.
Să fi zis cineva *că-n* nu mai mult de şase ani cei ce promiteau economii vor spori bugetul cheltuielilor cu 40%;
că cei ce protestau contra convenţiei comerciale vor supune-o iscăliturii Capului statului şi vor sancţiona-o;
că cei ce combat funcţionarismul vor spori numărul posturilor cu sutele;
că cei ce sânt pentru independenţa alegătorilor vor face pe funcţionar să atârne atât de mult de autorităţile supreme, încât aceste mii de oameni să voteze conform comandei din Bucureşti;
că cei ce-au hulit prin pasquiluri Coroana vor fi decoraţi cu Bene-Merenti;
că se va specula averea statului la bursă, că se vor cumpăra de stat cu 60% hârtii ce valorau în piaţa de efecte 20% şi că, prin această haiducie parlamentară, o sumă dintre roşii vor deveni milionari;
că se vor da 17 milioane pe drumul de fier Cernavoda-Chiustenge, care nu face nici cinci, şi că 4 milioane din preţul de cumpărături se va împărţi între membrii Adunărilor;
că se va constata prin dezbateri publice într-un stat vecin cum că o seamă de judecători şi de administratori în România sânt tovarăşi la câştig ca banditii din codru;
că administraţia va ajunge în halul de-a prinde cetăţenii ce-i displac pe uliţe şi a-i trimite sub escortă la Bucureşti, pretextând că sânt nebuni.
Dacă cineva ar fi prezis toate acestea, lumea ar fi râs de dânsul, şi totuşi nu numai acestea, ci multe altele s-au întâmplat şi se întâmplă zilnic, fără ca opiniunea publică să se mai poată irita măcar." (XIII, 133)
Specie a scrisului, textul de presă eminescian pare destinat şi *audiţiei,* fiind *construit ca şi cum ar urma să fie pronunţat.* Deseori, câte o formulă incantatorie repetată obsesiv îl fragmentează în veritabile versete: *,A propune* Domnului un decret, prin care se răsplăteşte cu

medalia *Bene-Merenti* batjocuri îndreptate contra persoanei şi a familiei Sale,// *e lipsă de pudoare, e cinism.*
A însărcina cu siguranţa capitalei şi a persoanei Măriei Sale pe omul care-a proclamat răsturnarea Lui şi republica din Ploieşti,// *e un act lipsit de pudoare, e cinism.*
A striga pe toate uliţele că convenţia cu Austria e «cadavrul sângerând al României aruncat la picioarele contelui Andrassy» şi a iscăli apoi singur acea convenţie şi a deveni ministru pentru a o aplica,// *e un act de lipsă de pudoare, e cinism."* (3, 86)
Exemple ca cele de mai sus arată limpede că una dintre trăsăturile inconfundabile ale gazetăriei poetului este acest fel, uşor de recunoscut,
al ROSTIRII.
,J)icţiunea" ideilor ţine de acea parte a discursului numită în retorici *Adio,* latură neglijată de reţetarele genului, în măsura în care este mai curând imponderabilă, ţinând de efemerul practicii orale şi lăsând „urme" scrise mai puţin palpabile. La noi, Eminescu se prenumeră printre jurnaliştii al căror scris poartă grifa adâncă a *oralităţii,* unul dintre diversele semne atestând complicitatea gazetăriei cu retorica.'
Ori de câte ori *Actio* capătă greutate în ansamblu, proza oratorică dobândeşte un anume *iz dramatic.* Este ştiut îndeobşte că Grachii (Tiberius şi Gaius) au teatralizat elocinţa latină, discursurile lor remarcându-se exact prin efectele ritmice, prin simetrii, repetiţii, *crescendo-mi* studiate, într-un cuvânt prin mişcare dramatică.
în scrisul eminescian „afectarea scenică" e de asemeni netă: *„Trist este când* o naţie mică, în loc de a sta cuminte şi a căuta să tragă folos dintr-o situaţie pacinică garantată de toate puterile, îşi iese din minţi şi sfâşie ea însăşi tractatul ce-i asigura acea situaţie. *Trist este când* acea naţie, săracă de bani, azvârle nebuneşte pe apa Dunării milioane pentru aventuri războinice; *trist este când* acea naţie săracă de braţe muncitoare şi bogată, prea bogată, în guri flămânde de speculanţi şi gheşeftari, îşi trimise zece mii de muncitori peste graniţă să moară în ţară străină de foc, de ger şi de foame fără vreun folos, fără un anume scop decât, poate, a ajuta interesele unui element etnic duşman elementului ei naţional. *Trist este* pentru acea naţie *când,* netrăgând nici un folos din nebuneştile ei jertfe, nu poate barem să-şi mănţie neatinsă întregimea pământului strămoşesc şi, deşi biruitoare,

este silită a da trei ţinuturi unui puternic şi neîndurat aliat, şi trebuie umilită să se supuie poruncei din afară pentru reorganizarea ei dinlăuntru. *Trist este când* aşa o naţie, după atâtea nefericiri, de cari în nici un chip nu este răspunzătoare, nu ştie a cere socoteală sumară guvernului smintit, ce a împins-o în aşa ticăloşenie. *Trist. însă e şi mai trist,* e ruşinos, ca atunci când i se cere a se rosti în privinţa stării ce i s-a creat, atunci când e chemată a-şi spune şi ea părerea asupra osândei nedrepte, dar nerevocabile ce i s-a dat; să fie
33
reprezentată, să se rostească prin graiul unei haite netrebnice de oameni fără nume sau cu nume furat, fără merite, fără nici o garanţie de legătură cu pământul ţării, fără nici un pic de demnitate omenească." De altfel, emfaza *teatrală* este una dintre dimensiunile esenţiale, universal recunoscute ale retorismului, tehnică a evoluţiei în scenă deschisă, în faţa unui public, pentru el.[3]
Vorbind, într-un rând, despre poetul Eminescu, Perpessicius îi amintea în treacăt vocaţia de animator al unui teatru de marionete („... poetul militant nu e numai spectatorul amuzat al teatrului său de marionete; el este, totodată, şi judecătorul, şi justiţiarul").
Declamaţia la rampă, tirada teatrală, atunci când este cazul, măştile şi travestiurile cele mai diverse, toate erau, în fapt, la îndemâna *omului de teatru* care a fost dintotdeauna Eminescu. Poate - cine ştie? - tocmai *teatralitatea virtuală* să fi fost în ochii săi una dintre atracţiile elocinţei. Neinhibat de prejudecăţi retoricofobe, poetul recurge la procedee convenţionale, unele chiar compromise prin uzură, integrându-le însă unui *spectacol coerent,* regizat abil, articulat fără fisură, unde între scopuri şi mijloace există un acord desăvârşit. în *teatrul publicistic eminescian,* o *scenografie fastuoasă* - proiectată la scara Timpului şi a spaţiilor vaste - este servită de un *patos verbal* pe măsură.
O parte dintre articolele eminescene sunt scurte monologuri în care mişcarea alertă şi tensiunea dramatică îşi află sursele în tăietura energică, mulată pe tiparul balansului între interogaţie şi replică: „Dar, în faţa declaraţiunilor d-lui Brătianu, nimeni nu mai înţelege, nici [î]şi poate explica ce caută în capul guvernului d. D. Brătianu. Cum? D.I. Brătianu declară că partidul său este corupt, că cu ideile lui nu mai poate merge înainte, că ţara are nevoie de o organizare conservatoare şi întăreşte .aceste declaraţiuni cu retragerea din minister, şi acestei majorităţi, astfel înfierate de două ori ca incapabilă şi imorală, acestei majorităţi i se dă dreptul de a impune guvernul şi de a merge mai departe!
Şi se găseşte un om destul de lipsit de demnitate ca să primească puterea din mâini aşa de întinate!
Ce?
Va fi permis ca o majoritate de exploatatori să numească guvernul şi ca guvernul să aducă o majoritate de exploatatori?
Va fi permis unei majorităţi să domine ţara prin corupţiune şi să se perpetueze la putere?" (XII, 142)
Din postura de raportor parlamentar, Eminescu se amuză deseori să proiecteze asupra evenimentelor unghiul de vedere al spectatorului de teatru: „Daca ne permitem a aminti cititorului unele scene din Parlament, din timpul votării bugetului şi a demisiei celor patru viceprezidenţi, o facem mai mult de hazul lucrului, fără vreo altă
34

pretenţie. Iată dar câteva probe de parlamentarism radical. [...] Aceste scene nu sânt lipsite de trăsături comice." (XI, 230-232)
Punctele de suspensie acoperă două pagini de replici selectate abil de regizor pentru trebuinţele proprii.
Articolul *Naivităţi radicale,* publicat în 1880, renunţă la orice pretenţii de veridicitate, mulţumindu-se să fie o dramatizare plauzibilă a unor dezbateri: „într-o şedinţă a Camerei, citindu-se un proiect de lege în care venea cuvântul «chip», un filolog radical esclamă indignat:
Filologul: Ce fel, «chip»? Asta-i o *bazaconie* slavonă! Să se înlocuiască numaidecât cu alt sunet radical!
Voci: Aşa este!
în Adunarea Deputaţilor, după apelul nominal:
D. preşedinte, prezenţi d-ni deputaţi, adică *înscrişi,* 89.
Voci: Numai înscrişi?
D. preşedinte: Vom vedea mai târziu!
După o jumătate de oră, votându-se un proiect de lege:
D. preşedinte: Acum aflu că sânt numai 72 d-ni deputaţi; continuând astfel, voi rămânea singur! *(Râsete.)*
D. Vernescu, vorbind contra închiderii discuţiunii, crede că guvernul trebuia să ceară un bil de indemnitate înainte de a solicita sancţionarea legii relativă la d-nu Calenderu.
Voci din majoritate: Să dăm guvernul în judecată!
D. Giani: Sânt pentru închiderea discuţiunii, căci este cunoscută maniera d-lui Vernescu şi trebuie pus o dată capăt...
D. preşedine: Domnule! Nu permit personalităţi contra d-lui Vernescu, care n-a fost contra regulamentului decât numai dându-ne în judecată. *(Ilaritate mare.)*
D. Giani: Nu dezvolt motivele, ci le indic...
D. preşedinte: Nu, dar dezvoltaţi numai obiceiurile d-lui Vernescu, ceea ce nu se află în regulament! *(Veselie.)*

D. preşedinte: Pun la vot: cine este pentru a se trimite proiectul la tipar să ridice mâna!
Voci: Puţini!
D. preşedinte: După votul dv., proiectul jumătate va rămânea aici, jumătate la tipar, deci mai pun o dată la vot şi rog pe domnii deputaţi să poftească la loc şi să voteze! *(Se mai votează de trei ori.)*
D. Chiţu: Podoaba de care ne vorbeşte d. Mârzescu este ca acele podoabe cu care se împodobesc băieţii care umblă cu vitleimul...
Voci: A, a, o, o!
D. preşedinte: Aşa cuvinte, domnule...
D. Chiţu: Cu voia colegului meu, d. Mârzescu...
Voci: Coleg, în vitleim!
Pe-un deal oarecare, Cu renume sânt, Făcea zgomot mare

O moară de vânt, ,
Şi biata **morişcă,**
Chiar d-avea un pic
De porumb şi hrişcă,
Nu lucra nimic." (XI, 44-46)
Avem de-a face cu o suită de „momente" dramatizate, lucrate cu economie de mijloace. Orizontul lor intertextual de referinţă include pe Alecsandri şi pe Caragiale. (De altfel, dincolo de toate diferenţele intrând firesc în calcul, scrisul lui Eminescu şi, respectiv, al lui Caragiale trădează convergenţe demne de atenţia unui cercetător interesat de sistemul de aşteptări al momentului istorico-literar respectiv. O analiză atentă ar pune în evidenţă plasma intertextuală a celor două opere ca şi interesul lor comun pentru „personaje" ca CA. Rosetti, de pildă.) Formula este cea a sketch-ului *quasi-revuistic,* nelipsit de o anume facilitate, obţinută prin şarjare.
Efecte de detaliu se scot din indicaţiile de regie creatoare de atmosferă, ca şi din intervenţiile rituale ale „corului" parlamentar. „Morala" finală, cu iz de cuplet, subliniază caracterul „popular" al genului.
Un efect comic global rezultă, de asemeni, din montaj. Speculat Ia scară redusă în *Naivităţi radicale,* el se desfăşoară mai în voie într-o înscenare eminesciană de mai mari proporţii, care datează din acelaşi an: *Abdicarea d-lui CA. Rosetti* (XI, 112-115).
Sursa ei? O simplă „lectură" din „Monitorul oficial", relatând o scenă parlamentară din trecut. Publicistul lucrează ca la carte, fără să omită nici una dintre obligaţiile tradiţionale ale regiei: „Locul prestidigitaţiunii e, ca şi azi, dealul Mitropoliei.
Personajele d. CA. Rosetti, de profesie prezident de Cameră, actualmente reversibil; I.C Brătianu, ministru mai cu seamă special în Finanţe şi Lucrări Publice, dar nu mai puţin apt la Război, Instrucţiune, Interne şi Esterne; Vinterhalder, al doilea redactor la «Românul», de profesie mucenic, actualmente rentier. Corurile, tot cele de astăzi, însă c-o nuanţă bulgărească mai pronunţată.
Un *Deux ex machina* ar mai trebui care, apărând la sfârşit în focul bengalic al entuziasmului patriotic, să binecuvânteze sceneria." Autorul face evidente publicului *regulile de desfăşurare ale spectacolului:* cele specifice *farsei.* Regia oratorică împlineşte o funcţie euristică, reuşind să insinueze că totul - adică bilanţul financiar al unui an revolut - ar reprezenta o „intrigă" cu desfăşurare palpitantă şi cu un deznodământ demn de atenţie:
,Jn scena 1 (s.a.) se urcă d. Mehedinţeanu, raportorul Comisiei bugetare, la tribună şi dă citire unui raport din care extragem următoarele: «După expunerea d-lui ministru de Finanţe (I.C. Brătianu) asupra bugetului general de venituri şi cheltuieli pentru exerciţiul anului 1868, veniturile ordinare şi extraordinare, sânt evaluate la suma de lei noi 76.092.535». [...]

Aici urmează o repartiţie exactă pe diferitele ministerii după analogia anului trecut, 1867.
Scena a doua. După un interval de o oră, în care se primeşte bugetul *tale-quale* şi se discută asupra cestiunii virimentelor, trei corişti introduc în mâna prezidentului o jucărie de surprindere în forma unui amendament, în care se zice următoarele:
«1) Cheltuielile generale ale statului pe anul 1968 la deosebitele ministere vor fi *în cifra anului 1867.* Iară *escendentele (s.a.)* cifrei, sporite la veniturile anului 1868 în suma de 14.608.686 lei noi, va servi la noile servicii ale deosebitelor ministerii şi mai cu osebire la serviciile ministeriilor de rezbel şi publice.»
De unde a ieşit, într-o oră de discuţie asupra virimentelor, un escendent de 15 milioane la venituri o ştie numai unul Dumnezeu. Dar prestidigitaţiunea s-a făcut şi, în vuietele monotone ale corului: «închiderea discuţiei! La vot! La vot!», se primeşte, cu 67 voturi, contra 3, o lege bugetară al cărei corp stă în plină contrazicere cu amendamentul..."
Intervenţiile regizorale au rolul de a segmenta ritmic materialul, canalizându-i sensul în direcţia dorită. Asemeni lui Caragiale, Eminescu se pricepe să prindă „pe viu" mişcarea de masă. Tonusul reprezentaţiei este menţinut alert, chiar atunci când ea constă într-un bombardament cu cifre: *Scena a treia.* D.I.C. Brătianu, împreună cu colegul d-sale Anton I. Arion, contrasemnează legea amendată şi o supun semnăturii şefului starului, de unde apare peste trei zile «regulată» gata în «Monitor».

Ceea ce izbeşte ochii oricui în acel buget este regularitatea fenomenală a cifrelor de la venituri.
Rămăşiţe 3.333.333 lei, 33 parale; imprimate 22.222 lei, 22 parale; tutunul 4.444.444 lei, 44 parale; subvenţiuni 2.522 lei, 22 parale; taxe spirtoase etc. 4.555.555 lei, 55 parale.
Astfel, cu puţină cheltuială de fantazie înşirând aceeaşi ţifră de 8-9 ori dupăolaltă, se poate face un minunat buget geometriceşte exact, matematiceşte e altă cestiune.
Iată ce Cameră a fost aceea care la 1868 a votat d-lui Rosetti recompensă, o Cameră care ziua în amiaza mare comitea escamotări de cifre şi acum aproba reducţiuni de 8 milioane, peste un ceas admitea ca din senin excedente de 15 milioane.
Acesta e un fals mărturisit în acte publice, căci un buget e un act public.
Piesa e foarte simplă. Nici o complicaţie, nici un conflict, pace şi armonioasă linişte domneşte în tot cursul desfăşurării ei."
Dintr-o simplă dare de seamă bugetară şi dintr-un „proces-verbal" de întrunire, Eminescu montează pentru edificarea publicului un spectacol. Publicistul nu-şi trădează numai *vocaţia regizorală,* ci *îşi deconspiră totodată tehnica,* arătându-ne cum se desfăşoară procesul

dramatizării, măsurând cu exactitate distanţele dintre punctul - banal - de pornire şi produsele montajului scenic.
Ce era de demonstrat s-a demonstrat. Relatării pozitive i s-au aplicat canoanele farsei. Sugestia regizorală poate funcţiona în continuare nestânjenită: aceleaşi norme se aplică automat şi manevrelor legislative frauduloase ţintind stipendierea lui Rosetti.
In final, jurnalistul se simte îndrituit să apară în persoană la rampă, rostind o tiradă incriminantă în cel mai autentic registru pamfletar: „Mucenicul Vinterhalder, graţie complezenţei sale în afacerea Stroussberg, trăieşte din rentele sale la Paris. Acum, şi unui alt mucenic, d-lui CA. Rosetti, i se acordă o rentă reprezentând un capital de peste o jumătate de milion.
E sărac d. Rosetti, are nevoie de sprijinul naţiei.
Când acum 3-4 ani lumea se mira de unde săracul de Rosetti găseşte bani pentru a trăi la Paris, pentru a-şi ţinea copiii în Italia, ni se răspundea: «Veniţi la redacţia „Românului" şi vedeţi cât aduce negustoria de principii».
Şi într-adevăr, negustoria de principii liberalo-democratice-cos-mopolite aducea, după condicele administraţiei, un venit net d-lui CA. Rosetti de 30.000 de franci pe an.
Apoi, deie-ni-se voie, e bună negustoria! [...]
Dacă e vorba de negustoria de principii şi prăvălia de fraze produce o rentă oarecare, destul au adus prăvălia «Românului». Publicul apreciază, îi place marfa, o plăteşte cu mărunţişul, 20 bani «Gogoaşa patriotică». Dar statul? Ce are a face statul cu toate acestea?"
Pe de o parte, bucata rămâne demnă de atenţie prin enclavele ei *metatehnice,* arătându-ne cum se scoate un tempo dramatic din relatarea reporterească seacă.
Pe de alta, ea ilustrează un alt *ductus* caracteristic al „regizorului" Eminescu: *pendularea alertă între registre.* în speţă, saltul de la expozeul neutru la comentariul acid, plonjând, când e cazul, în zone unde stilul „popular" frizează trivialul.
Tocmai acest „du-te-vino" între *sus* şi *jos* este unul dintre atributele ce înrudesc - ca structură, dar mai ales ca funcţie - „teatrul" publicistic al lui Eminescu, regizorul-moralist, cu un gen dramatic revolut, de fibră populară şi de notorie ţinută didactică. înscenările poetului îşi află analogia în *moralităţile medievale.* Mişcându-se nestânjenit în timpuri şi spaţii - de la Geneză la căderea Troiei sau la martiriul Ioanei D'Arc — aducând în scenă numeroase personaje, moralităţile erau un gen accesibil şi declamativ, dezbătând, pe înţelesul tuturor (în piaţa publică sau la răscruci) chestiuni diverse, de la moravuri la politică, de la viaţa publică la subiecte religioase acute. (Dat fiind că Eminescu scrie pentru un cotidian „de mare tiraj", cum s-ar spune astăzi, şi în cazul publicisticii sale lucrurile stau la fel.)

Două sânt semnalmentele genului, care îl fac comparabil cu arta eminesciană: *schematizarea,* mizând pe bunul-simţ comun şi, respectiv, reţeta de *mixtum compositum,* îngăduind naveta între grav şi comic, între scena de moravuri şi alegoriile mistice, aducând de-a valma în scenă îngeri şi diavoli, regi şi tâlhari.
Eminescu gazetarul îşi toarnă, de asemeni, fenomenologia umană în *tiparele unor roluri celebre.* Actualitatea stigmatizată de el se reduce astfel la un *repertoriu.* Instrumentul brevetat pentru obţinerea efectului scontat este formula *Precum... tot aşa.* Precum Oedip, tot aşa şi d. Rosetti; precum Machiavelli, tot aşa şi cutare politician liberal; precum un personaj al lui Lucian din Samosata, tot aşa şi impostorul Crăciunescu ş.a.m.d.
O cazuistică bogată, culeasă din istorie sau din istorii, din fabule, anecdote, sentenţii este stoarsă prin dramatizare de posturi exemplare. La fel ca în moralităţi, tipizarea se însoţeşte de o schimbare de registru. Figurile „mucenicilor" Vinterhalder şi Rosetti se asociază cu referirile la panglicăriile financiare, la prăvăliile de principii şi la „Gogoaşa patriotică". Scheme familiare sunt aduse să sensibilizeze situaţii dintre cele mai solemne: „Ce ţi-e cu omul iscusit. Cum află el aşa ca din senin vindecare la toate relele, cum află oricărui sac petecul, ca şi care nu se mai poate! Aşa bunăoară, vestitul Nastratin îşi cârpea într-o zi giubeaua fără nod la aţă. [...] Aşa şi cu liberalii noştri." (XIII, 126)

Pildelor cu Nastratin Hogea li se alătură referirile la *Alexandria.* Amestecul planurilor istorice de referinţă produce efecte comice: *Alexandria,* povestea despre viaţa şi vitejiile lui Alexandru împărat, spune că Nevtinav al Egipetului n-avea nevoie să se bată cu oştirile străine ce năvăleau asupra împărăţiei lui. El făcea o sumă de chipuri de ceară, sufla asupra lor c-o circulară ministerială şi numaidecât se topea oştirea persană a lui Darie." Intruziunea sferei administrative în cea imaterială a fabulaţiei produce prin contrast un declic euristic. Concluzia se toarnă într-o pildă familiară, domestică: „Asta vrea să zică a bate apa în piuă şi a aştepta să iasă unt" (XIII, 154).

Comparaţiile puse în scenă de Eminescu spre edificarea publicului său efectuează frecvent proiecţii „carnavalizante" între registrul înalt şi cel umil: „Anton Pann ne spunea povestea despre un bărbat gelos care-n ruptul capului n-ar fi poftit pe vreun prieten la masă ori la petrecere. [...] Aşa şi d. Brătianu cu noul cabinet." (XIII, 155)

în principiu, nimic nu este aulic, putând oricând să coboare în piaţă. Lexicul tiradelor în scenă deschisă e uneori extrem de colorat, amintind expresia crudă din *Scrisori* (unde morbul retoric eminescian îşi face simţite efectele): „O! uniforme frumoase, craidoni scoşi din cutie, cocote îmbrăcate după cea din urmă modă, bărbaţi-muieri cari se sulemenesc fiind miniştri, astea le avem cu de-a prisos. Dar realitatea este completă ignoranţă şi corupţie sus, neagră ignoranţă şi

mizerie jos." (XII, 375) în astfel de ocazii, *patos-u* este, de fapt, jucat, lăsând să i se întrezărească *fibra ludică.* Flexibilitatea formală a discursului publicistic eminescian răspunde unei norme funcţionale originare a retoricii: *polytropia,* ştiinţa de a găsi masca potrivită spre a te face ascultat, acceptat şi, eventual, urmat de ceilalţi. Pentru a se face înţeles de oricine, Eminescu se pricepe să monteze oricând un spectacol.

Speculând cele mai diverse mijloace, de la tact, rostire şi mişcare, la tensiune, scenografie sau montaj, *înscenarea* devine în jurnalistica lui Eminescu o pârghie demonstrativă redutabilă.

*

într-un pasaj din *Arta oratorică,* Quintilian notează: „Şi opera istorică poate hrăni pe orator prin seva ei bogată şi plăcută. Dar şi ea trebuie citită fără a pierde din vedere că oratorul trebuie să evite cele mai multe calităţi ale ei. Căci istoria e foarte apropiată de poezie şi, într-un fel oarecare, este poezie fără un metru regulat. în plus, *istoria îşi propune să nareze, nu să dovedească,* şi orice operă istorică are în vedere nu un efect imediat sau o luptă prezentă, ci memoria posterităţii şi renumele scriitorului."[5]

Fragmentul subliniat stabileşte o opoziţie faimoasă - *,^cribitur ad narrandum, non ad probandum"* - între *naraţiune* şi *argumentare* în planul strict tehnic. (Iar dincolo de el, repetă axioma incompatibilităţii principiale între elocinţă şi istorie.)

Pe cât de cunoscută şi de acceptată separaţia de bunuri, pe atât de răsunătoare excepţiile ei, dacă ne gândim doar la *Dialogurile* înverşunatului adversar al... retoricii (în speţă, al sofiştilor), care a fost Platon. Nu e greu de văzut ce greutate deţine *naraţia* în dialectica sa argumentativă atât de strânsă. *Banchetul, Gorgias, Protagoras* - citând la întâmplare - mustesc un retorism nutrit generos de sevele povestirii, îmbibat de licorile mitului şi sprijinit pe contraforţii artei dramatice.

La fel stau lucrurile în ziaristica lui Eminescu, bine irigată *nu numai dramatic, ci şi narativ.* Ignorând recomandarea lui Quintilian, poetul *face din povestire un instrument probant.*

Formula cea mai simplă de exploatare a istorisirii în scopuri retorice o procură câte un apolog strecurat, după necesităţi - cu titlul de digresiune - pe traseul unei demonstraţii strânse: „Aci ne aducem aminte de [o] istorioară povestită de un ziar american.

Onorabilul Josua Quincy spunea, într-o prelecţiune ţinută la Boston, că a văzut pe cineva în New York dând, cu ocazia alegerii de deputaţi în Congres, 25 de dolari pentr-un singur vot şi, mirându-se onorabilul că un om poate da *atâta* pentru un singur vot, i s-a dat asigurarea că, dacă acel candidat va fi ales, va şti să câştige însutit cât a dat. în sesiunea din urmă primise 30.000 dolari, pentru că izbutise a trece

un *bill,* deci poate plăti preţ bun. Există oameni, zice foaia americană, care, pentru un serviciu de 5-6 ani în Congres, de unde n-aveau cinci dolari au ieşit c-o jumătate de milion de dolari din Parlament.

Noi găsim că sistemul roşu ar trebui completat şi, fiindcă ţara pare a fi osândită a fi guvernată de deputaţi identici cu cel din New York, alegătorii să-şi facă un tarif de preţuri pentru vot. Ei ar fi mai folosiţi; şi ţara? Tot aşa de bine ar merge. Putem asigura că mulţi dintre candidaţii viitori au ajuns la aşa stare, încât ar putea răsplăti acest serviciu al unei dări de vot în mod foarte generos.

Căci, să nu se uite! După răscumpărarea Cernavoda-Chiustenge, au mai rămas poduri peste Dunăre de construit, şi aceste poduri, împreună cu reţelele corespunzătoare de căi ferate, promit a fi bune de muls." (XIII, 133)

De multe ori, istorioara edificatoare stă pe muche de cuţit între naraţie şi dramatizare (a se remarca tranziţia bruscă între demonstraţia contabilă prozaică şi anectoda intuitiv-sensibilizatoare): „Costul construcţiei pe de o parte, dreptul de esploatare şi de port pe de alta nu formează două sume ce se pot aduna la un loc, ci două sume în raport. Daca presupunem că costul liniei de 6.000.000, iar drepturile amintite echivalează cu X, atunci avem

să plătim, nu 6.000.000 + X, ci 6.000.000 = X, adică ori costul, ori echivalentul veniturilor actuale, menite a restitui acel cost.
Se oferă sir John bunăoară să zidească o casă pe moşia turcului şi-i zice: «Bani nu-ţi cer, fiindcă ştiu că turcul n-are parale. Dar îţi zidesc o casă frumoasă şi drept plată cer să am dreptul de a şedea eu însumi zece ani în casă, să iau lemne din pădurea d-tale de alături şi să prind peşte în lacul d-tale.
- Bine, zice turcul, mă-nvoiesc. Trece un an, casa e gata, în vremea asta vine proprietar românul, moştenitorul turcului, om cu dare de mână şi fecior de bani gata.
- Ştii ce, zice sir John românului, plăteşte-mi costul casei şi intră în posesiunea ei. Şi eu m-am săturat să mai şed în ea, şi d-ta ai de unde plăti.
Se-nvoieşte românul, plăteşte costul construcţiei şi i-1 oferă lui sir John.
- Ba nu, zice sir John, nu aşa ne-a fost vorba. Numai costul mi-1 plăteşti? D-apoi dreptul meu de-a şedea zece ani în ea, de-a lua lemne şi de-a pescui, unde-1 pui? Şi acela trebuie plătit.
- Apoi, ori una, ori alta, sir John. Sau îţi plătesc numai costul construcţiei, sau numai dreptul de a te folosi zece ani de ea. Amândouă nu se poate, sir John, c-ar fi colac peste pupăză. Căci drept plată a construcţiei, d-ta te bucuri de dreptul de a şedea în casă. Sau construcţia ţi-o plătesc, sau dreptul de a şedea în ea.
Ce-am zice asemenea, daca societatea acţionarilor căii ferate Stroussberg ar veni şi ne-ar zice: «Linia costă 260 mii. Suma aceasta
41
ne-aţi plătit-o. Dar acu vă rog să-mi plătiţi şi dreptul ce-1 aveam de-a mă folosi 90 de ani de ea. Capitalizaţi-mi venitul ce-1 luam în fiece an de la linie.»" (XIII, 75)
Eminescu foloseşte aici o reţetă de uz curent în scrisul său publicistic. Pe traseul câte unei demonstraţii, de multe ori polemice, cum este şi aceasta, autorul deschide pe neaşteptate câte o *fereastră fabulatorie* în faţa cititorului, edificat şi prin lărgirea unghiului său de vedere spre un orizont comparativ convingător. De multe ori, astfel de raiduri narative execută salturi bruşte spre spaţii culturale îndepărtate sau exotice. Articolul citat mai sus conţine două asemenea enclave probante: una ne proiectează peste ocean; cealaltă se opreşte, în final, la Timur Lenk şi la celebrul Nastratin. Nu numai unul dintre nenumăratele episoade ale polemicii cu gazeta „Românul" procură argumente colectate din lumea celor „o mie şi una de nopţi": „împrejurarea aceasta, a numirii unor oameni necompetenţi în materie şi a sustragerii lor de la servicii de cari le-or fi pricepând în adevăr, ne aminteşte o istorie ce se povesteşte despre Mehmed-Ali, fost vicerege al Egiptului.
După sfatul unui vizir credincios, Mehmed-Ali a trimis o sumă de tineri în Franţa ca să urmeze studii speciale: unii administraţia, alţii finanţele, alţii arta militară, alţii, în fine, medicina şi farmacia. Tinerii se întorc plini de învăţătură şi vizirul [î]i pune în slujbe. însă cum? Pe militari la finanţe, pe farmacişti la administraţie, pe administratori la farmacie, pe financiari la armată.
- Dar ce faci, omule? întrebă Mehmed-Ali pe vizir. De ce nu pui pe fiecare la locul lui?
- Maiestate, răspunse înţeleptul vizir, dac-am pune pe fiecare la locul lui, ar guveijia *ei* ţara, şi e vorba, pare-mi-se, s-o guvernăm tot noi.
Ar fi bine deci ca la Curtea de Casaţie să se numească de acum înainte tot ingineri, iar în armată tot advocaţi." (XI, 150)
In cu totul alt fel este manipulat narativul în bucata care urmează, unul dintre schimburile curente de focuri dintre „Timpul" şi „Presa". După un scurt exordiu tratând chestiuni principiale de politică, relatarea capătă o turnură epică acuzată: „Opt şi cu a brânzei nouă s-a ales dintr-o altă colectivitate politică, condusă de un om fin, mlădios, inconsternabil, condusă de (marele nostru om de stat) d. Vasile Boerescu.
în adevăr, pentru seara de 13 ianuarie, d. Vasile Boerescu (marele nostru om de stat) a convocat Ia domiciliul său marele partid al Centrului... Portarul său, în aşteptarea unui imens număr de oameni, luase un aer grav, pentru a domina cu spiritul autorităţii sale marea îmbulzeală de la poartă. *Sara era liniştită... Zăpada strălucea în singurătatea uliţei.*
Deodată, în liniştea solemnă a serii, s-aude un zgomot de îmbulzeală straşnică. Cine se îmbulzeşte, cine nu încape pe uliţă?
42

Era unul... *un* membru al Centrului, apoi a mai venit încă unul, apoi iar unul, până la opt, opt persoane (mari şi late, cum s-ar zice), afară de prinţul Dimitrie Ghica.
Poate oricine să-şi închipuiască ce fierbere şi ce tumult era în casa d-lui Vasile Boerescu, ce gălăgie trebuia să facă imensa mulţime de... opt, afară de prinţul.
D. Vasile Boerescu luă cuvântul *Glasul său stăpâni gloatele.* D-sa arată: 1) că-1 înspăimântă decăderea morală a org'anului d-sale, «Presa» 2) că Centrul, marele partid al Centrului, n-a încetat de-a exista şi că nu s-a confundat un singur moment cu roşii, cu toată intrarea d-sale în ministeriu.
Unul *din neagra şi nesfârşita mulţime* luă cuvântul. [...]
Oratorul a conchis că ar fi inutil a se mai cerca reabilitarea Centrului şi a ziarului «Presa», atât de decăzut.
La aceste cuvinte bine simţite şi care nu cuprindeau decât purul adevăr, d. Boerescu n-a răspuns nimic; a declarat

însă că, întrucât priveşte starea materială a «Presei», ea este asigurată; roagă însă pe asistenţi (anume pe cei cu funcţii) să binevoiască a se însărcina cu colaborarea, pentru a o face mai *citibilă (s.a.).* Se-nţelege că funcţionarii asistenţi nu putură refuza cererea d-lui ministru.
Aceste zise, *neagra mulţime se risipi."* (XII, 34-36)
Eminescu plăteşte intenţionat tribut anumitor convenţii desuete, „de gen", ca şi unor clişee verbale compromise („sară era liniştită"; „glasul său stăpâni gloatele"; „neagra şi nesfârşita mulţime"; „deodată, în liniştea solemnă a serii" etc). Soluţia aleasă este mimarea *-parodică* - a eposului grav, cu pornire de la un pretext minor. în obţinerea declicului edificator, *reţeta formală a naraţiunii* joacă un rol esenţial. Efectele demonstrative provin din disproporţia, comică, între banalitatea anecdotei şi ceremonialul relatării ei.
,flarativizarea" argumentaţiei eminesciene se desfăşoară deci pe mai multe nivele. Printre ele, cum am văzut mai sus, *grefa epică ilustrativă* într-un sistem demonstrativ de sine stătător.
Ar mai fi apoi *proiecţia* unor informaţii banale (fapte diverse sau date prozaice) *într-un sistem de coordonate* recunoscute ca aparţinând fabulaţiei. Sistemul epic de referinţă poate fi exploatat strict *formal,* ca în cazul întrunirii politice din casa Boerescu. Sau, alteori, poate fi valorificat în latura sa *tematică,* prin invocarea unor *topoi* fabulatorii, ca orizont comparativ pentru un univers familiar: „Acolo [e *vorba de suburbiile Iaşilor - n.n.],* în loc de strade sunt adevărate lagune de glod; podului de lemn de preste Bahlui îi lipsesc la mijloc câteva scânduri pe care nimeni nu se-ndură de-a le pune la loc, pe i,ci, pe colo întâlneşti câte un mare ochi de apă, *spre a duce aminte de măreţul act al facerii lumii.* Acolo locuieşte o parte a *poporului ales de Dumnezeu,* carele prin diferite apucături ingenioase, prin clădirea sistematică de movilite de gunoaie, prin aşezarea de scânduri rupte,
43
caută a forma trecători prin *împărăţia lui Neptun* şi a nu sta cu totul izolaţi de restul umanităţii.
Dar să lăsăm aceste formaţiuni geografice pe seama unui *Herodot al viitorului* şi să ne întoarcem la puncte mai cunoscute. Şoseaua Socolei e cunoscută de toţi ca drum care duce la viile şi vilele orăşenilor din Iaşi, la seminarul Socola, la Vaslui, în fine, e o cale de comunicaţie despre care nu putem presupune că trece prin mijlocul unor triburi necunoscute. Aproape în dreptul şoselei de la Ţuţora şoseaua Socolei se bucura de existenţa mai multor gropi perfide, pline cu apă. Când trece o trăsură prin aceste gropi, *ea se preface în corabie, caii în servitori ai lui Neptun, iar călătorii invocă prin imnuri steaua mărilor,* ca să-i conducă la limanul dorit. Prin aceste gropi trec *zilnic (s.a.)* sute de trăsuri, mii de militari, zeci de tunuri, *încât biblica trecere prin Marea Roşie se repetează la acest punct de sute de ori pe zi.* învăţătorii din şcoalele apropiate demonstrează băieţilor cu exemple *ad oculos posibilitatea minunii biblice pe cale cu totul naturală."* (IX, 379, *Stradele)*
în ambele situaţii de mai sus, *altoiul* şi *proiecţia într-un sistem de referinţă,* Eminescu utilizează *istorisirea* în scopuri probante.
Adeseori însă, pe un palier demonstrativ diferit de cele precedente, ca material argumentativ se foloseşte însăşi *Istoria.*
într-o anume ocazie, pledoaria eminesciană privind culisele politice ale navigaţiunii pe Dunăre recurge la argumente procurate de cronici: „Cestiunea Dunării preocupă aproape exclusiv jurnalistica noastră şi nu fără cuvânt.
Nu numai interesul practic al navigaţiunii pe Dunăre e în joc, deşi acesta ar fi îndeajuns pentru ca să justifice preocupaţiunile. Deja pe Dunărea de Jos, bandiera română fâlfâie pe câteva sute de vase care fac concurenţă «Societăţii privilegiate».
Nu românii sânt aceia cari pun bandiera română, de vreme ce poporul nostru, originar din munţi, n-a avut contact cu marea şi cu Dunărea decât în epoca sa eroică, în epoca de aur a unui Mircea, a unui Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare, domni stăpânitori de la munte şi pân-la-marea cea mare, cum se intitulau ei.
Pierzând încă din secolul al XV-lea şi al XVI-lea cetăţile de pe Dunăre către atotputernicia otomană, coloniile genoveze şi veneţiene care se formaseră sub sceptrul protector al voivozilor români, la Moncastro (Cetatea Albă), la Proilabum (Brăila) şi la San-Giorgio (Giurgiu), au încetat de-a fi româneşti, negoţul nostru a trebuit să dea îndărăt şi să dispară.
Cine deschide cronicele vede lesne că lupta îndrăzneaţă între Domnii români şi turci au fost purtată pentru cetăţile de pe Dunăre şi de la gura Nistrului, că, din momentul în care aceste cetăţi au fost luate de covârşitoarea putere otomană, ţările însile şi-au închinat steagul înaintea sultanilor şi au încăput sub suzeranitatea otomană.
44
Precum în evul mediu era italiani aceia care purtau bandiera română pe vasele lor, tot astfel astăzi negustori de naţionalităţi foarte deosebite pun bandiera noastră ca semn distinctiv de concurenţă cu «Societatea austriacă». Fiindcă interesele decid adeseori cetăţenia de stat a oamenilor, mişcarea aceasta ar fi avut rezultatul că,^din opoziţia în contra puterei economice austriace, s-ar fi creat cu încetul o marină română." (XII, 395-396)
Autohtonă sau universală, Istoria - suspectată de Quintilian pentru zaţul ei de poezie creatoare de ambiguităţi - se interpune frecvent pe traseele strânselor argumentaţii eminesciene. Polemicile aprinse cu „Românul" şi sateliţii prilejuiesc detururi de amplitudini variabile în epoci revolute:
„Permită-ne d. CA. Rosetti a-i face o mărturisire modestă, căreia a binevoi a-i da puţină crezare. Şi noi am studiat istoria. Din această istorie scrisă de oameni nepărtinitori, am constat cu mirare că starea bună sau rea a unei societăţi nu atârnă mai niciodată nici de forma de guvernământ, nici de legi, ci cu totul de alte împrejurări.

Am constatat cu mirare cum despoţi cari considerau statul ca o proprietate a lor şi legile ca pe nişte acte de bunăvoinţă personală au produs cele mai fericite rezultate în ţările supuse lor. Un Frederic II, un Iosif al II[-lea], un Petru cel Mare, o Elisabetă a Angliei au întemeiat cultura, buna stare economică, dreptatea în statele lor, guvernul unui despot ca Napoleon I a făcut mai mult pentru bunăstarea şi administraţia regulată şi îngrijită a Franţei decât tot şirul de regi dinaintea
lui." (XIII, 185)
Citind paginile în care istoria se aserveşte elocinţei, punându-i la îndemână o armă redutabilă, nu ne poate scăpa tendinţa de *ştergere progresivă a oricăror diferenţe între istorisire şi Istorie.* Destinele unor protagonişti ai trecutului eroic poartă o amprentă narativă netă. Felul relatării, *tempo-ul* verbal, tehnica *raccourci-u\ui,* totul sugerează o intrigă încordată ca un arc între început şi deznodământ: „Mircea avea un fiu din flori, un bastard, anume Vlad, naţionalul-liberal al «Românului».
Tată-său fiind pe tron încă, şi anume fiind aliat al Europei întregi şi ocupat cu pregătirile bătăliei de la Nicopole, Vlad, fiul naţional-liberal, nu găseşte atunci un lucru mai bun de făcut decât să închine ţara Poloniei, printr-un hrisov datat din Argeş, 22 mai 1396.
Tată-său, întors acasă, pune mâna pe el şi-1 trimite la Buda la Regele Ungariei.
Tânărul naţional-liberal fuge de acolo şi intră în garda împăratului bizantin, unde face intrigi contra bătrânului său părinte. Mai târziu îl aflăm la Curtea împăratului turcesc din Adrianopole, unde se ocupă cu aceeaşi treabă.
Vasăzică, boierii din partidul naţional care voiau emanciparea ţăranului au izbutit a-1 pune pe acest Vlad Dracul, ca şef de partid,

pe tron? Iar boierii *reacţionari cari vroiau privilegii (s.a.)* ţineau la linia legitimă a Basarabilor?
Dar ceea ce-i mai ciudat în toate acestea e aiurarea desăvârşită în privinţa motivelor care se substituie oamenilor de pe atunci şi faptelor lor.
Naţionali şi reacţionari? Democraţi şi boieri? Cearta care se naşte în urma lui Mircea e o ceartă dinastică. [...] Deci între urmaşii lui Dan 1 şi urmaşii lui Vlad Dracul se-ncinse acea luptă dinastică care împărţi ţara în Dănuleşti şi Drăculeşti, căutând unii razim la turci, alţii la unguri, *toţi în afară (s.a.).* Dar Radul cel Frumos a declarat război lui Ştefan cel Mare? Dar Vlad Ţepeş nu 1-a declarat? N-a avut Ştefan cel Mare a se bate tot atât cu Ţepeluş, ca şi cu Radu cel Frumos? Şi cu cine a intrat Ţepeş în Moldova? Cu turci şi cu tătari, cu neamuri străine. Dar cine era acei boieri reacţionari despre cari vorbeşte «Românul»? Unde sânt documentele din care să se vadă tendinţele lor reacţionare, unde sânt privilegiile lor întărite de Radu cel Frumos sau de Radu cel Mare?" (XII, 40-41)
Articolul - unul dintre cele antologabile - reţine atenţia în mai multe privinţe.
Mai întâi, prin reţeta încorporării naraţiunii istorice printre piesele clasice ale unei demonstraţii întemeiate pe *brahilogie.* In tactul ritmic al suitelor de întrebări şi răspunsuri, interludiile narativ-istorice eminesciene nu produc disonanţe. O tehnică argumentativă adusă la strălucire (şi chiar la o polisare excesivă prin uzură) de sofişti, dar ilustrată magistral şi de adversarul acestora, Platon, despre care s-a spus adeseori că manipulează figurile mitologice în scopuri retorice, aşa cum îşi tratează un romancier personajele.
Şi în al doilea rând, prin însuşi subiectul în dispută între „Timpul" şi „Românul": normele confecţionării unor *scenarii istorice plauzibile,* cu pornire de la un corpus cert de date. în relatarea biografiei lui Vlad Dracul, Eminescu nu se sfieşte să pună accentul pe anecdotic şi pe aventuros, să recurgă la un ton şi la un lexic familiare, dând informaţiile - altminteri exacte - o turnură epică şi un ritm palpitant. Fapt care nu-1 împiedică să facă mare caz de scrupulul documentar, pretinzând adversarului ţinută ştiinţifică. în fapt, între cele două înclinaţii extreme - informarea precisă şi tentaţia de a o prelucra epic - nu există în publicistica lui Eminescu nici o contradicţie.
Pe de o parte, trebuie să vedem aici un semn al apartenenţei scriitorului la *vârsta romantică a culturii.* Pentru romantici, istoria a fost domeniul tuturor posibilităţilor de îmbinare a fabulării debordante cu exactitatea cea mai habotnică. între *documentar şi imaginar* s-a stabilit atunci o ecuaţie specifică, formulată şi rezolvată de Eminescu într-o manieră inconfundabilă, în proză, ca şi în gazetărie. (Ar mai

fi de adăugat că, pentru creatorul romantic, trecutul istoric procura - la fel ca pentru autorul român - o alternativă prezentului.)
Pe de alta, *reţeta este binecunoscută în retorici.* Ea presupune alunecarea relatărilor istorice în *povestire* - ca dovadă stă topica extrem de bogată însumând convenţiile eposului despre suverani şi eroi.[6] Şi, paralel, cramponarea unor astfel de naraţii de argumentul *verificării faptice.* în termenii lui Ernst Robert Curtius, caracterul strict documentar al epicii istorice eminesciene satisface una dintre exigenţele conveţionale esenţiale ale *toposului eroic,* deversat de epopee în romanele de gen: *„adtestatio rei visae",* adică mărturia directă a unor participanţi la evenimente. în altă rundă de confruntări între Eminescu şi „Erodot al «Românului»", întâlnim un pasaj ca acesta: „Dar, întreabă «Românul», contra cui s-a luptat Tudor?
Contra voastră, d-nilor roşii! Contra părinţilor voştri!
Iată ce povesteşte în adevăr Mihai Cioran, adiutantul lui Tudor şi *martor ocular* al evenimentelor..." (XII, 284)

în repetate rânduri, Eminescu pune în discuţie, ca argument decisiv, autenticitatea surselor: „O observaţie în treacăt. «Românul», strivit de vorbele autentice ale lui Tudor, ne acuză în n-rul de miercuri c-am fi citat *fals (s.a.)* pasajul din arzmazarul către Poartă.
îi dăm foii guvernamentale cea mai formală dezminţire în privirea aceasta.
Noi am citat *exact (s.a.),* după cartea *tipărită (s.a.)* de chiar adiutantul lui Tudor, carte asupra veracităţii căreia n-am avut nici o cauză de-a ne îndoi." (XIII, 121)
Cronicile sunt de asemeni invocate ca pivot al unui sistem de referinţe care nu face altceva decât să valideze *simbioza Istoriei cu istorisirea în sistemul argumentativ eminescian:* „Fără recrutaţie, Mircea şi Ştefan Vodă ridicau ţara în picioare, ba adesea nici nu puteau s-o înfrâne şi s-o domolească când era vorba de năvăliri din afară. *în tot decursul acestei lungi epopee,* nu găsim însemnându-se de nici unul din cronicarii noştri o mişcare agrară; nicicând acest popor îndărătnic şi viteaz nu atinge nici în clin, nici în mânecă averea sau dreptul altuia; din contra, vedem o energică statornicie în păstrarea şi moştenirea proprietăţii." (XIII, 124)
Caracterul *epic* al argumentaţiei jurnalistului se mai trădează şi altcumva.
Este îndeobşte ştiut că povestirea apare acolo unde este de parcurs o distanţă între un început şi un sfârşit. Oriunde se poate identifica un şpagat între cele două extreme, se instalează o tensiune epică potenţială. Rămâne la latidudinea oricărui autor s-o exploateze potrivit disponibilităţilor proprii. în condiţiile date, povestirea - având o dinamică finalistă şi făcând din sfârşit momentul verdictului axiologic - ascultă de un model eschatologic.

Lucrul este cu deosebire evident în publicistica lui Eminescu, gazetar înclinat a judeca totul din perspectiva distanţei instalate între trecut şi prezent.
Şi din acest punct de vedere, sistemul său de referinţă se arată obliterat epic. De pildă, una dintre obsesiile articolelor sale este restabilirea cadrului etalon al începuturilor şi plasarea chestiunilor litigioase în orizontul *originilor.* In repetate rânduri, discursul său demonstrativ are un *ductus* căruia putem să-i spunem „descălecător". De cum se iveşte prilejul, în spaţiul naţional, ca şi în orizonturi universale ample, se speculează şansa regresiei către modelele întemeietoare.
Unul dintre textele edificatoare rămâne, spre exemplu, *Influenţa austriacă asupra românilor din principate,* apărut în „Convorbiri literare" (1876), după ce fusese prezentat ca prelecţiune la Junimea. Ori de câte ori este necesar a se inaugura un contencios, - şi relaţiile noastre cu imperiul vecin reprezintă în epocă şi în speţă în polemicile de mai târziu cu „Românul" un astfel de contencios —, Eminescu face un salt regresiv şi schiţează o *direcţie de mişcare.* în articolul de care vorbesc, se *istoriseşte* nici mai mult, nici mai puţin decât despre devenirea Casei de Austria de la originile sale prestigioase, adică de la... căderea imperiului roman. într-o notă de subsol, jurnalistul face o remarcă edificatoare pentru tehnica argumentaţiei sale cu instrumentele istorice. Temporaliceşte vorbind, Mihai Viteazul — unul dintre „personajele" naraţiei - nu cade exact în locul rezervat de Eminescu în schemă. Dar detaliul rămâne fără importanţă, întrucât -explică autorul - ceea ce interesează este scopul demonstrativ final şi, prin urmare, „nexul general al lucrurilor".
Ţinta jurnalistului este de a face evidente publicului său o serie de elemente generale care caracterizează esenţialmente politica austriacă în principate. De aceea se restaurează, invocându-se ca argument, trecutul (IX, 163-173): „în ce constă deci puterea Austriei, căreia îi lipseşte înăuntrul său unitatea voinţei? Ce lipeşte elementele sale, vecinie în discordie, încât acestea constituiesc o putere atât de mare?
în privirea aceasta, vom trebui să consultăm istoria. Imperiul roman în decadenţă dedesă naştere unei religii cosmopolite, care continua oarecum cultura şi ideile antice, deşi sub o formă modificată. [...] Imperiul care se formează sub acest painjeniş se numeşte Imperiul Roman. Casa domnitoare care se pune mai cu succes în serviciul acestui ideal este Casa de Austria."
Amplul scenariu istoric care urmează acoperă ceea ce altul s-ar fi mulţumit a afirma apodictic, anume: că politica austriacă de infiltrare comercială incriminată de poet răspunde unei *tactici* originare şi unei *funcţii* (cosmopolitismul), prescrise în modelul întemeietor al Imperiului.
Paralel, spre a demonstra ipoteza permeabilităţii noastre deosebite faţă de o atare politică, conferenţiarul ţese istoria de la origini a

principatelor române. „Nexul general al lucrurilor" - vorba poetului - ar fi încăput în câteva rânduri: „De aceea ne întrebăm fără părtinire, cum întâlnim pe poporul nostru în istorie, din momentul în care ea [influenţa austriacă] devine mai străvezie, adică de pe la începutul secolului al 14-lea. îl găsim totdeauna dezbinat înlăuntru, dezbinat în politica sa, faţă cu vecinii."
într-un pasaj demn de atenţie, Eminescu însuşi îşi comentează sistema (conform unei înclinări autoreflexive tipice discursului său): „E greu a expune o idee fundamentală cu ramificaţiile ei, aşa încât să dea un tablou unitar. Ideea există toată implicită în cap, dar spre a o expune ne servim de cuvinte, *şiruri ce au un început, au un sfârşit."*

Un capăt al şirului coincide cu începuturile prestigioase ale lucrurilor, pe când celălalt se află în prezent. Evaluată într-o perspectivă eschatologică, actualitatea istorică se populează cu o serie de Figuri apocaliptice: avocatul, judecătorul eligibil, banca de scompt, banii de hârtie, drumul de fier sau maşina cu abur, tot atâţia vestitori ai „sfârşitului": „Capătul pârghiei, care odată era ridicat şi aplecat de puterea omenească, e astăzi pus în mişcare de o putere elementară, care nu osteneşte niciodată, *care se hrăneşte cu jăratic, asemenea cailor năzdrăvani din poveste,* care produce în minute ceea ce omul singur ar produce în ceasuri sau zile, *puterea oarbă a aburului întemniţată în cilindrul cu vapor,* ridică pârghia la un capăt, iar acea ridicătură se preface în celălalt capăt în rotaţiune, în izbiri cu ciocanul, în imprimări în metal, în zbor de suveică, cu-n cuvânt puterea individuală nu e mai nimic faţă cu această neadormită putere, care n-are nevoie pentru hrana ei decât de cărbuni şi de apă. Unde apare productul fabricei de postav sau de pânză, războiul postăvarului şi al pânzarului încetează. Ba *Maiestatea Sa aburul* şi-a creat un anume popor în toate ţările, o a patra clasă, care datorindu-şi naşterea unei *puteri oarbe şi elementare* ameninţă c-o elementară orbire vechile clădiri ale civilizaţiei omeneşti.
N-avem nevoie a o mai spune că România e asemenea, în mare parte, jertfa *acestei întunecoase Maiestăţi."* (2, 293)
Istoria contemporană, astfel privită, oferă prilejuri pentru coagularea unor nuclee fabulatorii, principial indiferente la separaţia de bunuri între adevărat şi fictiv. Nu interesează decât caracterul exemplar al povestirii (numită aici de Eminescu „istorioară"): „Ca *istorioare* morale s-ar putea povesti bunăoară copiilor drept «exemple spre a le forma inima»:
- istoria cum un alt străin ajunge din pisar cu 2 galbeni leafă pe lună la regimentul de muşchetari, din scriitor la Agia din Iaşi şi din corector la «Pseudo-Românul», cu patru clase primare şi o coardă de violoncel, răscumpărătorul unui drum de fier de 250 milioane, milionar, director de minister şi efor la aşezămintele de binefacere;

- istoria cum un alt străin, erou de la 11 fevruarie şi prezident de republică ploieştenească, ajunge adjutant regal;
- istoria cum un Chiriţopol ajunge, din chelner camardiner, prefect; [...]
- istoria cum un măscărici înjură pe Domnul Ţării şi se decorează cu *Bene-Merenti* tocmai pentru aceste înjurături." (XII, 332)

Faptele - câte vor fi fost - servesc numai de trambulină proiecţiei în paradigmatic şi în regimul de generalitate epurată de contingent a poveştii. Ca să devină convingător, adevărul istoric face un salt în fictiv.
O atare *schimbare de regim* a istoriei - probantă doar în măsura în care sfidează limitele dintre real şi imaginar - este frapantă în gazetăria eminesciană mai ales când ne mutăm de la sfârşit spre începuturi, părăsind prezentul pentru trecut.
In ciclul *Icoane vechi şi icoane nouă,* pe alocuri, mişcarea narativă şi plăcerea de a imagina plauzibil frapează: „Când au sosit la graniţă, bătrânii i-aşteptau cu masa întinsă şi cu lumânări aprinse, habar n-aveau de ce-i aşteaptă şi de ce belea şi-au adus pe cap. Bucuria lor, că venise atâţia băieţi, tobă de carte, scoşi ca din cutie şi frumoşi nevoie mare!
Dar ce să vezi? în loc să le sărute mâinile şi să le mulţumească, ei se fac de către pădure, şi încep cu egalitatea, fraternitatea şi suveranitatea, încât bătrânii-şi pierd cu totul călindarul. Parcă se pornise morile de pe apa Şiretului. Şi le povesteau câte în lună şi în soare, câţi cai verzi pe pereţi toţi, c-un cuvânt câte prăpăstii toate."
Legănarea între cele două extreme, recuperarea preponderent imaginară (uneori şi acuzat imagistică) a vremurilor revolute, totul serveşte convergent *funcţia compensatoare a ficţiunii istorice:* „De aceea, la dreptul vorbind, nici nu pricepeau bine acuzarea ce li se făcea. Neam de neamul lor trăit în ţară, nepricepând altă limbă decât cea româneasca, închinându-se în această limbă, vorbind cum se vorbeşte cu temei şi sănătos, ei, auzind ţiunile şi ţionile, imperatorele, redaptorele, admisibilele şi propriamentele, au gândit în gândul lor: «De, frate, noi om fi fost proşti. Noi socoteam că dacă ştim ceaslovul şi psaltirea, cum se ară gospodăreşte un ogor, cum se cresc vite şi cum se strâng banii, apoi ştim multe. Da ia auzi-i, că nu ştim nici măcar româneşte.» Şi, în loc să ia biciul din cui să le arate care le-i popa lor, au zis: «De, dragii moşului, aşa o fi. N-om fi ştiind nici româneşte... Dar de acuma mult a fost, puţin a rămas, şi în locul nostru voi veţi stăpâni lumea şi veţi orândui-o cum vă va plăcea vouă.» Şi, luându-şi ziua-bună de la cel codru verde, s-au strecurat pe rând acolo, unde nu le mai zice nimenea că au fost răi români, mai fericiţi decât noi, care am fost meniţi să ajungem zilele acestea de ticăloşie, în care ţara se înstrăinează pe zi ce merge în gândire şi-n avutul ei, şi când toţi se fălesc de a fi români, fără a mai

fi. Uimitoarea putere a frazelor, împrejurarea că mulţi dintre liberali erau chiar copii de-ai lor, cari aşteptau numai ca ei să închidă ochii, pentru ca să bată la tălpi averea moştenită, credinţa că cei ce venise tobă de carte ar fi mai folositori ţării decât dânşii, patriotismul lor totdeauna încercat şi dovedit prin cinci veacuri, de când au stătut stâlpi acestor ţări, i-au făcut să tacă molcum şi să se retragă din viaţa publică, fără zgomot, fără opoziţie, fără mânie." (2, 184-186)
Avem, în astfel de cazuri, unul dintre stadiile avansate de prelucrare a istoriei în scopuri probante, transmutarea ei în planul *fictiv, de nu chiar mitic.* în mecanismul său argumentatjv, Eminescu include frecvent istorisiri

petrecute *in Mo tempore,* domeniu al *naraţiunii paradigmatice,* neinteresate de graniţele dintre real şi posibil: „Până la fanarioţi n-am avut cod, un semn că nici trebuia. Ce-i drept, şi ce-i strâmb ştia fiecare din obiceiul pământului, şi judecată multă nu se-ncăpea. Ţară săracă, stăpânire puţină, biruri mai deloc, cară cu două oişti, să se poată înjuga boii la venirea tătarilor şi dintr-o parte şi dintr-alta, după cum l-apuca pe om vremea pe cale de munte, case de vălătuci acoperite cu paie, pentru a li se da foc la călcarea duşmanului, ba se da foc ierbei şi se-nveninau fântânele, pentru ca să moară duşmanii de flămângiune şi de secetă, iar oamenii se trăgeau la munte şi lăsau câmpul limpede în urma lor, până ce venea Vodă de-i amăgea pe duşmani prin glas de buciume în văi şi prin codri, şi-apoi vai de capul lor!" (2, 196)
Aşadar - confirmând temerile lui Quintilian — sub condeiul eminescian, istoria îşi trădează *urzeala poetică* născătoare de ambiguităţi. în ochii gazetarului, este vorba nu de un handicap, ci de un *avantaj,* tentant în măsura în care îi îngăduie să echivaleze pe *narrare* cu *probare* (infirmând pe acelaşi Quintilian). „Neortodox" de două ori, căci *narează ca să dovedească* şi *ignorează graniţele dintre istorie şi elocinţă,* Eminescu aclimatizează în publicistică *‚ficţiunea documentară"* sau, dacă vrem, *„imaginarul istoriografie"* cu atribute probante.
Jurnalistului îi reuşeşte un tur de forţă: o răsturnare de funcţii, graţie căreia *adevărul* însuşi este silit să se dovedească *verosimil. Certul* este deplasat din sistemul lui curent de referinţă (ştiinţă, demonstraţie, raţiune analitică) în altul paralel şi opus (poezie, argumentaţie, raţiune retorică) . Deposedat de privilegii, adevărul istoric îşi leapădă aroganţa aulică şi, transformat în opinabil, zvârlit în groapa cu lei a retoricii, suferă un *„tratament fabulatoriu".*
Orice produs al scrisului poate fi, la urma urmei, proiectat dintr-un regim în altul, atunci când *suferă o schimbare de destinaţie.* Plasarea în context şi tipicul relatării joacă, în acest proces, un rol decisiv.

*****
Eminescu a fost un gazetar cu vocaţie. O dovedeşte uşurinţa cu care a frecventat mai toate speciile publicistice în uz, când nu a transplantat el însuşi în presă altele noi.
Jurnalistul e un *poligraf,* în accepţia strict tehnică a termenului, lipsită de orice conotaţii depreciative, atât în perioada ieşeană, cât şi mai târziu la „Timpul", de unde se vede că înzestrarea în cauză ţine de structura profundă, nu de „vârstele" creaţiei sale.
Faptul divers — servitute şi totodată piatră de încercare a meseriei -este una dintre coardele pe care Eminescu produce modulaţiuni diverse.
Cu prilejul vizitei pasagere la Iaşi a Maiestăţii Sale imperiale ruse, „reporterul" produce, în acelaşi număr de revistă, două tablete. Una se menţine în registrul expozitiv-neutru, ştiind să alterneze generalităţile cu divertismentul anecdotic de efect: „Deodată să făcu o tăcere profundă. Un tânăr în costum cercazian îngenunchease înaintea M. Sale, cerând iertare. Era un fost ofiţer în armata imperială, care se făcuse vinovat de grave greşeli disciplinare ce le vom spune mai la vale şi care cerea drept graţie să fie reintegrat şi trimis în război. M. Sa nu putu admite rugămintea într-un timp în care disciplina trebuie să fie sfântă. Nefericitul făc[u] câţiva paşi înapoi şi-şi înfipse pumnalul drept în inimă. Medicii îl transportară repede în sala de aşteptare ci. II, aclamările reîncepură şi trenul porni însoţit de urările mulţimei." (IX, 383)
Cealaltă, intitulată *Sinucidere* (IX, 385-386), revine asupra laturii senzaţionale a anecdotei, oferindu-şi prilej de digresiuni narative, de enclave biografice şi chiar de elemente de portret: „Tot laşul îl cunoştea. înalt şi bine făcut, mai mult oacheş şi având în faţă o espresie energică şi fină, mişcându-se c-o eleganţă naturală, el era un oaspe bine văzut al saloanelor şi gradinelor. Alaltăieri însă stătea întins pe o simplă masă de brad într-o ogrăgioară a spitalului «Sf. Spiridon». Era aproape neschimbat la faţă, cu aceeaşi răceală şi linişte militărească. Actul de sinucidere nu răpise nimic din eleganţa şi frumuseţea întregei figuri. Astfel stătea lungit, învălit într-o manta neagră, şi numai ochii, rămaşi deschişi şi pierzându-şi strălucirea umejunei vitale, îi dădeau aparenţa c-ar fi cuprins de un adânc somn magnetic."
Uneori, astfel de „nimicuri" gazetăreşti stimulează harul descriptiv şi simţul vizual al poetului, ca în miniatura intitulată *Târnova* (IX, 405), schiţată în tuşe delicate de penel. Deşi plăteşte un anume tribut turnurilor convenţionale de frază, bucata evită abil decorativul inert, degajând atmosferă: „Moltke, ai cărui ochi s-au bucurat de farmecul Bizanţului şi al Asiei Mici, susţine totuşi că n-au văzut niciodată un oraş mai romantic decât Târnova. Kanitz plutea încă ani întregi în amintirile acelui ceas neuitat de privelişte plăcută pe care l-au fost

avut la vederea acestui oraş al ţarilor, cuprins de lumină de soare, cu zidurile lui, cu turnuri, moschee, minarete, biserici, cupole, poduri, insule, grădini şi cordele de stânci şi de ape: «Numai o Târnova este, şi nimic mai mândru nu-mi văzură ochii, încât abia îndrăzneşti să iei caietul de schiţe, pentru a însemna pe hârtie măcar aproximativ minunata icoană.» Formaţia stâncilor şi dâmburilor oraşului, petrecut în curbe fantastice de râul Iantra, e atât de labirintică şi aventuroasă, încât nu există punct din care ar fi cu putinţă a cuprinde unitatea părţilor oraşului, încuibate la răzămătorile deosebitelor terase de var. Amestecul de case se ridică în mod amfiteatral pe povârnişul a trei dealuri înalte. Cele două înălţimi din apus par a fi despărţite de-a treia, dar par numai, căci în realitate sânt împreunate prin o ciudată formaţie a terenului, printr-un pod natural de stâncă, de 60

metri lungime."
Altă dată, acelaşi gen de „tablete" iau o întorsătură teatrală, producând scenete bine ritmate, înrămate strategic de secvenţe moralizator sentenţioase: „La 28 mai, d. I.G. Ciurea s-au dus în calitate de jude instructor la Hotelul România împreună cu d. prim procuror I. Vrânceanu, d. Barbu, comisar despăfţirii întâia şi, în locul grefierului, ce era ocupat, au fost luat pe d. Vasile Elefterescu, copist la parchet. Pe când d. jude instructor lucra la procesul-verbal pentru ancheta afacerii Cimara, îi spuse copistului să ieie hârtie şi să copieze procesul-verbal, ceea ce acesta din urmă a şi început să facă. După ce a copiat jumătate, spuse judelui că a greşit, puind cuvintele «ne-am transportat la faţa locului», în loc de «ne-am transportat la Otel România». D. judecător răspunse că nu face nimica, numai să puie în paranteză «Hotel România». Dar judecătorul, trecând cu ochii partea ce se copiase pe curat, observă lipsa a încă două cuvinte, ce denatura înţelesul construcţiei. Judecătorul zice cu mirare:
- Iată, domnule, şi aci ai greşit. Bagă de samă.
- A greşi este o faptă omenească, răspunse copistul.
- Prea bine, a greşi este o faptă omenească, însă nu-i mai puţin adevărat că cineva trebuie să primească observaţii când le merită.
- Eu nu sânt învăţat să primesc observaţiuni.
- Dacă aţi fi în cancelaria mea, aţi învăţa să primiţi observaţii, căci ori de câte [ori] aţi face greşeli le-aş observa.
- Nu voi fi niciodată la d-ta, la instrucţie.
Atunci, judecătorul văzând că acest domn nu mai tace, îi ia procesul-verbal din mână şi-i spune să iasă. D-nialui răspunde că nu iesă afară, căci a venit cu d. prim procuror. [...]
Se-nţelege că niciodată nu ne-am fi ocupat câtuşi de puţin cu graţiozităţi de copist dacă d-sa şi martorii n-ar fi studenţi la Universitate, dacă acestea n-ar fi pentru noi un semn al vremilor ce ne aşteaptă. După a noastră părere, organele statului nu există pentru a

fi batjocorite de oricine şi pentru ca inferiorii să-şi poată face mendrele înlăuntrul organismului social. [...] înc-un pas pe această cale a civilizaţiei, şi vom ajunge idealele stări de lucruri din Grecia, Mexico, Guatemala şi alte asemenea state cari, în privirea respectului autorităţii, vor fi servit de model celor ce ne-au înzestrat cu acest spirit de... subordinaţie." *(Probleme pedagogice,* IX, 391-392.)
Variaţiuni pe tema faptului divers va produce neobosit Eminescu de la un capăt la altul al carierei sale gazetăreşti, alăturându-se astfel altor doi maeştri ai speciei, deopotrivă mari scriitori şi împătimiţi gazetari: Caragiale şi Arghezi. Dincolo de diferenţele care-1 separă pe moldovean de cei doi munteni (la rândul lor congeneri, pe de o parte, radical opuşi, pe de alta), tuturor le reuşeşte operaţia dificultoasă a valorificării anecdoticului, a banalului - „subiectul", „reportajul", „tableta", „notiţa de presă" ş.a.m.d. — şi înnobilarea creatoare, câteodată chiar recuperarea literară a speciilor mărginaşe ale scrisului.
La „Timpul", cinci ani mai târziu după ce scria *Probleme pedagogice,* Eminescu nu-şi schimbă, în esenţă, reţeta, dar îi adaugă din belşug condimente polemice. Manipulat abil, un fapt divers întrucâtva analog celui citat mai sus (un caz de insubordonare în şcoală) se transformă în episod al campaniei purtate contra „Românului". Punctul de pornire se află într-un incident oarecare: „Zilele aceste s-a produs în sferele didactice din capitală o agitaţiune care poate avea curioase urmări pentru instrucţia noastră publică.
Unul dintre cei mai dăligenţi profesori de la Liceul «Matei Basarab», d-1 Filibiliu, a dat unui băiat insolent o palmă.
Băiatul, repetent şi-o adevărată calamitate pentru clasa I a acelui liceu, n-a îndrăznit să ceară de la direcţie satisfacţiune pentru acest atac la demnitatea lui de om şi de cetăţean liber; părintele lui însă, ştiindu-se om cu trecere în sferele astăzi dominante, a cerut satisfacţie de la ministeriu şi a mai publicat în acelaşi timp prin «Războiul» articole pline de insulte la adresa d-lui Filibiliu, ba nici nu s-a mulţumit cu atâta, ci s-a mai dus şi la cancelaria liceului, ca să «facă gură»." (XIII, 71)
De aici nu se mai trece la sentenţii moralizatoare, ci se face un raid în culisele politicii: „Ministeriul, strâmtorat cum se vede şi supus vreunei porunci de «mai sus», în loc de-a privi această «cauză» ca un băgatei, trimiţându-1 pe copil cu tată-său cu tot la direcţia liceului, cum cereau interesele bunei orânduieli, a dat ordin ca din profesorii de la Liceul «Sf. Sava» să se constituie un juriu care să-1 judece pe d. Filibiliu..." (XIII, 72)
în final, reporterul ajunge drept la ţintă: „Era natural ca «Pseudo-Românul» să ceară pedepsirea d-lui Filibiliu şi conformarea ministrului cu opinia d-lui Frederic Dame... mai ales pentru că, d. Filibiliu fiind profesor de limba franceză, în caz de permutare s-ar naşte vro vacanţă pe care-ar suplini-o prin cumul celebrul foiletonist al «Românului», care se destinge

prin enorma sumă a absenţelor de peste an, corespunzătoare numai cu riguroasa încasare a lefii la sfârşitul lunii. Apoi mai e un folos. Foiletonistul «Românului» e - zice el -francez, însă nu ştie franţuzeşte, pe când d. Filibiliu, numai român fiind, ştie perfect limba aceasta, de vreme ce nu şi-a pierdut vremea prin *prăvălii de mărunţişuri şi de pălării de paie.* E drept, e o exigenţă a mai bunei instrucţiuni publice ca *mărunţuşarul pretins francez, vânzător de perii de dinţi, de prafuri şi de suliman* să înlocuiască pe învăţătorul român care-şi înţelege

profesiunea. E asemenea firesc lucru ca d. Urechia, a cărui poziţie atârnă de *satisfacerea caracudei roşie,* să se conforme înţeleptelor sfaturi ale *calfei de bărbier care trage perdaf fără săpun limbei noastre şi bunului-simj, în foiletoanele «Pseudo-Românului»."* (XIII, 72-73)

Schema rămâne cam aceeaşi, dar mijloacele se schimbă cu vremea. Cromatica lexicală devine foarte bogată. Pasta verbală se îngroaşă (uneori prea mult), mustind de sevele sarcasmului. Relatarea suferă, în ansamblu, o operaţie de *concretizare;* autorul articolului nu dispreţuieşte nici implicarea făţişă în text şi nici atacul brutal la persoană. Atent croită în detalii şi abil montată, bucata e producţia unui *regizor eficient şi rutinat,* care speculează cel mai derizoriu pretext ca să-şi pună în valoare talentele. în perioada din urmă a activităţii sale publicistice, Eminescu improvizează, când e nevoie, *colaje de „nimicuri",* executând cu virtuozitate piruete între specii diverse şi variind modulaţiile după cum îi cere partitura. Cu pseudonimul „Fantasio" este semnat un *mozaic* de „bagatele", de la *„ocazională":* venirea primăverii *(,JBabele* au trecut. Ca să dezmintă tradiţiunea populară, care le aruncă în spinare toate intemperiile începutului lui martie, ele s-au făcut amabile estimp, au cumpărat soarele şi elementele, s-au îmbrăcat în haine de primăvară, şi-au pus ghiocei şi viorele la ureche, şi cu surâsul pe buze, au poftit lumea la plimbare zicându-i: «Ia uitaţi-vă cât sântem de frumoase!» Lumea, neîncrezătoare la început, a prins curagiul încetul cu încetul şi, în locul blestemelor ce le adresa altădată, le-a acoperit de binecuvântări") la *faptele diverse,* a căror gravitate variază calculat între sinuciderea operetistică ratată a unui servitor („Cu toată voioşia timpului, cronica are să înregistreze încă un caz de sinucidere, din fericire neizbutită. Un biet servitor, anume Tudor Orzaru, hotărât să părăsească această vale de lacrime, cum zic poeţii, şi-a ales o cracă de arbor într-una din aleile Şoselei şi, punându-şi ştreangul de gât, a încercat să zică: «Adio lume!»... El începuse deja să se legene cu melancolie în aer, «ca o trestie bătută de vânt», cum se exprima un procuror cu idei poetice înr-un raport devenit celebru printre camarazii săi, când mâna generoasă a unui grădinar veni să taie firul fatal care-1 ţinea suspendat deasupra eternităţei şi-1 readuse la viaţă...") şi calamitatea publică: incendiul („Nu era de ajuns cele două colosale catastrofe de la Nisa

55

şi din Viena; un nou sinistru a venit să sporească numărul incendielor din teatre. Palatul de cristal din Marsilia a ars cu desăvârşire şi cât p-aci era să-1 urmeze şi teatrul imperial din Sanct-Petersburg. S-a observat cu drept cuvânt că de aci înainte, oricine se va decide să asiste la vreun spectacol, să-şi facă mai întâi testamentul şi să se grijească, dacă va crede în Christos, ca să fie gata pentru orice întâmplare.

Dacă, în străinătate, ard teatrele, la noi, vai! flăcările incendiului consumă oraşe şi târguri întregi. Sute de familii au rămas pe drumuri. Se pare că focul Sodomei şi Gomorei s-au abătut asupra ţărei spre a o pustii"), în fine, la *ştirea mondenă de scandal* („Scenele de jale de care vorbirăm nu împiedică scandalurile bucureştene de a se produce. Nu putem rezista plăcerei de a comunica cititorilor noştri următoarea întâmplare care face de două zile să râdă cu hohote saloanele capitalei. E vorba de o păruială în regulă între două femei celebre prin luxul lor. Nu vom imprima numele în speranţa că fiecare va ghici despre cine vorbim"; urmează relatarea incidentului, împănată de referiri mitologice la „frumosul Adonis" şi la „zeiţa Nemesis") şi încheiată în forţă printr-o invocaţie şarjat bombastică: „O, amor, tu ai pierdut Troia!" (XIII, 76-77).

Structura de *puzzle formal si tematic* e unificată de înclinarea vizibilă spre *parodia unor convenţii de gen* şi de *pastişa unor clişee uzate.* Gazetarul compune, parcă în joacă, un *amalgam intertextual,* în care se deversează poncifele pastelului edulcorat, dar şi ale epicului de groază şi senzaţie; ale melodramei ieftine, ca şi ale anecdotei picante.

Strict tematic vorbind, astfel de notiţe ocazionale - pâine de toate zilele a jurnalismului profesionist - reprezintă numai una dintre *speciile de serviciu* unde se exersează flexibilitatea scrisului eminescian. Printre celelalte, ar mai fi de înregistrat *ştirile externe* (provenite în parte din telegrame ale agenţiilor de presă), diverse *necrologuri, recenzii* de carte (şi comentarii bibliografice) sau *cronici dramatice.* Asta la una dintre extremele spectrului. în partea opusă, nu neapărat şi cea privilegiată — căci scriitorul îşi risipeşte fără discriminare resursele - s-ar afla *editorialul politic, expunerile de principii* (după împrejurări, angajate polemic sau nu), *excursul doct* sau *studiul „de caz"* (cum spun sociologii) ş.a.m.d.

Un inventar mai mult sau mai puţin arbitrar, în măsura în care *frontierele între ele sunt cel mai adesea insesizabile,* tranziţiile foarte subtile, astfel încât marea majoritate a textelor rămân absolut *in-clasabile,* de-ar fi să ţinem seama de normele în uz. *GENETIC IMPURĂ, gazetăria eminesciană impune prin caracterul ei POLIMORF.* Privită fie de sus, în ansamblu, fie de aproape, la nivelul aceluiaşi text, ea trădează norma unică a *absenţei oricărei norme,* fie ea *generică, stilistică, tematică* sau de alt fel.

Capacitatea de *absorbţie* şi de *reconvertire* a unor *elemente heteroclite* este poate dominanta cea mai clară a scrisului de presă

56

eminescian. In termeni strict *generici,* de pildă, în creuzetul său generos se produce o sinteză inimitabilă între dominantele retorice tradiţional cunoscute: genul *deliberativ* (sau politic), cel *judiciar* şi, respectiv, cel *demonstrativ* (numit în anumite împrejurări şi *fastuos).* In special la „Timpul", Eminescu este combatant activ în arena politică, şi discursul său poartă, în linii mari, stigmatul retoric al genului deliberativ canonic.[9] Mare parte din articole încep abrupt, aşa cum scrie la carte[10], fără să se mai complice cu lungi expuneri de principiu: *„în*

fine, ceea ce am zis noi s-a împlinit. Cehii cer autonomia ţărei lor; galiţienii, tirolezii, triestienii cer aceeaşi esenţă sub alte forme..." (IX, 92); *„Iar o criză ministerială.*
De vreo câteva zile umblă zgomotul că o nouă premenire ministerială va avea loc" (XI, 36); „£ *comedie? E adevăr? Iată întrebarea ce şi-o pune toată lumea în faţa evenimentelor parlamentare.* D. Dumitru Brătianu este el sincer în alocuţiunile lui, crede în adevăr că e cu putinţă de-a corige pe roşii prin discursuri energice aruncate din când îp când în public sau e o păpuşă cu un resort foarte simplu, pe care roşii şi-1 pun în cap pentru a-1 lua peste picior şi a-şi bate joc de un om bătrân?" (XII, 206); „A *intrat vulpea-n sac.* «Românul» se zbate ca-n gura şarpelui spre a scăpa din încurcătura în care 1-a pus evenimentele parlamentare a celor din urmă zile." (XII, 193)
Soldat angajat direct într-o campanie cu miză mare, jurnalistul intră brusc în materie, se ambalează uneori în câte un atac la baionetă, ştiind că luptă pe un teren al *deciziilor* unde poţi să câştigi sau să pierzi. Există o fibră *agonică* a publicisticii eminesciene şi mai ales prin ea scriitorul se apropie de normele generice ale deliberativului: adică ale acelui tip de discurs care speculează premise istorice pentru a se implica în modelarea viitorului.
De altfel, mişcarea, tipic deliberativă, de du-te, vino, între viitor şi trecut — uneori cu un balans mai amplu al pendulului, alteori cu salturi alternative bruşte - e o dominantă a pledoariilor politice eminesciene: „Dar ce mai cetim încă în «Curierul românesc»:
«în magaziile de rezervă se află depuse în vreme de trei ani din urmă 4.441.106 chile de porumb şi 299 mii 700 chile de mei.»
Ce avem astăzi în magaziile noastre de rezervă? Tot pe atâtea chile de palavre liberale.
Dar mai cetim încă:
«Capitalul cutiilor satelor din principate s-a văzut în catagrafia din urmă la 2.357.483 lei».
Câţi lei avem noi în cutiile satelor? Datorii câtă frunză şi iarbă, căci astăzi şi comunele rurale sunt datoare cu câte 10 - 20.000 de franci, precum statul e dator cinci sute de milioane." *(Icoane vechi şi icoane nouă, 2,* 176.)
57
Schema *navetei temporale* - ilustrată magistral în serialul *Icoane vechi şi icoane nouă* - va fi apoi reluată în zeci de variante de-a lungul întregii cariere de publicist politic a lui Eminescu: „D. CA. Rosetti, în cuvântul său de la circ, vorbea cu dispreţ despre calitatea cea mai bună care o aveau boierii. «Ţara, întreba d-lui: patruzeci de boieri mari, patruzeci de boieri mici, iată ţara pe când eram eu tânăr.» Ţinem seamă de aceste cuvinte. *Ţara n-avea pe umerele ei decât optzeci de oameni, încât la 30 mii de suflete venea un boier,* şi încă şi acela cu trebuinţe foarte mici; *adică optzeci de oameni, cari umblau cu zilele în palmă* şi ţineau neatârnarea ţării prin isteţie şi adesea prin sacrificiul persoanei sau al averii lor, adică compensau pe deplin munca socială care-i purta.
Astăzi avem zeci de mii de liberali, cari nici îmbla cu zilele în palmă, pentru că nici turc, nici leah, nici ungur nu caută să-i taie, nici de vreun duh aşa subţire nu se bucură, nici compensează prin ceva munca socială, pe care o istovesc din rădăcini, mâncând chiar condiţiile de existenţă ale claselor producătoare, nu prisosul lor." *(Ibidem,* 199.)
Balanţa retorică a discursului politic poartă frecvent într-un talger fauna prezentului şi în celălalt *modelele prestigioase ale trecutului,* conform prescripţiilor genului. *Reducţia la paradigmă* intră în tipicul excursului deliberativ şi o înregistrăm ca semn distinctiv al ziaristicii poetului. *Expozeul istoric de tip balansoar* ridică solemn în lumina, voit meschină, şi în orizonturile neîncăpătoare ale prezentului, *Figuri* impunătoare de antemergători, proiectându-i la înălţimi inaccesibile. Până aici nimic nefiresc, canoanele genului fiind suficient de generoase spre^ a tolera şi o *topică eroică.*
în „scrânciobul" deliberării politice se perindă, rând pe rând Radu Vodă cel Mare, şi Matei Basarab, Ştirbei Vodă şi Mihai Viteazul etc.
De multe ori, primul impuls al mişcării îl dă - imprudent — chiar adversarul, Eminescu îi alimentează doar inerţia, aruncând continuu în balanţă adevărate piramide de cifre. Un domnitor ca Barbu Ştirbei este cântărit integral în date statistice: „Ce era lumea-naintea domnilor liberali?
«Românul» de sâmbătă, 3 ianuarie o spune:
«Ţara era împărţită în două: exploatatori şi exploataţi, stăpâni şi robi, boieri şi români. [...]
Noi nu sântem dintre acei care laudă trecutul în mod necondiţionat. Dar să vedem cum era acel trecut? [...]
Să vedem de ex. cum se administra averea publică la anul 1855 sub Barbu Vodă Ştirbei.
La 1 ianuarie 1855 se constată:

- la casa mitropoliei un excedent de...........3. 188.325
- la casa mănăstirilor................... 5.805.824
- la miliţii 940.389
- beneficiul soldaţilor................... 1.819.100
- aşezăminte de binefacere................. 668.483
- grădini publice 312.272
- poduri şi şosele 8.475.902
- dorobanţi şi grăniceri.................. 1.428.264

- spitaluri 1.950.233
- instrucţia publică 1.586.609
- şcoli comunale, de agricultură şi de meserii 1.942.723

Totalul excedentelor...................28.121.234."
(XII, 22-23)
Până aici, Eminescu pare a se menţine, rezonabil, în împrejmuirile domeniului său retoric (deliberativul, politicul), respectând cu stricteţe „regula jocului". Dar să nu ne lăsăm amăgiţi. Cumpăna elocinţei eminesciene îşi pierde frecvent ritmul calculat şi începe să zvâcnească spasmodic. Minat de apele freatice eficiente ale *excesului,* terenul ferm se surpă când te aştepţi mai puţin. De la modelarea paradigmatică se alunecă uşor spre encomiul de fibră hagiografică. Niciodată nu vom găsi un gen retoric „pur" la Eminescu. Deliberativul este contaminat de virusul *ostentaţiei,* tipice discursului *demonstrativ* (numit şi *fastuos* sau *epideictic).* Matei Basarab, spre a lua un exemplu, beneficiază în cuprinsul aceluiaşi articol de o „efigie statistică", prozaică, dar şi de un panegiric redactat în termeni patetici: „Ştie modernul «Erodot» câte familii erau sub Matei Basarab? 400.000, ceea ce corespunde c-o populaţie de 2 milioane şi mai bine. Bugetul ţării era de 700.000 de galbeni, ceea ce ar fi în moneta de azi 81/2 milioane de franci, sumă fabuloasă pentru timpul Fanarioţilor; oştirea era de 100.000 până la 150.000 de oameni. Paul din Aleppo, martor ocular, spune că ţara e foarte des populată, populaţiune imensă..." (XII, 45); „Om care nu ştiuse altă limbă decât cea românească, om de-o nepilduită vitejie personală şi de un nepilduit
patriotism. [...]
Dar Matei ura de moarte pe greci şi pe muscali! Dar nici n-a vrut să primească pe ambasadorul Moscului, strigând: «Să nu-i văd faţa!».
Matei Basarab era sfânt şi de aceea avea darul clarvederii. Poate că, în noaptea viitorului, ochii sufletului său, a sufletului celui mai românesc care a existat vreodată, au întrevăzut caricaturi ca d-alde Gianni, Carada, CA. Rosetti, ba a întrevăzut poate şi... politica, şi alianţele lor." (XII, 46)
în special, ultimul pasaj e un concentrat de *mixtum compositum* retoric. Pe de o parte, schema binară *deliberativă* tipică, scrutând viitorul cu dioptriile trecutului; pe de alta, *emfaza* caracteristică, pentru

genul *demonstrativ,* sub auspiciile căruia antinomia iniţială se dilată enorm. în termeni consacraţi, polii ei se numesc, *oprobriul* şi *lauda.*
Ziaristul Eminescu a *elogiat* şi a *înfierat* cu patimă egală. Nu este deci întâmplător că, în repetate rânduri, vom întâlni în articolele sale justificări ale exagerării şi excesului: „Acum venim la forma în care scriem.
Se zice că ea ar fi exagerată, c-ar cuprinde înjurături surugieşti etc.
In realitate, stilul nostru nu este eufemistic. Ne-am deprins a căta pentru orice idee expresia cea mai exactă posibilă. Dac-am voi să glumim, daca nu ne-ar păsa de adevărul ce-1 zicem, am putea să spunem lucrurile mai cu încunjur.
Dar lucrurile *nu se petrec (s.a.)* cu încunjur; de-aceea în adevăr nu ştim de ce-am vorbi de el cu încunjur?" (XII 319)
In ochii lui Eminescu, exagerarea are o valoare euristică, servind de instrument exactităţii: „Se zice că prea dăm gură de lup onorabililor adversari şi că în scrierea noastră nu se observă acele dresuri şi cochetării stilistice prin cari strălucesc învăţaţii «Românului».
Gura păcătoşilor adevăr grăieşte. Nu alegem vorbele după cum îndulcesc sau înăspresc lucrul, ci după cum acopăr mai exact ideea noastră. Vorba nu e decât o unealtă pentru a esprima o gândire, un signal pe care-1 dă unul pentru a trezi în capul celuilalt, identic, aceeaşi idee, şi când sântem aspri, nu vorbele, ci adevărul ce voim a-1 spune e aspru. De aceea nu prea întrebuinţăm eufemismi." (XIII, 120)
Pe măsură ce *elogiul* - specie tradiţională a retoricii - escaladează panta ce duce de la *înregistrarea de fapte* (ca în laudele la adresa domnilor defuncţi citate mai sus sau ca în articole dedicate unor cărturari precum Bălcescu, Hasdeu, Heliade) la *dezlănţuirea panegirică* (cochetând pe furiş cu hagiografia), pe măsura transmutaţiei la unul dintre poli, la celălalt se înregistrează o rostogolire vijelioasă dinspre *blamul* ponderat de asemenea de date palpabile spre abisurile unui *oprobriu,* scăpat adeseori din frâu şi irigat de o supraabundenţă verbală.
Injectarea articolului politic cu serul vitriolant al exagerării demonstrative în ambele direcţii naşte în publicistica lui Eminescu o galerie de caricaturi, alături de una de icoane hieratice. Pagini ca cele de mai jos sunt compuse, într-adevăr, cu mare parcimonie de eufemisme: „Când vom avea un cap a d-alde CA. Rosetti împăiat, şi l-am putea avea odată, căci, dacă perversitatea e nemuritoare, perverşii sânt muritori, [î]l vom putea trimite lui Wirchow sau lui Quatrefages să-1 compare cu un simplu craniu de mocan de la Vrancea ori de la Breaza. Dacă învăţaţii străini nu vor crede că-i *mistificăm,* că le-am trimis o căpăţână de capră s-o compare cu un cap de om, să nu ne spuneţi pe nume.
Când le-am spune însă că scorbura mică şi găunoasă e a unui om de stat din România, iar craniul al doilea, larg şi încăpător, a unui cioban de oi, ş-ar face cruce oamenii, ar înţelege de ce neamul

românesc, numeros şi inteligent, muncitor şi îndrăzneţ, nu poate ajunge în lume la poziţia ce i se cuvine.
Cum să şi ajungă când oceanul cel turbure de-mprejurul insulei romanice au aruncat deasupra lui o spumă de

stârpituri?" (XII, 313)
în manuscrise, vehemenţa degenerează în *hybris lexical* (simptomatic, unul dintre scalpurile pe care jurnalistul le depune în colecţia personală -cel al lui Pantazi Ghica - atrăgea atenţia şi lui Titu Maiorescu): „... fizic stârpituri, intelectual catâri, incapabili a pricepe ori a produce un adevăr, moraliceşte mlaştine infecte de neruşinare şi de libertinaj. O! natura nu minte niciodată! Când pune-o viaţă-n două picioare, miop, cu privirea ascuţită şi vicleană, înclinat a avea o cocoaşă fizică, i-a dat totodată şi cocoaşa morală în suflet, i-a [dat] suflet de grec mizerabil pentru vecii vecilor. Privirea popoarelor ance e sau clară şi curajoasă sau adânc tristă. Englezul are ochi sinceri. Slavul ochi trişti. Nici unul din popoare nu are ochi de pungaşi şi de spioni cum le are un Roset ori un Pantazi Ghica." (Msş. 2264, Xni, 353.)
în articole se lucrează mai ales cu *grefe* demonstrative, plasate strategic, după detururi şi volute principiale. Preferinţele eminesciene merg către *metisajul formal.* Pentru început, un orizont de generalitate: „Ceea ce se întâmplă de la venirea roşiilor la putere în România ne aduce, de voie, de nevoie, la necesitatea de-a discuta şi bazele organizaţiunei statului şi de-a ne inspira de-o adâncă neîncredere în viitorul poporului nostru. Societatea e fără îndoială pe un povârniş de demoralizare completă."
De aici se trece la aplicaţiuni edificatoare, prilej pentru o explozie demonstrativă emisă „dintr-o răsuflare": „Ministru de-o incapacitate egală în toate ramurile, rău jurist, rău financiar, rău diplomat, având o mască foarte neînsemnată, din care, fără talentul fiziognomic al lui Lavater, vezi deplina lipsă de capacitate, un biet licenţiat în drept de la Paris, care după titlul său se vede că nici idee nu poate să aibă de finanţe, administraţie şi economie politică, lucru pe care 1-a dovedit şi ca ministru: iată persoana ilustră a guvernorului Băncii Naţionale, persoană pe care, oricum am îmbrăca-o, nu putem scoate nimic din ea, căci *ex nihilo nil it* - din nimic nimic - şi nula, cu orice ţifră am înmulţi-o, tot nulă rămâne. D. Câmpineanu aşteaptă un dascăl de la Paris care să-1 iniţieze în misterele regulei de trei şi a socotirei dobânzilor, fără de care se zice că un director de bancă nu poate exista."
Şi, lexical vorbind, se produce un mixaj, căci virusul exagerării contaminează întreaga bucată, inaugurată în tonul generalităţii neutre, al citatului de tratate şi teorii academice, dar încheiată în forţă, sub un tir necruţător de interogaţii: „E o fericire de-a fi cineva roşu. Dar ai patru clase primare numai? Nu strică nimic, vei fi director de bancă. Dar natura răutăcioasă nu ţi-a dat nici acel dram de minte care se cere la un car de noroc? Nu face nimic, eşti guvernator al

unui institut ce mânuie zeci de milioane de franci. Dar ai un cusur ori altul, toate acestea nu fac nimic. Mâni subţiri de fee se întind ca o poveste a trecutului asupra capului tău, muritorule, şi ajungi unde nici n-ai visat!... Toate acestea cine le plăteşte însă?
Badea Toader, cetăţeanul liber şi suveran, care n-are ce mânca şi care-şi vinde munca pe viaţa lui Toată, ca să poată plăti birurile şi lefurile patrioţilor...
Şi-apoi, să mai zici că nu sântem un popor fericit?
Ba-ncă, să vezi..." (XI, 269-271)
Elanul demonstrativ al gazetarului îi populează articolele de *personaje* memorabile. Ca să le fixeze trăsăturile, autorul ştie să profite de canoanele acceptate de gen, chiar atunci când le subminează dinlăuntru. Intr-un articol interesant prin eficienţa cu care se exploatează simetria,Ion şi, respectiv, Dumitru Brătianu sunt succesiv obiect de *„laudă".* în primul caz, *schema tradiţională a elogiului,* familiară cititorului comun, este manipulată antifrastic: „Ei, d. Ioan Brătianu seamănă acelui *copac lăudat* de zicătoarea sanscrită, pe care frunză cu frunză-1 culeg păsările, pe-a cărui ramuri petrec maimuţele, în a cărui umbră căprioarele odihnesc, în a cărui scorburi petrec furnicile şi din florile căruia albinele culeg miere. *Om vrednic de toată lauda,* toate membrele sale sânt în lume pentru fericirea tagmei, gura pentru a rosti fraze pe cari frunză cu frunză le ciupesc ciorile organelor patriotice, mâna subscriitoare de decrete, ochii cari aleg oameni mari pentru a-i face miniştri, pulsul inimei care e ceasornicul vieţii patrioţilor." (XII, 131-132)
în cel de-al doilea, epiderma panegirică este extrem de transparentă şi friabilă. Acidul coroziv al ironiei îi deschide plăgi ireversibile: „E prea adevărat că d. Dumitru Brătianu n-a inventat iarba de puşcă şi, afară de *O datorie de conştiinţă către ţara sa,* absolut nimic alt nu-1 autoriza a se crede chemat la moşirea cabinetului no.39 sau 40. Ca ministru plenipotenţiar la Ţarigrad, d-sa era *dobroi ciolovek (s.a.),* întreba la Poartă din când în când cum stă cu sănătatea M.Sa. Sultanului, mai dezbătea vreo mare chestie europeană cu vro aga sau vrun efendi, împărţea universul după geografia Slăniceanu, şi încolo nu făcea nimărui nici bine, nici rău, nici cald, nici rece. Ce-o fi însemnând ca prim-ministru, ştie unul Dumnezeu. Fost ministru de resort, se distingea prin împrejurarea că se-nchidea în cabinet ore întregi. Când pleca acasă, oamenii ce veneau să vază ce făcuse ilustrul om de stat în dulcea sa singurătate găseau risipiţi pe biurou şi pe covoare mulţi cocoşi de hârtie, admirabil lucraţi, şi cadavre numeroase... de muşti. Garantăm *autenticitatea acestor fapte mari din trecutul d-lui Dimitrie Brătianu.* Prin urmare, nu mai poate fi îndoială că secundogenitul e un *mare om de stat* şi (în predmetul cocoşilor) o inteligenţă abilă." (XII, 132)

Ambele portrete mizează pe contraste studiate. Pe de o parte, ele fac uz de atribute ale encomiului emfatic: tonul sentenţios, comparaţiile didactic-sensibilizante, chiar anumite sintagme şi turnuri de frază, nelipsite de pedanterie premeditată. Pe de alta, coaja formală fragilă adăposteşte miezul suculent al lexicului familiar şi al imaginii viu

colorate, tentând complicitatea cu auditoriul mediu.
Generic vorbind, proza jurnalistică eminesciană este un *mixtum compositum,* un creuzet în care *deliberativul* (excursul politic tinzând să influenţeze decizia) se îmbibă de elemente ale *demonstrativului* (emfatic) şi totodată e dinamizant de o *tensiune pledantă* (uneori explozivă, altă dată discretă, mai mult virtuală). în articolul suscitat, procedee ca acumularea, tempo-ul reglat în *crescendo* bine studiat imprimă rostirii patos *judiciar.* Altfel spus, sub aspectul finalităţii, articolele eminesciene se disting prin pragmatismul tipic discursului politic; sub cel al substanţei, sunt marcate de exces demonstrativ (în ambele direcţii); şi, în sfârşit, atitudinal, demersul retorului mimează acumularea de probe într-un *dosar judiciar.*
Ca să ne edificăm asupra uşurinţei cu care Eminescu întoarce foaia formală, e suficient să citim *varianta avocăţească* a comentariului, pe marginea retragerii lui Ion şi a „ungerii" virtuale a lui Dumitru Brătianu, publicată în „Timpul", doar o zi mai târziu după apariţia puseului demonstrativ analizat mai sus: „Despre d. Dumitru Brătianu, «Românul» zice că este unul din acei vechi şi neobosiţi luptători ai ideilor liberale şi democratice, unul din rarii şi eminenţii bărbaţi *cari un singur moment nu s-au îndoit că-n ele şi numai în ele stă mântuirea ş-asigurarea viitorului poporului românesc (s.a.).* Aceste şiruri trebuiesc bine citite.
Vasăzică, Dumitru n-au slăbit un singur moment; Ion au slăbit; Dumitru nu s-au îndoit un singur moment că-n ideile liberale şi democratice stă mântuirea, Ion s-au îndoit.
Trebuie să însemnăm aici că d. Dum. Brătianu, departe de a fi un rar şi eminent bărbat, e foarte de mijloc ca inteligenţă şi daca Ion nu e un geniu, Dumitru nu e nici măcar foarte deştept. Ar fi o eroare a se crede că principiile şi aspiraţiunile lor sânt identice. De mult şi la orice ocazie a fost un oarecare antagonism politic între cei doi fraţi, care se manifesta prin opiniile deosebite pe care şi le formula cel mai mic la ocazii date. Astfel, broşura *O datorie de conştiinţă către ţara mea,* oricât de netedă şi linsă în privirea termenelor, e îndreptată în contra politicei esterioare a fratelui Ion. Aşadar, alegerea d-lui Dumitru Brătianu ca prezident de Consiliu e o demonstraţie, slabă, în adevăr, dar caracteristică, a partidului contra şefului de până acum." (XII, 133)
Tot ce dincolo era exagerare - pentru plăcerea pură a demonstraţiei - a fost aici eliminat sau ponderat. Alternativa este stringenţa

argumentativă, talonarea strânsă a părţii adverse, ale cărei *probe de dosar sunt reinterpretate si respinse.* Respingerea *(refutatio)* - piesă de artilerie grea a retoricii judiciare - apare cu frecvenţă semnificativă în articolele eminesciene.
Uneori, pentru început, suspiciunile interlocutorului sunt adormite de o falsă bunăvoinţă, după care pledoaria merge drept la ţintă: „Vasăzică, partidul roşu formulează aspiraţiile sale generoase şi nu i se poate imputa decât un prea mare avânt în curentul fecund al progresului.
Noi admitem generozitatea aceasta. Conservatorii actuali, un Lascăr Catargiu, un M. Costachi, un Mavrogheni, au stat alături cu orice partid când a fost vorba de-a introduce era libertăţilor în ţară şi nu se poate contesta că toţi aceştia au făcut-o sacrificând trecutul. E într-adevăr ciudat, neexplicabil chiar, cum «Unirea» poate imputa duşmănie în contra instituţiilor nouă d-lui M. Kostaki, prezidentul acelei Constituante care au votat *Constituţia* actuală, cum o poate imputa unui Lascăr Catargiu, care a făcut parte dintre acei membri ai Divanului Ad-hoc cari admiteau pe deplin reformele liberale.
Ce generozitate însă a putut fi din partea liberalilor de-a propune sau primi reforme care erau mai cu seamă în favorul lor?
Astfel, baza întregei argumentaţii a ziarului «Unirea» fiind greşită, ce mai rămâne din aserţiunile de mai sus decât un şir de fraze bine stilizate?
Aşadar, să nu ne jucăm cu vorbe." (XI, 67)
Tot după tipic avocăţesc se desfăşoară diverse schimburi ocazionale de focuri cu „Presa". în examinarea, respingerea, desfiinţarea pieselor componente ale dosarului advers, Eminescu pune meticulozitate pedantă şi răbdare ceremonioasă, dublată de o ironie vagă: „Sorgintea căreia-i datorim informaţiile noastre e, în cazul acesta, prea sigură ca să nu preferăm a bănui pe redactorii «Presei» că se cam jenează a confirma zisele noastre. [...]
Să admitem însă, pentru moment, că în adevăr acea «mică întrunire» era compusă numai din... redactorii «Presei».
Acum câteva zile, «Presa» anunţase că d. Vasile Boerescu şi prinţul Dim. Ghica nu au nici un -amestec, nici direct, nici indirect, în redacţia acestui ziar.
Dar la *mica întrunire (s.a.)* a redactorilor au luat parte... ca redactori, se-nţelege, deşi n-au nici un amestec direct sau indirect, d-nii Boerescu şi Dim. Ghica.
Care-i adevărul? Redactori sânt sau n-au nici un amestec?
Mica întrunire a redactorilor au luat măsurile ce se văd indicate în fruntea «Presei». Nici mai mult, nici mai puţin!», zic onorabilii confraţi.
Să vedem ce măsuri s-au luat?
Redacţia, ca şi direcţiunea, *fiind politic cu totul reorganizată (s.a.),* se anunţă d-nii abonaţi etc. că se pot adresa la biuroul redacţiunii, unde vor afla unul cel puţin din cei trei directori *politici (s.a.)* ai «Presei».

Vasăzică, s-a reorganizat redacţia şi direcţia *politică (s.a.),* s-au numit trei directori *politici (s.a.)* fără... fără să se fi consultat marele partid al Centrului?
Iată ce ni se pare curios.
Sau cei opt... afară de d. Dimitrie Ghica, sânt exact totalitatea membrilor marelui partid, şi atunci aveau dreptul să-şi împartă între ei demnităţile politice ale partidului; sau nu constituie ei totalitatea, şi atunci o reorganizare *cu totul (s.a.)* fundamentală, deci o numire de noi directori politici, cari să vorbească şi să lucreze *autorizaţi* în numele marelui partid nu putea să se opereze decât de către marele partid, şi nu se putea o mică întrunire de redactori să ia măsurile ce se văd indicate în fruntea «Presei», măsuri de-o reorganizare cu *totul (s.a.).*
Din această dilemă nu puteţi scăpa, onorabili confraţi, decât mărturisind pur şi simplu adevărul. La opt... afară de prinţul, la opt inşi e redus partidul, dintre cari patru funcţionari ce atârnă de Ministeriul de Externe, două rude de-aproape ale d-lui Boerescu, d. Boerescu *ipsissimus,* plus *un (s.a.)* independent fără slujbă, care înclină spre disidenţă." (XII, 39)
De cele mai multe ori, articolele eminesciene combină, după o reţetă recurentă, momentul deliberativ, cu cel judiciar şi cu răsfăţul retoric demonstrativ.
Textul începe de regulă în registrul dezbaterii principial abstracte, păstrând neutralitatea expozeului politic, purificat de orice patimă polemică.
Pentru cantonarea cât mai fermă în registrul sentenţios se poate eventual începe cu un doct citat latinesc: *„Calumniare audacter semper aliquid haeret.* De douăzeci şi patru de ani, conservatorii n-au dat decât dovezi că sprijină din injmă orice instituţie liberală care ar asigura progresul afară de exploatarea naţiei de către ignoranţi şi perverşi, de douăzeci şi patru de ani pe de altă parte «Românul», cu toate dovezile de contrariu, îşi atribuie sieşi partidului său introducerea reformelor liberale şi ne taxează de reacţionari. Publicul mare, căruia nu i se definesc exact cuvintele, ajunge astfel a crede că nu are în faţă-i mai mari inamici ai libertăţilor decât pe conservatori, şi mai mari amici ai progresului decât pe roşii, pe când tocmai contrariul e adevărat." (XI, 265)
Excursul se mai rostogoleşte o vreme astfel în volute ample, desfăşurându-se în fraze arborescente şi calme. Până când, brusc, cadenţa se schimbă. Ritmul sincopat, turnura de replică avertizează că pe rol a fost pus un proces şi că expunerea a fost transferată „la bară": „Am afirmat că instituţiile liberale de azi sânt în cea mai mare parte opera partidului conservator.
«Românul» o contestă.
Cel ce afirmă cată să probeze.
Deci vom proba."

„Probele" acumulate la dosar şi prezentate în detaliu instanţei - cu metodă şi scrupul profesional - sunt, în numeroase cazuri, împrumutate istoriei. Pledoaria care le urmează alunecă gradat de la patosul judiciar, intrând în „regula jocului", către excesul şi culoarea demonstrativ-polemice: „Iată o adunare compusă din privilegiaţi, din boieri, condusă de vornici, care abroagă privilegiile, proclamă unirea României, egalitatea cetăţenească, despărţirea puterilor publice, responsabilitatea ministerială, inviolabilitatea domiciliului şi a persoanei, libertatea conştiinţei ş.a.m.d., adecă toată zestrea constituţională a Apusului, bineînţelegându-se, fără preţiosul concurs al Costineştilor, Fundeştilor, Pătărlăgenilor, adică fără tagma patrioţilor roşii.
Apoi, aceştia *reacţionari (s.a.)* sânt?
Dar *Constituţia actuală (s.a.)* nu s-a votat de o Adunare al cărei prezident, deci reprezentant al majorităţii, era d. Epureanu?
Ceea ce nu stă însă în acele voturi ale Adunării Ad-hoc e: ca oameni cu patru clase primare să fie redactori de gazetă şi directori de bancă, ca advocaţi de mâna a doua să fie directori de drum de fier, ca jucători de cărţi de profesie să fie deputaţi, ca *scabroase afaceri (s.a.)* să se facă muşama, ca tejghetari să ia în primire lucrări publice, ca Fundeşti şi Pandravi să fie numiţi cavaleri ai Stelei României, ca să se ia împrumut milioane de franci de la un stat vecin fără a-i trece în socoteli, ca să se urce în trei ani cheltuielele statului cu 34 la sută, ca să se treacă Dunărea cu război fără zapis şi chezăşie ş.a.m.d.
Iată lucruri pe care nu le-a votat Adunarea Ad-hoc şi care nu stau în nici în *Constituţia* actuală. Lupta, aşadară, nu e între principii, ci între pretextarea mincinoasă de principii cu care s-acopăr turpitudinile unei demagogii corupte şi între realitatea instituţiilor liber[al]e pe care le cere ţara şi noi.
Oare o mai cuteza «Românul» a nega conservatorilor paternitatea instituţiilor liberale şi după aceste citate? O mai cuteza să vie cu poveşti de la Ânadan Babadan, precum că d. CA. Rosetti ar fi făcut parte din ceata lui Tudor Vladimirescu pe când nu era încă pe lume?" (XI, 267)
Schema ternară se păstrează chiar şi atunci când tranziţiile sunt mai puţin bruşte şi impuritatea generică se percepe mai mult la nivelul ansamblului. Demarajul se produce, totuşi, în cadrele admise ale deliberării politice, pe care Eminescu se grăbeşte s-o instaleze în balansoarul proiectat ritmic între prezent şi trecut: „D. Vernescu a interpelat vineri pe d. prezident al Consiliului asupra zgomotului ce preocupă opinia publică că, în curând ar fi să se proclame regatul.

D-sa a adaos. [...] D. Brătianu, prezidentul Consiliului de Miniştri, a răspuns. [...]
Noi credem că atât d. interpelator, cât şi d. Brătianu se înşeală, cu sau fără voie, asupra termenilor acestora, care au istoria lor şi înţelesul lor bine definit, ce nu se poate modifica prin bunul-plac al zilei de azi.
66

Constituţiunea noastră zice Domn. Domnul poate să fie şi împărat, adaugă prezidentul Consiliului.
Dar oare nu se zice tot astfel *domnul (s.a.)* Costinescu, *domnul* Carada? Urmează de aci că Domnul poate fi şi speculant de acţii Stroussberg ori tejghetar la Măgura? Evident că nu. *Domnul* Carada cu vocativul «Domnule» e «Monsieur»; aceeaşi vorbă cu vocativul «Doamne» e «Seigneur».
Acum să vedem cum traduceau Domnii noştri cei vechi acest titlu în limbi străine." (XII, 90)
Panoul introductiv nu ocoleşte prilejul unei grefe polemice şfichiuitoare, placată între pedante precizări lingvistice.
în continuare, excursul istoric dobândeşte iz de testimoniu, fiind susţinut de indispensabila pledoarie la bară: „Citatele noastre sânt dintr-o epocă în care ţările erau independente şi nu numai relativ, dar absolut mai puternice decât astăzi. Sântem siguri că, acum cinci sute de ani, ceea ce este «popor românesc» stătea în toate privirile mai bine decât acei pe cari d. Vidraşcu, prefectul de Bacău, îi numeşte azi «sălbateci într-o ţară europeană» şi «o adevărată ruşine a unui stat civilizat». «Aceşti sălbateci, această ruşine a civilizaţiei», aceşti oameni căzuţi, mai vicioşi, mai săraci decât în timpul vechilor fanarioţi, e maiestatea poporului român sub noii fanarioţi. Ei bine, de la reînceperea domniei naţionale, de la Ion Sandu Sturza şi de la Ghica încoace, lepădăturile Orientului şi ale Occidentului nu s-au putut ridica; geniul acestei ţări îi ţinea în turpitudinea şi în întunericul ce li se cuvine. Acum au luat vânt; acum, Caradalele de toată mâna sânt în floare şi aceste Caradale vor... regatul." (XII, 90)
Expertiza judiciară variază calculat registrele modale, părăsind curând expozitivul expertizei judiciare (fie şi acordată patetic) pentru declamaţia sacadată căpătând, în final, altitudine şi înfiorare de vaiet: „îndealminterea, e chiar bine să se schimbe odată şi titulaturi, şi tot... Dacă e vorba de prăpastie între trecut şi viitor, prăpastie să fie! De ce urmaşii, dacă-i vom mai avea, să fie în pericol de-a confunda după identitatea numirilor şi titulaturilor vechile noastre epoce gospodăreşti şi spornice cu epoca în care Caradalele şi Cariagdii au găsit raţiunea de a fi? De ce epoca Mihălescu-Stroussberg şi a lui Matei Basarab să aibă aceleaşi titulaturi? Jos vechiul nume românesc, al unei instituţii române, sus regalitatea Palestinei şi a Greco-Bulgariei!
Pentru onoarea trecutului trebuie să ne pară bine că se trage în sfârşit o mare linie de hotărnicie între Basarabi şi Muşatini pe de-o parte şi între elementele determinante ale epocei Stroussberg-Brătianu pe de alta.
Dar populaţiile sărăcesc şi mor? Dar datoriile statului se urcă în fiece an fără nici o compensaţie pentru oamenii ce le poartă sarcina?
Dar nu există un ochi care să controleze, o mână care să oprească nelegiuirile?
Dar imoralitatea şi tâmpirea creşte de nu ne mai cunoaştem poporul de acum 50 de ani?
67
Ce fac toate astea? Loteriile din Hamburg să trăiască, cămătarii şi... tichia de mărgăritar!" (XII, 91)
Avem un exemplu - dintre atâtea altele - de *mixtum compositum,* unde informaţia istorică, etimologia doctă, expozeul politic grav, pledoaria juridică dezlănţuită, coabitează cu şarja vehementă, ironia subţire, invectiva tăioasă, lexicul crud, fără a se stânjeni reciproc. în discursul discontinuu modal, tonal şi stilistic, părţile se acomodează fără a-şi pierde autonomia, cum se întâmplă, spre exemplu, în publicistica argheziană (având, de asemeni, o structură generic heteroclită). *Arghezi nivelează, Eminescu nu,* optând pentru alcătuirea *mozaicată* a întregului, întotdeauna captivant prin ineditul surprinzător al desenului şi prin inventivitatea combinaţiilor formale.
Există totdeauna în *conglomeratele alcătuite contrapunctic* ale gazetăriei eminesciene un *ce* integrator, o presiune spre unitate şi un vector ţintind spre convergenţă. *Poligraf,* aşa cum am mai spus, trădând o înclinare structurală către *polimorfism* şi *heteroglosie* (în toate accepţiile şi la toate nivelele textului), Eminescu îşi dirijează totuşi efortul uriaş în direcţii antecalculate cu precizie. Ţinta sa nu este alta decât întreita misie a oricărei retorici: să convingă *(movere),* să placă *(delectare),* în fine, să instruiască sau, dacă vrem, să „dăscălească *(docere).* Verva dramatică, harul narativ, inventivitatea formală formidabilă şi dexteritatea de prestidigitator cu care preschimbă registrele tind în mod vădit să influenţeze, şi s-o facă în mod agreabil.
Un arsenal nu mai puţin sofisticat e întrebuinţat de publicist în scopuri *didactice.* Nimic surprinzător în asta. *Paideia* a fost de când lumea una dintre dimensiunile esenţiale ale artei probante.
Reţinem, pentru moment, „semne" certe ale *aplecării instructive* prezente la tot pasul în jurnalistică.
Să notăm - la un nivel oarecum aulic al „dăscălelii" - insistenţa *metatehnică* frapantă, dând una dintre notele inconfundabile ale scrisului de presă eminescian. *Metadiscursul* ocupă o pondere însemnată în articolele cele mai diverse. Publicistul joacă întotdeauna cu cărţile pe faţă, însoţindu-şi mecanismul demonstrativ de un fel de anexă tehnică, alcătuită în scopuri de justificare (nu încape îndoială), dar vădit animată şi de o anume gratuitate a *explicitării* pentru folosul publicului cititor.
Câte un articol debutează abrupt în registrul didactic. Aplicaţiunea urmează abia după aceea: „Cea mai slabă dintre apucăturile sofistice e înjurătura. Când argumentele adversarului sânt prea tari, încât nu poţi întâmpina

nimic la ele, laşi obiectul în discuţie cu totul de o parte şi, atribuindu-i adversarului intenţiuni şi vederi cu totul străine obiectului, îl numeşti când trădător, când calomniator, cu un cuvânt, tot ce-ţi vine la îndemână. Se-nţelege că, printr-o asemenea manieră

de a discuta, înlocuindu-se argumentele prin aserţiuni gratuite, numai scopul discuţiei, *luminarea (s.n.),* nu se-ndeplineşte.
Am voi să ne-nţelegem o dată cu adversarii noştri în această privinţă pe faţă şi limpede." (XI, 99)
Suntem departe de punctul de vedere al lui Arghezi, gazetar care vorbea de „arta de a înjura" cultivată ca o virtuozitate în sine, făcută să-şi încânte însăşi victima. Adevărul este, pe de altă parte, că „înjurăturile" de presă eminesciene le conturează adeseori pe cele argheziene, numai că - cel puţin declarat - poetul le meneşte o altă finalitate, punându-le în exclusivitate sub semnul pragmaticului.
Ceea ce urmează e o lecţie în toată regula. După ce s-a explicitat sistema, ea trebuie, în faţa publicului, testată „la lucru". Nu îmi pot permite să reproduc demonstraţia *in extenso,* dar mi se pare util să-i punctez algoritmul, dat fiind că el revine sistematic în articole. Avem de-a face cu o trombă de definiţii după tipic şcolăresc, făcute, desigur, şi pentru umilirea adversarului, dar şi servind edificării neiniţiaţilor. De pildă: „Ce este un împrumut?
E un contract în scris sau verbal cu care primeşti de la cineva bani sau orice alte valori, cu îndatorirea de-a înapoia cele luate cu sau fără dobândă."
Sau, după acelaşi model de tipul „Ce este gramatica, măi Trăsne?":
„Acum să ne întrebăm ce este un impozit?
Impozit se numesc sumele ce le plăteşte cetăţeanul pentru a subveni la sarcinile publice."
Tot ce urmează — o avalanşă de date pozitive, majoritatea statistice însoţite de lămuririle trebuitoare mânuirii lor — este punctat cu regularitate de metronom didactic, de formule rituale precum: *„vasăzică...", ,jjrin urmare...", „aşadar...".*
Ample desfăşurări demonstrativ-didactice se sprijină adeseori pe structurile de rezistenţă ale brahilogiei: „Dar oare această sumă de 110 milioane e *reală (s.a.)l* Reprezintă ea veniturile normale, regulate, cari pot servi de bază ca venituri fixe ce continuă şi se dezvoltă din an în an mai mult?
Răspundem categoric, *nu (s.a.)l"* (XI, 101)
Metaretorice nu sunt numai consideraţiile vizând emfatic propriul sistem, ci şi cele care demontează, *ex cathedra,* în văzul „clasei" procedura adversarului: „«L'Independance roumaine», din cauze pe cari le înţelegem poate, ne răspunde, tăgăduind se-nţelege adevărul aserţiunii noastre, şi ca argument *ad hominem* ne spune că, daca în partidul liberal se află oameni de origine străină, în partidul conservator se află asemenea: .Argumentele *ad hominem* nu probează niciodată nimic.
Se poate ca scriitorul articolelor din «Timpul» să fie însuşi fanariot sau străin de origine, şi teza tot rămâne adevărată, de vreme ce adevărul teoretic nu are a face nimic cu persoana care-1 enunţă, precum legea că repeziciunea cu care un corp cade creşte în pătrat
68
69
e o lege egal de adevărată, fie enunţată de un chinez ori de un american. Tot astfel adevărul că în România predominarea a scăpat din mâinile elementelor istorice şi a încăput pe mâna celor neistorice rămâne acelaşi dacă l-ar spune un român de rasă sau unul de origină străină, acelaşi daca l-ar atinge pe enunţător sau nu.
Aşadar, argumente *ad hominem,* oricât de plauzibile ar fi pentru masa cititorilor, nu au absolut nici o valoare în privirea adevărului în sine al unei teze.
Teza noastră este cu toate acestea atât de adevărată încât se poate proba oarecum caz cu caz." (XII, 272)
Cu altă ocazie, teorema este reluată - într-o variantă mult mai colorată - şi înzestrată cu ilustrări intuitive culese din registrul familiar: „Există două feluri de argumente, unele *ad rem,* cari afirmă sau neagă însăşi esenţa lucrului în discuţie, altele *ad hominem,* cari sânt pe deplin valabile pentru persoana căreia te adresezi. Pentru catolic, bunăoară, e îndestul de a cita autoritatea papei, daca el crede în ea, pentru a înfrânge observaţiunile ce ni le-ar face; pentru un moametan e destul a cita *Coranul.* O vorbă a papei, un citat din *Coran* sânt, în cazul acesta, argumente pe deplin valabile pentru oamenii cu cari discutăm şi, dacă ei neagă ceea ce noi cităm textual de ex., atunci sânt de rea-credinţă şi nu merită să discutăm cu ei.
S-ascultăm înainte de toate unele argumentaţiuni ale «Românului»:
«Daca s-au comis ilegalităţi în alegeri am zis şi o repeţim: *culpa este a celor ce s-au supus acestor ilegalităţi (s.a.).*
Culpa este a celor ce nu le-au constatat, nu le-au denunţat justiţiei, nu le-au înlăturat (s.a.) prin puterea unirii celor mai mulţi pe terenul legalităţii.
Argumentaţiunea aceasta e [de] tot hazul.
Daca Ilie Tepeluş i-a spart capul cuiva cu ghioaga plumbuită, culpa nu e a lui Ţepeluş, ci a celui ce s-a lăsat să-i spargă capul.
Daca un subprefect mână pe delegaţi la alegeri ca pe vite la tăietoare, culpa nu-i a subprefectului, ci a delegaţilor.
Daca un primar fură biletele autentice din urne şi le înlocuieşte cu altele false, culpa nu-i a primarului, ci a

biletelor cari s-au lăsat a fi furate.
Daca un pungaş şterge ceasornicul din buzunar, culpa nu-i a lui, ci a ceasornicului.
Argumentaţia «Românului» e absurdă; e bună pentru triburile sălbatice, unde toţi cată să se apere în contra tuturor şi mai cu seamă în contra celora cari s-ar constitui în bandă guvernamentală." (XIII, 2%)
Metacomentariul se află adeseori „plantat" în câte un text irigat abundent de licorile didacticului edificator. Ansamblul poate mima, în astfel de ocazii, tipicul expozeului lexicografic, când nu de-a dreptul modelul articolului de dicţionar: „De când datează esportul nostru de grâne, de atunci importul de fraze. S-ar putea zice că România a preschimbat păturile adânci şi binecuvântate de Dumnezeu ale ţărânei sale pe vorbe deşerte, pe teorii de gazetă, pe subţiri

apucături avocăţeşti ş.a.m.d., căci spiritele cele bune ce mai sânt în viaţă le datorim unei epoce cu mult anterioare celei actuale.
între aceste fraze deşarte, fără nici un corelat real, căreia i-am consacrat atâtea critice e şi aceea inventată de «Românul» şi afiliaţii săi, că dreapta conservatoare din România ar fi *reacţionară (s.a.),* frază care s-a repetat de atâtea ori în viaţa noastră politică, încât, conform proverbului latinesc *calumniare audacter semper aliquid haeret,* mulţi o repetă fără a-şi fi dat vreodinioară seama de înţelesul cuvântului ce-1 întrebuinţează, fără a se întreba cel puţin dacă o reacţie, în sensul apusean al cuvântului, singurul adevărat, e măcar cu putinţă în România." (XI, 169-170)
Paşii demonstrativi următori sunt punctaţi - cum se întâmplă în mod curent la Eminescu - de jaloanele simetrice ale brahilogiei: „Cari sânt oare actele reacţionare ale dreptei conservatoare? [...]
în privirea aceasta nu există nici un precedent, cari i-ar da cuiva ocazia de-a susţine că dreapta a fost cândva reacţionară"; „Dar ce voieşte dreapta de la noi?
Avem vrun candidat de Domnie, voim măcar reintroducerea *Regulamentului organici*
Până şi copiii ştiu că asemenea imputări nu cutează nimeni a ni le face, nici adversarii noştri politici"; „Dar noi reacţionari? De unde şi până unde?
E vrun Ioan sau Caliman Asan, vrun Bogdan Muşatin, vrun Vladislav Basarab ai cărora crainici şi curteni să fim; apărăm privilegii şi constituţii vechi; voim suprimarea libertăţilor publice, a egalităţii cetăţenilor?
Nimic din toate acestea".
„Injecţia" metaretorică se produce în punctul culminant al expozeului, după care tensiunea demonstrativă se domoleşte, desfăşurându-se calm către concluzia „lexicografică" de o fermitate doctorală: „întrebuinţarea aceasta de porecle deşarte e îndealminterea o sofismă comună şi veche ca lumea şi, precum lesne se vede, e ceea ce se numeşte în logică o *petitio principii.* In loc de a dovedi o teză, în cazul nostru în loc de a dovedi prin fapte că dreapta voieşte trecutul, de unde apoi ar rezulta în adevăr că e reac^onară, se aleg în discuţie din capul locului numiri, adică vorbe, cari cuprind în sine deja concluziunea şi din a căror analiză lexicală să rezulte aceea ce mai întâi ar fi trebuit, după toată buna-cuviinţă, să se dovedească. Nepărtinitorul zice «cult» sau «religie», amicul cauzei zice «pietate» sau «beatitudine dumnezeiască», adversarul zice «bigoterie», «superstiţie». Nepărtinitorul zice «preot», d. Sihleanu zice «pochi». Astfel, cei ce discută trădează, prin chiar alegerea termenilor, intenţia pe care o au.
E într-adevăr trist ca nişte apucături sofistice atât de vechi şi atât de cunoscute fiecăruia, încât de la întâia vedere sar în ochi, să poată avea o influenţă oarecare asupra convingerii oamenilor. [...]
Absurzi sânt oamenii adeseori, ridicoli însă nu vor să fie nicicând, şi teama de ridicol, pe care confraţii trebuie s-o fi având, ne deschide perspectiva de-a vedea dispărând din dicţionarul nostru politic cuvântul

«reacţionar», căruia-i lipseşte orice temei istoric, precum nu are nici o îndreptăţire socială." (XI, 171)
Lexiconul politic (social, economic, demografic ş.a.nid.) reprezintă în publicistica lui Eminescu o formă predilectă a virtuozităţii didactice. Numai pentru lămurirea unor vocabule precum „reacţie" şi, respectiv, „reacţionar" se consumă, în repetate rânduri, pagini de retorică strălucitoare sub raportul încărcăturii enciclopedice şi al capacităţii de sensibilizare intuitivă.
într-o repriză secundă a polemicii pe această temă cu diverse gazete, Eminescu aliniază în teren piese ale „artileriei didactice grele". Articolul debutează cu o definiţie absolut „ca la carte": „încă de pe când ne căutau ceartă confraţii de la «Steaua României», fiindcă momentan le venise la-ndemână de-a ne numi reacţionari, am spus că orice discuţie e zadarnică, e goală logomachie, dacă evită a ne spune ce înţeleg dumnealor prin «reacţie», ce mâncare e aceea despre care fac atâta vorbă. [...]
Aşadar, ce este reacţia?
în fizică se numeşte astfel legea, demonstrată de Newton, privitoare la contraacţiunea trezită prin o acţiune; în politică însă s-a numit astfel: 1) contrarevoluţia, proiectată în Franţa în veacul trecut; 2) tendenţa de a *reintroduce o formă de guvernământ care-a existat odată (s.a.).*
Care-i acea formă de guvernământ care-a existat odată şi pe care conservatorii vor s-o introducă?

Tăcere absolută din partea patrioţilor, semn că de când sânt nu s-au gândit măcar în treacăt la înţelesul acestei vorbe pe care o bat mereu ca apa în piuă." (XI, 278)
în continuare se părăseşte fişa de dicţionar, lucrându-se simultan în mai multe registre. Heteroglosia aceasta ne aminteşte prompt de înzestrarea dramatică a ziaristului, care oferă cititorului mai curând un „spectacol" al lecţiei. Pe de o parte, discursul adresat vizează pe interlocutorul ignorant, somat să se plece în faţa probelor zdrobitoare care-i atestă incompetenţa: „Aşadar, lăsaţi-o mai bine încurcată cu anul 1848, căci în toate cazurile e probă mai mult în contra roşiilor, *şi învăţaţi mai bine carte,* citiţi hrisoave şi cronici, ca să vedeţi de când a încetat în România până şi putinţa unei reacţiuni. Ea a încetat cu dinastiile române, cu drepturile *politice* ale boierimii vechi. [...]
Aşadar, recunoaşteţi că nu ştiţi ce e feudalismul şi că, fără să voiţi, ne faceţi cel mai mare compliment când ne numiţi reacţionari, un compliment pe care nu-1 primim însă, pentru că nu-1 merităm." (XI, 279-280)
Pe de alta, peste capul „loazei", (lecţiile eminesciene sunt îndeobşte „deschise"), el vizează complice un public receptiv, gata să-1 aprobe pe conferenţiar şi în acelaşi timp să profite de turnura instructivă a examenului. Reprezentaţia se încheie la scenă deschisă într-o trombă de tirade retorice: „Auzi politică făcută de Fundescu şi Costinescu? Dar urmărit-au vrodată să vază cum se coc marile acte politice? Ştiu ei, de ex., de când-nceput a se-nchega războiul din 1870? Din timpul

.
lui Richelieu. Ştiu ei de când s-a zămislit scoaterea Austriei din Imperiul Germanic? Din vremea lui Francisc I, regele Franţei. Ştiu ei de când Germania aspiră a anexa Olanda? Din secolul trecut abia, şi se vor scurge poate încă o sută de ani până ce, deodată cu anexarea acestei ţări, germanii să aibă putere maritimă. Dar oare în ţările noastre n-avem exemplul unei consecuenţe politice ruseşti şi austriace de două sute de ani şi mai bine? Şi toate raporturile astea, toate tendenţele urmărite cu încordare de generaţii întregi ale unor popoare mari le înţelege, le judecă, le pune la cale - cine? D. Pătărlăgeanu atotştiutorul şi democraţia română. Nici nu sânt în stare să vază că sânt jucării în mâna unor puteri străine şi că de spaima uneia cad în ghearele alteia. Totul e să-şi facă trebuşoarele şi - *apres eux le deluge (s.a.)* !" (XI, 279-280)
profesorul" Eminescu e adeseori turmentat de dificultăţile misiei sale, pe care o ia cât se poate de serios, încercând s-o acomodeze cu gazetăria cotidiană: „Tratând materii financiare într-un ziar cotidian, avem două greutăţi de întâmpinat.
Una rezultă din subtilitatea materiei. Jocul de bursă, cu toate halucinaţiunile lui, ar cere un spaţiu mai întins decât coloanele unei foi, mai ales că în lumea speculei intră tot ce o societate omenească are nesănătos, ruinat, pospăit, începând cu culisele teatrului şi sfârşind cu culisele bursei. [...]
Dând Dumnezeu s-avem şi noi Bursă în ţară, vom avea ocazia de a descoperi manoperile încâlcite ale agiotajului şi a le descrie, aşa încât oricine să le priceapă.
Aşadar, cum am zis, subtilitatea materiei e o greutate. Pe puţine coloane trebuie să spunem mult într-o formă nu prea concisă, căci s-ar îngreuia înţelegerea.
A doua greutate e recapitularea continuă. Fiecare număr de gazetă e o scriere de sine statoare, încât cititorul trebuie să înţeleagă tot ce-i spui, făr-a pretinde de la el ca să-ţi fi citit şi numărul trecut." (XII, 253)
Articolul citat face parte, în fapt, dintr-o serie de *prelecţiuni* cu public virtual, *(Creditul Mobiliar,* XII, 248-253; *Creditul Mobiliar si jocul de bursă,* XII, 253-256; *Societatea de construcţiuni,* XII, 256-257; *Creditul Mobiliar şi presa capitalei,* XII, 257-260), consacrate unor chestiuni economice fundamentale. Textele abundă în ticuri didactice clasate, intrate în topica genului şi exploatate de Eminescu fără nici un fals orgoliu doctoral. Este de domeniul evidenţei că expunerile sunt destinate *înţelegerii comune* şi aplică o tactică a accesibilităţii, uneori aproape emfatice: „Aşadar, recapitulăm, zicând: operaţiile de bancă se deosibesc esenţial în operaţii *comerciale* şi *de speculă.*
Cele comerciale sânt: negoţ de aur şi argint, schimb de bani, depozite, virimente, arbitraje cambiale, scont, conturi curente, emisiunea de bilete la purtător, împrumuturi ipotecare, comisiuni. (Definiţia pe scurt a acestor operaţii în numărul d-alaltăieri.)

Cari sânt operaţiile de *speculă (s.a.)l* în esenţă, foarte unilaterale: cumpărare de acţii sau de titluri *en gros* şi specularea lor la bursă *en detail.* Acesta este cercul de activitate al marilor bănci (Rotschild, Bleichroder, Perreire), acesta, în fine, al Creditului Mobiliar.
Dar o bancă comercială nu cumpără acţii şi titluri?
Nu. *{Creditul Mobiliar si jocul de bursă,* XII, 253.)
în legătură cu caracterul *adresat* al jurnalisticii lui Eminescu se cuvin făcute câteva observaţii fundamentale. în primul rând, nu încape îndoială asupra ponderii pe care o deţine în scrisul eminescian funcţia, numită în lingvistici, *de contact.* în puncte strategice ale expunerilor celor mai sobre se activează periodic receptivitatea şi prezenţa pe lungimea de undă emiţătoare a auditoriului vizat: „Ne va întreba cineva cum se face speculaţia.
Ne vom încerca s-o descriem.
Să presupunem că e a se construi un drum de fier de la Bucureşti la Cernavoda, care costă 50 de milioane, împărţiţi în 100.000 de acţii [a] câte 500 de franci de plătit în patru termene"; „Dar iată amicii unei *haute*

banque. Le monde cum s;ar zice franţuzeşte şi *le demi monde.*
Şi credeţi că refuză «înalta bancă» de-a le da acestor oameni acţii?
Ferit-a sfântul";
„Sărmanul de el!
El nu ştie că Creditul Mobiliar însuşi a vândut şi a cumpărat înaintea ochilor lui; că acest vârtej de afaceri a fost jucat anume pentru el, ca să-i ia ochii şi să-1 atragă cu bănişorii lui, strânşi unul câte unul şi cu greutate.
Dar cine o ştie asta? Nimeni" (XII, 254-255).
Reperul „publicului" e adeseori invocat în polemici: „Faţă cu cititorul nostru n-avem într-adevăr nevoie de nici un fel de esplicare de ce reproducem sau nu articole din «Le Nord», precum n-avem nevoie a-i esplica de ce datăm foaia noastră după calendarul iulian" (XI, 227); „Publicul nostru nu va fi uitat câte s-a fost pus înainte de către guvern cu ocazia răscumpărării căilor ferate..." (XI, 81).
De aici decurge una dintre trăsăturile frapante ale ziaristicii eminesciene: înclinarea de a traduce abstracţiile în planul experienţei empirice: „Istoria noastră e o ilustrare a acestei teorii. în epocele în cari se cerea vigoare şi o intensivă vitalitate s-au ridicat românii; în epoce de dominaţiune străină, exercitată din Ţarigrad ori din alte puncte, s-au ridicat străinii.
Adaptabilitatea c-un mediu nesănătos, nedemn, nu înseamnă superioritate organică.
Stejarul nu creşte pretutindenea, buruienile în tot locul. Aceasta nu va să zică că ele au «o putere intrinsecă mai mare de-a exista şi de-a domni.» Daca într-un mediu stricat viclenii şi poltronii înfloresc nu e o dovadă că au o putere intrinsecă superioară celor inteligenţi

şi de caracter. Ci numai că mediul e favorabil pentru decrepitudine morală, nefavorabil pentru sănătate.
în stâncă s-a găsit o broască ţestoasă care trăise sute de ani fără hrană, adecă tot timpul necesar formaţiunii stâncii. Este ea superioară unui englez, care, nemâncând patru zile, ar turba?" (XII, 281)
Uneori, sensibilizarea intuitivă coboară în registrul pe care Călinescu îl numea „sfătos", atingând astfel ultima treaptă - cea mai elementară - a strategiei didactice. Articolul din care am ales exemplul de mai jos se numeşte - semnificativ - *Din abecedarul nostru economic:* „Moţul din Ardeal e un negustor foarte cuminte; lui nu-i trebuie la negoţ nici un fel de samsar, nici chiar banul. El face ciubere şi doniţe, trece în ţara ungurească şi nu se mai încurcă, ci le schimbă de-a dreptul pe... grâu. Atâtea doniţi de grâu pe o doniţă de lemn, atâtea ciubere de grâu pe un ciubăr de lemn.
Dacă am face şi noi socoteala moţului din Ardeal, am zice: atâtea mii de chile de grâu ne ţine o chilă de fraze liberale, atâtea chile ne ţin mărfurile importate din străinătate, atâtea chile ne ţin tinerii ce-şi pierd vremea prin străini, atâtea mii de chile ne ţine constituţia, atâtea ne ţin legile franţuzeşti, cu un cuvânt toate liberalismurile.
Prisoasele economiilor individuale constituiesc o sumă certă. Dacă vei hrăni cu ele câteva mii de stârpituri liberale, de unde îţi mai rămân condiţiile pentru întreţinerea unei culturi sănătoase şi temeinice? Două sute de nebuni mănâncă, desigur, mai mult decât un singur
înţelept.
Deci *abecedarul nostru economic* zice: *«Natura i-a dat omului putere mărginită, socotită numai pentru a se [ine^ pe sine şi familia».*
El produce ceva mai mult decât consumă. în acest «ceva» mai mult, în acest prisos sunt cuprinse: întâi ceea ce-i trebuie pentru a reproduce, vasăzică, condiţiile muncii de mâni şi încolo un prea mic prisos, care-1 poate pune la dispoziţia societăţii sub formă de dare. Din acest prea mic prisos al gospodăriei producătorului trăieşte toată civilizaţia naţională." (2, 199-200)
în paginile sumare rezervate, parcimonios, gazetăriei poetului, Călinescu apasă excesiv pe această latură băbesc-pitorească a vocaţiei sale didactice. „Valoarea literară a acestor articole - susţine criticul - stă întâi de toate în chipul sfătos de a traduce fără multe neologisme, într-o limbă la îndemâna tuturor, marile abstracţii. Darul acesta îl avea Maiorescu. însă, Eminescu îl depăşeşte în partea formală cu mult. El se coboară până la vorba sătească şi la proverb, scoate pilde, face figuri, cu o siguranţă uimitoare. Niciodată nu s-au exprimat la noi idei generale cititorului de gazetă într-un chip care să dea fiecăruia iluzia că pricepe."[12]
Selectând cu dibăcie exemplele, de altfel, puţine cantitativ, raportate la proporţiile monumentale ale întregului, Călinescu îşi sfârşeşte

sentenţios analiza grăbită, pedalând încântat pe ipoteza predilecţiei lui Eminescu de a *caricaturiza abslractiv* şi de a *specula concret.*
Astfel de expresii de tip oximoron - seducătoare prin pregnanţa lor lapidară, memorabile şi greu de combătut în faţa cititorului avid de ecuaţii simple - contrazic, din păcate în mod flagrant heterogenia scrisului jurnalistic eminescian, impuritatea sa rebelă faţă de orice model. (Nu e de prisos a spune că ele au fost îndreptate polemic de G. Călinescu împotriva unei formule nu mai puţin reducţioniste, echivalând pe Eminescu unui pamfletar coleric cu debit verbal intempestiv şi excesiv colorat.)
Cât de „abstractiv" caricaturizează jurnalistul s-a văzut pe larg mai sus şi nu e cazul a mai reveni. în ceea ce priveşte accesibilitatea articolelor sale (adeseori demonstrativă), ea e departe de a fi asimilabilă înclinării -

intermitente - a poetului către registrul „familiar" şi tonul sfătos. Puncte de contact cu expresivitatea de tip oral a lui Creangă sau a lui Anton Pann (perspicace notate de critic) există, fireşte. Dar, privind de sus, *enciclopedismul* impresionant, turnat într-o *matrice poligenerică,* dispune de o fastuoasă *orgă retorică,* din a cărei claviatură se pot scoate o infinitate de sonuri.
Gama cuprinde, la o extremă, şi tonurile înregistrate de critic, plasticitatea şi savoarea manipulate euristic, dar nu le exclude, la cealaltă, pe cele de o sobrietate cvasiacademică şi chiar de o aroganţă aulică (acestea din urmă lansate îndeobşte sub presiuni polemice şi destinate adversarilor în arena presei). La un antipod sau la celălalt, discursul eminescian nu este mai puţin instructiv, retorica sa nu mizează mai puţin pe *paideia.* Numeroase articole îmbracă forma *studiului* pozitiv şi neutru sau al expunerii sintetice, la un nivel de *generalitate elevată* (care poate recurge fără crispare la referinţa mitologică sau la pilda biblică revelatoare): „într-un timp de aservire generală, într-un timp în care numai'naşterea, deci numai descendenţa din iluştrii luptători fizici dădeau un drept la libertate, tot ce nu avea fericirea de a fi ucis o sută de duşmani, oricât era inteligent şi energic, găsea o cale de înaintare în cler. Şi, precum spiritul şi caracterul înving totdauna în lume puterea brutală, tot astfel micul David au învins pân-în fine pe uriaşul Goliat al Evului Mediu cu tot întunericul şi esclusivismul lui. Caracteristic şi vrednic a se recunoaşte în favoarea catolicismului e tendinţa de a nu baza creşterea poporului pe idei abstracte, cari să convingă capul, ci pe idei redate intuitiv, cari să îmblânzească inima, de aceea, frumoasele arte au fost cele mai puternice arme ale bisericei. Arhitectura, muzica, sculptura sau poezia au fost puse în serviciul bisericei pentru a da în această sferă curată, neatinsă de nici o suflare impură, un adăpost sufletului omenesc, atât de bântuit sau de patimi sau de golul lui propriu, de urât. Aruncat din nevoie în urât, din urât în nevoie, stări imanente naturii noastre şi cari nu se pot înlătura prin mâna de creier de care
76
dispunem, arta bisericească, care a cultivat în pictură frumosul în culmea perfecţii, muzica şi arhitectura în genul sublim, au înălţat, prin mijloace lesne de înţeles pentru toţi, sufletul omenesc, în decursul de sute de ani, peste nivelul vieţii de rând şi a nevoilor zilnice. Toate popoarele cari o posed înalta civilizaţiune azi, dacă nu sânt, au fost măcar mult timp catolice. [...]
E o istorie veche aceasta că orice formă nouă de cultură e duşmana formei din care s-a născut, că fiica e duşmana mumei, şi povestea biblică a lui Cain, în formula ei nouă, de luptă pentru existenţă, are loc tot aşa de mult la curenturi intelectuale ca şi la cele materiale." (XI, 74)
Se poate întâmpla să-1 surprindem pe Eminescu în postura de apologet al standardului teoretic exigent: „Să discutăm cu «Românul» lucruri elementare pentru orice cunoscător al istoriei, să-i facem abecedarul istoriografiei sau fiziologiei statului? Ar fi o misiune de două ori ingrată, întâi pentru că oamenii cu cari discutăm, fie oricât de deştepţi, nu vor găsi în reminiscenţele celor patru clase primare şi a unui curs de violoncel elemente îndestule pentru a ne înţelege, apoi pentru că, coborându-ne noi chiar la nivelul lor intelectual şi copilărindu-ne mintea ca s-o punem pe o treaptă egală cu a lor, totuşi n-arAVoi să înţeleagă, pentru că nu e în interesul lor să înţeleagă.
într-o discuţie cu totul teoretică spusesem, de exemplu, că aristocraţia adevărată are un rol esenţial în viaţa unui stat. Aceasta am spus-o bazaţi pe cele mai strălucite exemple din istorie. Avem Roma, Anglia actuală, republica Veneţiei, Olanda ş.a.
Din această teorie susţinută în genere, «Românul» ne atribuie *în specie* că pentru România voim domnia unei oligarhii aristocratice..." (XII, 159) Sau, erijându-se în cenzor al unor incorectitudini generate de dorinţa a coborârii, *cu orice preţ,* la nivelul vulgului: „In mai multe numere ale «Românului» din luna trecută am văzut susţinându-se ideea că embaticarul e proprietar al locului ce posedă, că un bun gravat de embatic sau besmăn e proprietatea celui ce plăteşte embaticul. [...]
A pune în stăpânire, vasăzică, a pune în *posesiune,* şi a *stăpâni,* oricând şi oriunde înseamnă *a poseda.* înţelesul lexical al cuvântului e atât de bine stabilit întrucât priveşte trecutul, încât ne e ruşine a vedea azi că nişte oameni ce nu ştiu bine româneşte cutează a falsifica, *pentru bunul-simţ al mulţimii (s.n.),* termeni hotărâţi şi ca esenţă, şi ca sferă." (XII, 101)
Prin urmare, gazetarul lucrează pe *numeroase lungimi de undă retorice* şi nu se lasă încorsetat într-o formulă, oricare ar fi aceea. Unicul „model" dominant al jurnalisticii eminesciene este poate exact *imposibilitatea reducţiei sale la oricare model.* (Şi cine ştie dacă -în exegeza monumentală a *Operei* - Călinescu nu sfidează, iritat, ireductibilul, atunci când ţintuieşte lapidar semnalmentele gazetarului în două-trei formule, memorabile, dar mutilante.)
77
Scrisul eminescian *domesticeşte incompatibilităţile* - fără a le nivela complet şi a le estompa cu totul - *silind la co-operare raţiunea logică şi pe aceea retorică,* istoria şi elocinţa, naraţia şi argumentarea, exactitatea şi farmecul ş.a.m.d. Impur - generic, tematic, stilistic -acest fel de a face jurnalistică are o capacitate de absorbţie şi de reconvetire imensă. In creuzetul său formal ia naştere un tot incon-fundabil în care, totuşi, Unul nu învinge niciodată Multiplul. Emines-cu-ziaristul este un veritabil *om-orchestră,* la fel cum va deveni şi Arghezi cu a cărui publicistică se întâlneşte şi în vocaţia didactică.
Numai că, între cei doi poeţi-jurnalişti (tot atât de mari poeţi, pe cât de împătimiţi gazetari), rămân şi deosebiri importante.

Eminescu vrea neapărat nu numai să-şi delecteze sau să-şi convingă, ci şi să-şi „mişte" auditoriul într-o direcţie anume. Reputat polemist, colorat, incisiv, inventiv, Arghezi ţine cu orice preţ *să încânte,* dacă se poate, chiar pe victimă (cum declară, de altfel, el însuşi). Dincolo de cuvânt se află, la Arghezi, o *morală universală;* la Eminescu un *program de acţiune.*
Pe urmă, Arghezi lucrează *concentrat,* practică un fel de homeopatie polemică, iar Eminescu are voluptatea *desfăşurărilor ample.*
în sfârşit, pe când unul e *scriptic* (Arghezi), celălalt e *oral* (Eminescu). Altfel spus, în timp ce unul ciopleşte tacticos în fibra cuvântului tablele legii, altul regizează spectacole fastuoase în forum.
NOTE

1. Silvian Iosifescu, *Literatura de frontieră,* Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1971, p. 329 ş.u.
2. Jean Bayet, *Literatura latină,* Bucureşti, Editura Univers, 1972, p. 167-168.
3. Quintilian, *Arta oratorică,* Bucureşti, Editura Minerva, 1974, voi. 1, p. 304.
4. Perpessicius, *Eminesciana,* Bucureşti, Editura Junimea, 1983 *(Eminescu şi „iubirea de moşie",* p. 353).
5. Quintilian, op. cit., voi. III, p. 148.
6. Ernst Robert Curtius, *Literatura europeană şi Evul Mediu latin,* Bucureşti, Editura Univers, 1970, p. 200 ş.u.
7. Idem, *ibidem,* p. 207.
8. Vasile Florescu, *Retorica şi neoretorica. Geneză, evoluţie, perspective,* Bucureşti, Editura Academiei, 1973, p. 49 ş.u.
9. Quintilian, op. cit., voi. I, p. 290.
10. Ernst Robert Curtius, op. cit., p. 86-89; Quintilian, op. cit., p. 293.
11. G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu,* Bucureşti, Editura Minerva, 1976, voi. 2, p. 169.
12. G. Călinescu, op. cit., p. 477.

Partea a H-a
TIPOLOGIA

1. GENUL PROXIM ŞI DIFERENŢA RETORICĂ

Proza publicistică masivă a lui Eminescu poartă pecetea unui moment istorico-literar anumit. Ea vine după o perioadă - cea patruzecioptistă -când se practicase în Principate o gazetărie emfatică, hiperdilatată verbal (cu sorgintea în elocinţa marii revoluţii franceze, conform chiar diagnosticului eminescian). însă, venind după ea, îi pecetluieşte sfârşitul, marcând începutul jurnalismului cu adevărat profesionist la noi.
Redactor, o vreme, al marii gazete conservatoare „Timpul", Eminescu s-a angajat într-o golemică durabilă cu „Românul", revista liberală condusă de Rosetti. *In contextul de care pomeneam mai sus,* duelul dintre cei doi publicişti depăşeşte cu mult în semnificaţie adversitatea politică dintre gazetele lor. Motive aparent conjuncturale de dispută ascund, în fapt, o miză mai mare, angajând în joc două moduri^ de a se înţelege retorica în genere, discursul publicistic, în speţă. însoţindu-şi totdeauna consideraţiile de o metaretorică ssolid articulată, avizat în materie, Eminescu demontează minuţios sistemul de „gândire" ca şi pe cel de „rostire" al adversarului său.
Dintre „amabilităţile" cu care Eminescu gratifică în mod curent pe CA. Rosetti — adversarul său de la „Românul" - o sintagmă semnată „Hidoasa pocitură" sugerează că personajul creat ad hoc de publicist era, de fapt, *un bun comun al scrisului vremii:* „«Hidoasa pocitură», zice AJecsandri, «spirit infernal», zic marginile Bucureştilor, şi dacă ţăranul n-a ajunss să zică nimic, e că nici ştie de existenţa acestei caricaturi.
Crede poate d. CA. Rosetti că-1 urâm pentru aceasta? Nu, ne-ar fi ruşine să-1 urâm. Ura presupune oarecare respect, pe care nu l-am simţit niciodată pentru d-sa. Ne e scârbă şi ruşine. Scârbă de a vedea pe un om străin ca origine şi apucături conducând destinele celui mai numeros şi mai cuminte popor de lângă Dunăre, ruşine de noi înşine, de amorţirea noastră naţională, că am putut îngădui unui asemenea panglicar oriental, bun pentru a bate toba înaintea unei menajerii, să se pretindă conducătorul spiritului public de la noi." (XIII, 50)

Prizată insistent de Eminescu în presă, imaginea apare şi în laboratorul poeziei[1]. Alecsandri însuşi revine obsedant la fostul său comiliton, într-un cânticel comic faimos sau în corespondenţa cu Ion Ghica (unde „Românul" e numit când „Scuipătoarea", când „Ţiganul")[2]. împotriva „vestitului limbaj italo-macaronic" al celui în cauză s-a înverşunat Caragiale în comedii şi în articole.
Eminescu îl prezintă sistematic pe supranumitul Berlicoco drept revers perfect al său, *un dublu pe doss.* O periculoasă maladie perceptivă - pretinde ironic poetul publicist - ar împinge irepressibil pe Rosetti să-i întoarcă

orice alegaţie cu susul în jos: „Există o boală de ochi numită daltonism. Ochii deprinşi de ea văd culorile altfel; în loc de roşu, văd verde bunăoară. Această boală poate deveni foarte primejdioasă, dac-o contractează un conducător de trenuri de drum de fier, căci pricepe semnele ce i se dau cu steaguri sau discuri colorate altfel de cum i se dau, şi aplicându-le cum le vede, poate expune pe pasageri ciocnirilor celor mai dezastruoase. Ei bine îi cerem iertare d-lui CA. Rosetti că ne permitem a-i face diagnoza ochilor săi intelectuali, dar d-sa s-a născut cu daltonismul minţii, e incapabil a distinge culorile sau se preface a pricepe pe dos ceea ce zicem şi ne atribuie pururea contrariul de ceea ce am afirmat."(XIII, 57)

Dacă l-am crede pe redactorul „Timpului", ca să obţinem fără complicaţii „schema" de gândire a părţii adverse, ar fi suficientă o schimbare de semn a celor susţinute de el. Să nu luăm pripit pe credit declaraţiile maniheiste tranşante, produse în focul polemicii. Relaţia retorică Emines-cu-Rosetti nu se acoperă integral cu animozităţile politice sau cu duelul dintre gazetele lor. Dincolo de ea, într-un plan mai adânc, supliciul polemic suportat de Rosetti în plasa arachneică a intertextului vremii capătă *valoare exemplară.* In diatribele eminesciene şi în replicile ulcerate ale lui Rosetti (totdeauna însă deferente la adresa poetului), în pamfletele, dramatizate sau nu, ale lui Alecsandri şi Caragiale - de la *Epistola către generalul Florescu* şi *Clevetici, ultrademagogul* la *O scrisoare pierdută;* de la corespondenţa primului cu Ion Ghica la notiţele satirice ale celui de-al doilea din „Ghimpele" - se trădează nu atât două mentalităţi politice adverse, cât două vârste ăle elocinţei, *două strategii „datate" ale discursului* O analiză a polemicii dintre redactorul „Timpului" şi, respectiv, „directorele, fundatorele şi redactorele" gazetei liberale „Românul" (vorba lui Caragiale) rămâne edificatoare exact în această privinţă. Ea ar mai avea, în plus, şi darul de a spulbera o serie de poncife, grevând proza jurnalistică eminesciană, scoţând la lumină aspecte trecute cu vederea sau interpretate pripit.

Resentimentele lui Eminescu la adresa lui Rosetti merg în câteva direcţii precise. Se denunţă mai întâi „logosul" *apocaliptic* al părţii adverse şi coloratura lui acuzat eschatologică; după aceea, se pune un diagnostic ferm de *utopism* gândirii liberale; în fine, conform unei

cunoscute tactici romantice se incriminează excesul de tehnicism retoric, în termenii lui Eminescu, recursul la *„sofistică".*

Le vom privi rând pe rând, insistând asupra *alternativelor* concepute în fiecare caz de poet. Şi, mai ales, asupra *motivaţiilor* oferite propriului discurs, *chiar atunci când el nu se dovedeşte* - la o radiografie atentă - *chiar atât de diferit de cel al interlocutorului.* Aşa stau lucrurile, de pildă, în ce priveşte figuraţia apocaliptică, o iubire veche a lui Rosetti, niciodată trădată. In timpul mişcării patruzeciop-tiste munteneşti, în exil, ca şi după întoarcerea în ţară, fixaţiile sale imagistice rămân practic aceleaşi. Nimic nu pare în stare a scoate pe Rosetti din inerţia sa lingvistică: „Astăzi, când din pricina neunirii ş-a nedestoiniciei noastre revoluţionare unii rătăcim pe pământ străin ş-alţii gem în servie şi-n întunericul temniţelor; astăzi, când împăraţii se-nfrăţesc şi toţi într-o unire păzesc mormântul în care îngropară libertatea, iar noi, în sară sâmbetei care luminează spre zioa cea dintâi a învierii, păcătuim întru necredinţă şi neunire, mă cred dator a vorbi întru amărăciunea sufletului meu pentru cei ce sufăr şi nu ştiu de unde vine răul; pentru cei ce se cleatănă în credinţa lor şi nu pot vedea steaua mântuirei şi pentru cei ce crezură ziselor noastre şi nu ştiu de ce nu se-nfiinţară. [...] A! Românie nemuritoare! Doi ani de când mă uit cum te pun pe cruce! Doi ani de când aud bătăile cuilor şi râsurile ucigaşilor;"doi ani de când văd suliţele înfigându-se în coastele tale, buzele-ţi udate cu fiere, pe Petru lepădându-se de tine şi pe Toma necrezând întru învierea ta, şi cu toate acestea, astfel precum sunt, izgonit, învins ş-umilit de oameni, ardic fruntea-mi spre cer şi strig: «Stea sfântă a României, te-am văzut şi crez că eşti nebiruită!» [...]

Astfel îmi tind mintea-n toate părţile, şi cu toate aceste, când pui mâna pe inimă-mi, simpt că-n fund sunt unu ca şi România şi c-a venit timpul a cerceta fără cea mai mică părtinire pricinile căderii ş-a găsi mijloacele cele mai sigure ale biruinţei; a cunoaşte ce furăm şi ce suntem, care ne sunt oamenii şi care este misia fiecăruia, unde ne sunt ranele şi unde ne este puterea, ca să ne găsească învierea tari şi pregătiţi întru toate, ca astfel în minutu ce Domnul va zice «Românio, vino afară!» să putem să-i luăm mahrama de pe faţă şi s-o lăsăm să meargă."[4]

Recunoaştem, în acest pasaj din 1850, un sistem de convenţii verbale prizate de discurssul biblic folosit de Rosetti mai cu seamă în *litera* lui, ca o haină procurată de-a gata şi potrivită în orice ocazie. într-un rând, se recurge la citatul direct din *Apocalipsa Sfântului Ioan:* „Ascultaţi astăzi numai glasul meu, căci în adevăr vă zic: în întunericul în care suntem, printre *fulgerile inimilor voastre (s.a.),* am văzut România cea mare, una şi nedespărţită, nouă, tânără şi frumoasă, stând pe scaunul ei de lumină şi populii ceilalţi năvălind şi bând din râul cel limpede al apei vieţei ce curge ne-ncetat la picioarele ei, ş-am «auzit glas mare din ceruri zicând: iată locaşul lui Dumnezeu cu oamenii şi însuşi Dumnezeu va fi cu ei şi va şterge

toată lacrima şi moartea nu va fi mai mult, nici plângerea, nici strigarea, nici durerea, căci cele dintâi au trecut»".[5]

Scenariul ca atare este definitiv inclus în repertoriu şi reactualizat prompt în orice ocazie.

Ruptura între reprezentaţia verbală şi referentul ei pare totală de vreme ce, mult mai târziu, Eminescu, într-o conjunctură total diferită, impută „Românului", cu bogate exemplificări, trimiterile obsesive la Antichrist, la

„oara" fatală, la îngerul dreptăţii sau la inferne. De cele mai multe ori, între pretextul modest şi fastul verbal pus în mişcare disproporţia este de-a dreptul jenantă. Amănuntul nu lasă indiferent pe Eminescu: „Ziarul «Românul» e desăvârşit întru toate, şi chiar în simţimintele sale patriotice.
I se rupe inima de biata ţară şi, într-un strigăt de durere, ne îndeamnă să fim gata, căci oara se apropie, catapeteasma bisericii în curând are să se dărâme, cerul să se despice şi pământul să ne înghită.
Iată ce ne zice el, *în stilul său apocaliptic,* într-unui din numerele lui trecute (27-28 octomvrie): «Luaţi aminte, căci toată Europa este
în mare frământare.
Luaţi aminte, căci cine nu se pregăteşte pentru a întâmpina evenimentele şi a *prinde norocul (s.a.)* în cale, pierdut este.
Fiţi gata, că nu ştiţi oara, ne zice şi biserica cea veche.»" (3, 213)
De câte ori se iveşte prilejul, poetul revine la numitul cap de acuzare: „Odată atinsă, această formulă a început să geamă sub pana d-lui CA. Rosetti, d-sa s-a ţinut obligat să ne dea o explicare pe larg a acestor vorbe şi a Scut-o în cinci articole consecutive ale «Românului», în acel stil oncţios şi apocaliptic, care-i e propriu". (XI, 444). Sau, mai departe: „Ne doare însă soarta ţării, ne doare această anarhie de idei, această viciare a simţului public prin fraze apocaliptice, ne doare mizeria intelectuală şi morală din ţară... etc".
Cu toate acestea, dacă suntem atenţi, acuzatorul public Eminescu nu dispreţuieşte nici el o atare recuzită verbală. Numai că ce este similar *formal* diferă *funcţional.* Trimiterile eschatologice eminesciene nu sunt simple condimente ocazionale, ci *fac parte dintr-un sistem perfect reglat de procedee,* dispunând şi de *o motivaţie* solidă. Oricum, ele au o anume pondere statistică ce dă de gândit. Iată doar un exemplu: „O fatalitate grea, păcatele părinţilor şi a strămoşilor poate, păcatele generaţiei actuale setoase de câştig şi lipsite de conştiinţă, un ce nedefinit ca adâncul Gheenei, incalculabil ca lipsa de caracter, variabil asemenea vecinicului neadevăr apasă asupra ţării stoarse şi sărmane, scufundate în apatia popoarelor osândite la nefericire.
în tradiţiile lumei creştine, care crede în venirea lui Antichrist, există legenda că acest duşman al adevărului şi al sufletelor se va naşte lângă gurile Dunării. Dacă ţinem seamă de împrejurarea că există într-adevăr în cazuri excepţionale o clarvedere în viitor, dacă ţinem seamă că milioane de oameni cred în venirea acelui duşman
83
al universului şi vedem stările de lucruri din ţara noastră, vom trebui s-ajungem la încheierea că aici şi numai aici el se va naşte sau s-a născut. Aici unde vânzătorii patenţi de ţară trec de mari patrioţi, aici în Babei, unde cuvintele şi-au pierdut înţelesul lor originar, aici unde cei ce vor avea nenorocirea de a trăi vor invidia repaosul celor din mormânt." (3, 233)
Ce este epidermic şi convenţional la Rosetti participă în discursul eminescian la *coerenţa unui sistem argumentativ minuţios gândit.* Jurnalistica eminesciană dispune totdeauna de o scenă, plasată între două vaste orizonturi simbolice, Paradisul şi Infernul. Mai precis, trecutul istoric şi, respectiv, prezentul decăzut din vechea demnitate. între ele, gazetarul face ritual naveta: „Exista-va acest popor sau istorici? Străinii vor pomeni de el în compendiile lor ca de o curiozitate etnologică dispărută de pe pământ, pentru că n-a avut nici când energia de a se ridica contra mişeilor, ci aclamându-i, din contră, ca salvatori ai săi a răstignit pe adevăraţii săi fii? Exista-va el când Antichrist, [...] cu barba albă şi cu fizionomia care inspiră încredere, cu atât mai periculos, cu cât e mai simpatică figura lui, 1-a promis încă de mult amicilor săi? [...] Pe noi ne ajunge în întunericul în care ne aflăm o rază din vremea lui Mircea cel Bătrân şi a lui Ştefan cel Sfânt; pe noi ne ajunge încă amintirea lui Matei Basarab; nepoţii noştri nu vor avea înainte-le decât chipul hidoasei pocituri, care a înveninat ţara aceasta cu răutatea şi perversitatea sa şi a fratelui său de cruce, care zilnic o vinde. Şi strănepoţilor le va fi scârbă de noi, cu sila vor căuta, vor veni să se scuture de amintirea prezentului ca de un vis rău." (3, 232-233)
Judecat în planul strict ideologic, Eminescu a fost acuzat că plasează trecutul într-o perspectivă idilică, fiindcă tânjeşte după timpurile feudale, de nu de-a dreptul după barbarie şi primitivism. Plasat *în sistemul ar-gurnentaativ* al poetului, paseismul dobândeşte alt sens şi, în orice caz, *alt rost.* Dacă trecutul primeşte atribute idilice, Istoria se transformă într-o *istorisire,* izvorând din timpurile exemplare şi scurgându-se către necesarul sfârşit. încadrată astfel între cele două orizonturi liminare, informaţia cea mai prozaică îşi pierde concreteţea. Prin dilatarea enormă a sistemului de referinţă în care este înrămat abil, discursul eminescian *naşte o ficţiune explicativă, euristică.*
între orizonturile fixe ale scenografiei publicistice eminesciene, se petrec evenimente *paradigmatice.* Cadrele de referinţă rămânând tot timpul neschimbate, orice element banal dejecuzită dobândeşte rol evocator, după principiul *pars pro toto.* Contextul implicit - paradisiac sau, dimpotrivă, infernal - este uşor actualizat de cititor printr-o proiecţie imaginară.
Prin contiguitate, referirile la CA. Rosetti implică apocalipticul şi invers: „Christ a fost reprezentantul săracului cinstit şi harnic. Antihrist e reprezentantul săracului viclean şi leneş; căci vicleşugul şi lenea, tertipul şi ruşinea de muncă sunt cele două mari semne caracteristice atât ale roşilor
84
ca colectivitate, exceptând pe puţini, cât şi a elementelor străine pe cari ei mai cu seamă le favorizează." (3, 256)
După o astfel de „ambreiere" în registrul bine cunoscut cititorului, de la banii de hârtie la drumul de fier, de la

podul proiectat de liberali peste Dunăre la banca de scompt sau la judecătorii eligibili, toţi şi toate intră automat în cortegiul odios al „monştrilor apocaliptici".

In partea paradisiacă, lucrurile stau simetric la fel. Un proces de „contaminare" încorporează firesc cele mai seci date statistice (aparţinând finanţelor, demografiei, etnografiei) în pasta unui discurs omogen. Fermecătorul *Pays de Cocagne* al trecutului e confecţionat din materiale heteroclite, de la cifre şi documente de cancelarie la pasaje din literatură sau din cronici. Stilizate iconografic şi simbolic, chipurile hieratice ale foştilor voievozi, dar şi cele ale unor persoane în carne şi oase, sunt învăluite strategic într-o nebulozitate culeasă
din ^scripturi.

între poet şi publicul său cititor, imagistica aceasta (bine fixată prin iteraţie) funcţionează drept releu şi, în orice caz, drept Cod. Compunând scenariul „mitologic" (în care Rosetti şi comilitonii, Cato cenzorul şi Mircea cel Bătrân, Alexandru Machedon şi Ştefan cel Mare sunt protagoniştii narativi), polemistul exploatează un model familiar şi celui mai umil cititor: naraţiunea biblică, *model popular şi totodată autoritar.* Ea converteşte istoria în istorisire despre început şi sfârşit, acreditează un mit al perfecţiunii originilor şi altul al dezastrului inevitabil datorat devierii de la etalon. Orice *ficţiune explicativă* — cum este *argumentaţia* lui Eminescu - are nevoie de un asemenea *model inteligibil.* Se aplică aici o tactică străveche recomandată de retorici. Ce este nou şi vrea să dobândească credit *(Rhema)* trebuie ancorat cumva de un deja-cunoscut, bucurându-se de girul public *(Thema).* Relaţia dintre polemist şi cititori se desfăşoară într-o ramă preexistentă. Mai mult decât ar părea la prima vedere, publicistica eminesciană depinde de un sistem de convenţii solide.

Prin urmare, iată cum şi *de ce* recurge Eminescu netulburat la mijloacele formale prizate de hulita parte adversă. *Refuncţionalizată,* arma retorică a adversarului este întoarsă către el şi transformată în bumerang. în sistemul lui Rosetti, apocaliptismul este *un simplu fel al spunerii,* perpetuat printr-o inerţie rezistentă la presiunile contextului.[7] De aici şi izul de vetust şi superficial, de „spoială" al aceloraşi mijloace care, dincolo, sună „firesc", fără stridenţe, şi au o rădăcină viguroasă în solul gândirii.

într-o scenografie imaginaară ca cea eminesciană, unde proiecţia la scara aabsolutului are un rol demonstrativ, apelul la recuzita apocaliptică era o *necesitate.* Faţă de trecut, prezentul devine lumea pe dos. Paradisul revolut, atestat de documente şi figurat, de obicei din cifre statistice plate, reclama *drept corelat scenografia eschatologică.* Fără a înceta să fie emfatică - după cum admite, într-un rând cu obişnuita-i francheţe, poetul - ea *devine necesară şi,*

mai ales, plauzibilă. Motivaţia care „naturalizează" în jurnalistica eminesciană chiar ceea ce la adversar pare (şi este!) deplasat, neverosimil, prăfuit este plierea faţă de ceea ce se numeşte în retorici *koina doxa.* Mai clar, întreprinderea persuasivă eminesciană este legitimată de conformitatea ei scrupuloasă cu aşteptările şi cu sistemul de referinţă al *simţului comun:* unul dintre reperele essenţiale ale gazetăriei, în opinia lui Eminescu.

Alt plan în care se pot stabili paralelisme revelatoare trimite o dată^ în plus la relaţia dintre trecut, viitor şi prezent.

în gândirea argumentativă a lui Rosetti stăruie o *mistică lipsită de nuanţe a revoluţiei,* considerată mereu moment *ab quo* şi chiar referent universal în planul biologic, social sau cosmic, devenită câteodată model al unor evenimente dintre cele mai banale : „A! revoluţie! geniu uriaş al viitorului, sfântă trâmbiţă a vieţei, cum să nu cred în tine când văd că-n Englitera războaiele Eptarhiei, conchista normanzilor şi cearta a două rose fură revoluţiile ce dezvoltară caracterul naţional şi fericirea publică; în Franţa, tristele anale ale urmaşilor lui Charlemagne, dureroasa deservire a comunelor, războaiele cele sângerânde ale relegei şi sfintele revoluţii de la '89, '30 şi '48 sunt singurele mijloace prin care se desfăşoară toate calităţile cele mari şi nobile ale populului franc şi ale lumii întregi; când văd că Grecia, Polonia, Italia, Germania, Ungaria şi România sunt datoare viaţa lor revoluţiilor numai râurilor de sânge cu care desetoşarăm pământul nostru; când văd că natura prin revoluţii numai trăieşte şi urzeşte, când văd că femeia naşte prin revoluţie şi dureri, că Iisus născu în iesle, în mijlocul miilor de prunci jungheaţi de către cei ce voiau să stingă lumina, că *Evanghelia* prin revoluţii numai ajunse până la noi şi că revoluţia noastră este tot pentru frăţie şi dreptate?" Trimiterile, obsedante, la pragul „zero" al revoluţiei - obnubilând orice înţelegere pozitivă a trecutului, eventual chiar a prezentului palpabil — distingeau de la bun început pe Rosetti de realistul Brătianu sau de Bălcescu, al cărui mesianism avea (cum bine sesizează Lovinescu miezul chestiunii) „acoperire în optsprezece secole de istorie".

De regulă, *detenta temporală regresivă a lui Rosetti e minimă* şi nu depăşeşte anul 1848, asimilat simbolic cu „facerea lumii". Când totuşi, din necesităţi demonstrative presante, el se hazardează pe terenul accidentat al istoriei, comite o serie de gafe notorii.

în astfel de ocazii, ca atunci când bipartiţia politică a actualităţii (conservatori/liberali) este proiectată abuziv asupra unor timpuri revolute, Eminescu sancţionează prompt pe „Erodot" al „Românului", aplicându-i o lecţie usturătoare de simţ al realităţii istorice şi atribuin-du-i credibilitatea Şeherezadei: „Geaba invalidezi de zece ori ar-

gumentele aduse de onorabilele capacităţi de la «Românul», geaba arăţi din fir a păr că ceea ce spun dumnealor

sunt basme, care n-au nici măcar farmecul de a fi interesante ca cele o mie şi una de nopţi ale frumoasei Şeherazade; ele revin zilnic ca şi când nimenea nu le-ar fi revelat, şi toate acestea pentru ce? Pentru că publicul român, ca orice public din lume, trăieşte în prezent, şi puţini, prea puţini se interesează de trecutul ţării lor, ca să ştie cum au stat lucrurile acum douăzeci, treizeci de ani. [...] «Românul» ca organ, d-nii Brătianu şi Rosetti, ca oameni politici, au contractat obiceiul de-a aşterne în socoteala trecutului tot ce le doreşte inima şi, făcând meseria aceasta de precupeţi de vorbe mari zeci de ani de-a rândul, au ajuns să crează poate ei înşişi ceea ce spun." (XII, 22)

Un elan *ascendent* animă acest tip de discurs, ţinându-1 permanent cu faţa întoarsă spre un viitor nebulos, „izvod de fericiri promise şi neîmplinite", cum tot Eminescu remarcă undeva.

în plan substaanţial, cea mai gravă imputare adusă de poetul gazetar părţii adverse este înclinarea către *utopie:* „O profesie de credinţe politice, care ar face abstracţie de linia generală descrisă prin spiritul public, nu s-ar deosebi mult de scrierile regelui Iacob al Angliei, de *Utopia* lui Thomas Morus, de statul ideal al lui Plato, de *Contractul social* al lui Jean-Jacques Rousseau. [...] Nu o utopie, o mie de utopii populau capetele generaţiei trecute, care-şi închipuiau libertatea fără muncă, cultura fără învăţătură, organizaţia modernă fără o dezvoltare economică analogă." (XI, 17)

Diagnosticul s-a dovedit exact. Azi nu mai există îndoială asupra utopismului „social-evanghelic"[11] (cum îi spunea Dimitrie Popovici) al unei întregi promoţii, care - obiecta Lovinescu - ar fi coborât vissul şi utopia în uliţă. Recunoaştem în retorica patruzecioptistă modelul numit îndeobşte *milenarism,* o ramură viguroasă a utopiei de sorginte antică, altoită ulterior cu seve noi, provenind din mesianismul biblico-eschatologic[12].

Pentru noi rămâne interesantă competenţa comentatorului tehnic Eminescu şi, mai ales, soluţia proprie propusă chestiunilor în dispută. Atitudinea sa caracteristică nu este *ascendentă,* ci *regresivă,* iar argumentaţia se sprijină pe o bază fermă de date: „E drept că prezentul cu graiul lui viu, cu ambiţiile şi pretenţiile lui e un avocaat foarte eloquent pentru meritele sale, fie reale fie închipuite, faţă cu meritele unui trecut, a cărui gură o astupă pământul. Şi cu toate acestea, fost-ar-fi cu putinţă de-a vorbi chiar despre neatârnarea statului român, fără a sufla praful aşezat pe tractatele noastre vechi şi de pe cronicele noastre?" *(Studii asupra situaţiei,* XI, 19)

Conform unei deprinderi uzuale, jurnalistul îşi „mitraliază", în continuare, preopinentul cu rafale de date, nelăsându-i nici o şansă de replică: „Şi ce străluciţi, într-adevăr, ce neasemănat de mari sunt reprezentanţii din trecut ai neatârnării statelor române, faţă cu epoca noastră? Oare Mircea

I, în cei 35 de ani, Ştefan cel Mare în cei 46 de ani ai domniilor lor, au avut o altă preocupare decât neatârnarea ţării?

Mircea 1 - acest prototip luminos şi al artei războinice şi al celei diplomatice la români - n-a gândit toată viaţa lui decât la mănţinerea neatârnărei. La 1394 bate pe Baiazid Ilderim în memorabila luptă de la Rovine, păstrată în memoria întregei Peninsule Balcanice; la 1395 încheie tractat de alianţă cu Ungaria; la 1396 ia parte la bătălia de la Nicopole; la 1398 bate el singur pe Baiazid lângă Dunăre; la 1406 îşi întinde mâna în Asia şi scoate pe Musa ca pretendent în contra lui Soliman I, îl susţine cu bani şi arme şi îl face împărat; la 1412 scoate un alt pretendent, pe Mustafa, în contra lui Mahomed I, ba chiar în anul morţii sale, 1418, a ajutat cu bani şi arme pe un sectator momentan, anume Mahmud Bedreddin, sperând succese politice din sciziuni religioase între turci.

O politică analogă a contrapunerii iscusite a puterilor creştine, a luptei directe cu turcii, au susţinut Ştefan cel Mare." (XI, 19-20)

Iată-i, deci, pe Eminescu şi pe Rosetti aşezaţi exact la antipozi, cum, de altfel, pretindea poetul însuşi.

Dacă suntem atenţi cum funcţionează sistemul argumentativ eminescian - întotdeauna ireproşabil pus la punct — observăm că cel ce detecta stofa fabulatorie în relatările altora alunecă el însuşi pe panta ce conduce de la *istorie* către *istorisire.* în jurnalistica lui Eminescu, istoria pozitivă şi prozaică deţine atribute inconfundabile, întregistrate în mod curent de „mitul vârstei de aur": adică de unaa dintre ipostazele esenţiale, cu rădăcini străvechi ale... *gândirii utopice.* Mai mult, articolele eminesciene ne îngăduie comparaţii grăitoare cu modele celebre ale genului.

Spre exemplu, în poemul lui Hesiod *Munci şi zile,* ideea rostogolirii de-a-ndărătelea dinspre o vârstă a perfecţiunii spre un prezent degradat se foloseşte de un subterfugiu argumentativ similar. Printre treptele simbolice ale *involuţiei* (figurate emblematic de *aur,* de *argint* şi de *fier),* Hesiod reuşeşte să strecoare vârsta - cu statut echivoc - a „eroilor", personaje atestate istoric sau coborând dintr-un depozit fabulatoriu colectiv. Şi la Eminescu, trecutul este ilustrat cu „figuri" exemplare alese cu pricepere, de la noi, dar şi de aiurea. în virtutea unei continuităţi savante a citării, o proiecţie fictivizantă bine condusă asimilează exemplele numite în retorici *„vera"* alături de cele categorisite, tot acolo, drept *,/icta":* mai precis, pe eroii epici greci, deseori pomeniţi de poet, cu descălecătorii de neaam (Traian), apoi cu întemeietorii de genealogie dinastică (Basarabii, Muşatinii), în fine, cu o serie de domni pilduitori (Grigorie Ghica, Mihai Viteazul ş.c.l.), până şi cu un Dragomir imaginar, plantat de poet în basmul *Tinereţe fără bătrâneţe,* după ce în prealabil fusese „localizat" pe malurile Dâmboviţei şi în vremea lui Mircea cel Bătrân.

între perioada cu adevărat de aur a lui Cronos *(ta epi Kronu)* şi prezentul deplorabil, Hesiod intercala veriga

intermediară, cu rol demonstrativ, a *eroilor din Insulele fericiţilor,* asimilată virtual cu prima printr-o suită de insinuaţiuni subţiri. în cazul lui Eminescu, transfigurarea datului real, de o paarte, istoricizarea basmului, de alta, sunt cele două subterfugii graţie cărora *istoriaa este transfigurată utopic* şi proiectată *„ta epi Kronu",* tot în scopuri probante.
Avem, de altfel, de-a face cu un procedeu argumentativ clasat, îl folosise şi Platon, preluându-1 de la sofişti şi adaptându-1 dialecticii demonstrative proprii.
Trimiterea la Platon - un specialist al utopiei - nu este forţată. In special în opera târzie *(Politicul* şi *Legile),* dar şi înainte *(Timaios* şi *Critias),* Platon speculează argumentativ, într-un mod analog cu Eminescu, istorisiri de sorginte mitică despre aşa numita „Vârstă de aur".
Parte dintre raidurile eminesciene în trecutul istoric seamănă cu viziunile utopice platoniciene. De pildă, prin simplitatea cu care se dispensează de orice fel de suprastructuri fastidioase (juridice, administrative), lumea arhaică eminesciană, având necesităţi elementare, aminteşte de umanitatea idilică şi austeră a „fiilor pământului" evocată în *Politic* (271 a - 272 b): „La noi, boierul moştenea o blană de samur de la străbunu-său, un şal turcesc de la bunu-său, un antereu de citarea de la tată-său, având de gând să lase şi nepotu-său, ca să se fudulească şi el cu dânsele, şi fiecare avea strânsură pentru iarnă şi parale albe pentru zile negre; c-un cuvânt, fiecare avea mai mult de câtu-i trebuia, căci pe atunci toată ţara era «conservatoare»" (2, 181-182).
înţelepciunea genuină, echilibrul, legalitatea eficientă şi fără aparat represiv le regăsim în *aurea aetas* eminesciană ca şi în aceea platonică. Când este cazul, Eminescu montează „scenete" demonstrative: „Stan găseşte azi o pungă înainte de a fi pierdut-o Bran. Care-i urmarea judecătorească?
Se discopere lucrul, şi Stan mănâncă mai întâi bătaie de la primar şi de la subprefect, apoi e închis preventiv, pierde zece zile de lucru, câte un franc, fac zece franci. Judecătorul de instrucţie îşi pierde ziua cu dânsul, în loc de-a se ocupa c-un delict mai complicat, deci punem leafa lui zece franci, fac 20. Judecata tribunalului corecţional ţine 10, fac 30. Stan e închis pe două luni de vară, câte un franc ziua, fac 60, la un loc 90. Stan se întoarce acasă şi-şi găseşte ogorul pârloagă şi via paragină, pierzând munca unei veri, fac, zicem 100, la un loc 190. Stan găseşte dările neplătite şi-şi angajează munca pe un an, ca să le plătească ş.a.m.d., c-un cuvânt: Stan e ruinat pe câţiva ani, pentru c-a găsit o pungă înainte de-a o fi pierdut Bran, bez bătaia primarului şi subprefectului pe deasupra.
Cum era înainte?
Bran pâra pe Stan la boier şi-şi primea punga îndărăt, iar Stan căpăta în schimbul pungii cinci beţe sănătoase, pe care le ţinea minte,
89
ş-apoi se ducea să-şi vadă de trebi. Scurt, drept şi - gratis. Azi mănâncă două-trei bătăi şi-şi pierde şi tot rostul." (2, 176-177)
Să se observe nota inedită de „idilism contabil" a închipuirilor poetului, unde viziunile paradisiace îmbietoare se traduc în socoteli gospodăreşti dintre cele mai prozaice. într-un rând, o astfel de fantasmagorie paseistă primeşte calificativul - edificator - de „socoteală răzeşească": „Se ştie că socoteala noastră răzăşească despre marile întreprinderi de transport şi comunicaţiune e cam simplă, însă cu atât mai adevărată. Noi zicem aşa: ia atâta care, cât grâu şi oameni ai de transportat la Kiustenge, plăteşte din visterie preţul transportului, şi totuşi acesta va fi de zece ori mai mic decât anuitatea ce-o vei plăti zeci de ani de-a rândul pentru un drum de fier, ce va transporta scump, pentru un pod ce va costa scump. Am dedus din această socoteală că circulaţie şi transport sunt numai pretexte mărturisite cu mină gravă în public, pe când cauza acestei întreprinderi e gheşeftul în linia întâia, un pod de trecere pentru oştiri împărăteşti în linia a doua şi alte lucruri de-acestea de mare politică europeană." (3, 262-263)
Câte un *flash back* comparativ e îmbibat de un anume umor nostalgic: „Apoi exista autoritate şi ascultare. De zicea Vodă un cuvânt, era bun zis; iar azi...?
Azi porunceşte cânelui, cânele pisicii, pisica şoarecelui, iar şoarecele de coadă îşi atârnă porunca." (2, 178)
O stare particulară de beatitudine *(eudaimonîă)* e proprie spaţiului privilegiat condus - în *Legile* - de *daimoni,* un fel de interpuşi ai divinităţii. Investiţi cu atribute de *eroi* hesiodieni, parte dintre prototipurile eminesciene - Mircea, Ştefan şi ceilalţi - cumulează şi ei însemne simbolice: „Şi bieţii Domni din vechime, cari ca Petre cel Şchiop abdicau de la Domnie ca să nu se mărească în zilele lor haraciul Porţii cu o mie sau două de galbeni sau Miron Costin cronicarul, care şi-a pus viaţa la mijloc şi a pierdut-o pentru că Vodă Cantemir sporise birurile! Un om care renunţă la Domnie pentru a scăpa ţara de o dare, un altul care-şi dă capul călăului pentru onoarea de a fi protestat contra unui spor de bir! Şi nu era un desperat ce n-avea ce pierde Miron Costin, căci avea o sută de moşii bine numărate pe faţa pământului Moldovei." (3, 257-258)
Eminescu evoluează, deci, aproape de schemele consacrate ale genului, cu pendularea canonică între trecutul de aur şi prezentul construit după tiparele lumii pe dos şi populat cu monştri apocaliptici. *Deşi lucrează în branşe diferite,* adversarii ireconciliabili -Eminescu şi, respectiv, „hidoasa pocitură" - se dovedesc *co-acţionari ai întreprinderii utopice.* Căci *vârsta de aur* şi *milenaris-mul* sunt ramuri distincte şi orientate divergent - prima regressiv, a doua progresiv — ale trunchiului numit *discursul utopic.* Rădăcinile lui plonjează adânc în antichitate. Diferite altoiuri târzii au făcut ca tulpina să dea roade diverse.

Nutrit de sevele mesianismului biblic şi manipulând în mod strategic noţiunea de *popor",* milenarismul s-a contopit cu ideologiile revoluţiilor de orice nuanţă, alimentând fie speranţa într-un *pământ* al făgăduinţei, fie pe cea într-un *timp* al beatitudinii. încrederea într-un viitor făgăduit de progresul tehnic şi gândirea utopică milenaristă de fibră revoluţionară sunt două aspecte complementare şi în parte definitorii, pentru o bună parte din gândirea europeană modernă. La noi, ideea timpului promis vine pe căi întortocheate încă de la marea revoluţie franceză din 1789, în a cărui goarnă - cum spunea Hugo - suflă tot veacul al XlX-lea. După unii, milenarismul n-ar fi decât o variantă a vârstei de aur care, concepută fie ca prezent, fie ca trecut, fie ca viitor, impune realităţii o evoluţie calitativă[14].
Care sunt, aşadar, dedesubturile unei asemenea adversităţi ciudate? Pentru cel familiar cu mecanismele argumentative ale elocinţei eminesciene este clar că există raţiuni precise, care motivează atitudinea poetului. Dacă *în planul gândirii* înclinarea utopică este, probabil, cea mai gravă imputare adusă sistematic lui Rosetti, cum procedează acuzatorul public pentru a escamota - eventual spre a justifica -propria tentaţie similară? Eminescu operează simultan în două planuri.
Pe de o parte, am văzut, *aurea aetas,* vârsta eroilor sau cum mai vrem să-i spunem, este construită analitic şi metodic din elemente pozitive, din materiale palpabile. Lui Eminescu îi reuşeşte extraordinar schimbarea de regim prin proiecţie a materialelor, principial indiferente cu care operează, manipulându-le cu dexteritate argumentativă de prestidigitator.
Pe de alta, cititorului i se oferă *o motivaţie deschisă* a propriilor tehnici, comentate cu subtilitate de poetul-jurnalist.
La sfârşitul seriei sale de *Studii asupra situaţiei,* Eminescu abordează chestiunea frontal: „E prea adevărat că ideile noastre sunt adeseori escamotate şi anticipate de către aceşti adversari *generis nullius* şi că, pentru a se putea gera ei în adevăraţii proprietari ai ideilor noastre, ne taxează de reacţionari cu instincte medievale, adică ne numesc scară la Dumnezeu şi pod peste mare. Toate astea le fac pe cuvântul că ne numim «conservatori» şi pentru că în cărţi şi în gazete din Franţa şi Germania între conservatorii de acolo există, dui cauza unei vechi civilizaţii, o seamă de reprezentanţi ai culturilor şi formelor trecutului. Cuvintele «conservator şi «liberal» au însă la noi cu totul alt înţeles şi faţă cu *raţionalismul frazelor, gol,* insipid şi inexact al aşa numiţilor liberali, noi reprezentăm *realismul* naturii înnăscute a statului..."
Vasăzică, Eminescu reproşează altora vidul speculativ, carenţa acoperirii pragmatice, depărtarea de bunul-simţ comun (vezi „socoteala răzăşească") şi oferă, drept alternativă o utopie cu solvabilitate empirică, altfel spus o *utopie realistă sui generis.*
De câte ori se iveşte prilejul, se insistă - dincolo de obiectul concret al discuţiei — asupra cuplului antinomic *speculaţie - experienţă:*
91
„Aci vom căuta să constatăm în prima linie următoarea deosebire între două maniere de-a privi natura statului şi ştiinţele cari-1 ating. Maniera întâia e cea veche franceză din timpul enciclopediştilor, *raţionalistă şi deductivă,* care stabileşte că libertatea de dispunere a individului primează orice alt interes şi că statul caută să fie oprit de-a exercita vreo tutelă oarecare, fie asupra individului, fie asupra claselor. [...]
A doua manieră de-a vedea, *inductivă, deci bazată numai pe experienţa faptelor,* priveşte statul ca pe un product, nu al raţiunii sau al unui contract sinalgmatic, ci al naturii, şi caută să stabilească atât legile, după care el se dezvoltă, cât şi elementele din cari se constituie." (3, 241)
Dincolo de întâlnirea cu Rosetti *pe un teren clasat al scrisului,* justificările ce şi le acordă deschis Eminescu rămân însemnată. Şi în ele domină acoperirea empirică, trimiterile la experienţă şi, mai ales, *la realism,* termen-cheie cu iteraţie semnificativă. Asta în special în condiţiile în care, mutându-ne din planul gândirii în cel al rostirii, vom constata că *argumentul realismului* ca alibi ne apare obsedant. Dacă *în plan substanţial* Rosetti era *nerealist,* în cel al procedurilor tehnice este taxat irevocabil de *sofist:* „Citit-a vreodată d. CA. Rosetti resturile sofiştilor greci, eristica filosofilor din India, scrierea lui Gerard Hamilton asupra sofismelor parlamentare, cartea lui Dumont din Geneva asupra aceleiaşi materii? Nu ştim în adevăr dacă are cunoştinţă de lucrurile acestea, dar ceea ce ştim e: că un sofist politic mai perfect decât părintele democraţiei române arareori se va găsi. Nu cunoaştem, în adevăr, apucătură, subţire sau din topor, pe care redactorul «Românului» să n-o întrebuinţeze faţă cu noi şi trebuie o minte călită oarecum în toate subtilităţile ce se obicinuiesc de oameni spre a falsifica adevărul, pentru a întâmpina curioasele, dar intenţionatele sărituri ale spiritului său." (XIII, 57)
De câte ori are prilejul, poetul denunţă fără menajamente aerul „criptic", aspectul artificial încifrat, supracodificarea obscurizantă şi creatoare de mister inutil şi alte asemenea tehnici, prizate cu aviditate la „Românul". Articolele prezentate de adversar cu titlul de program procură, de obicei, ocazii festive pentru execuţii publice. înainte de a se trece prin sită lexiconul politic liberal, nu se dispreţuieşte deturul pamfletar, portretul colorat al lui Rosetti construit cu tot dispreţul pentru eufemism. Urmează operaţiunea de demontare semantică tacticoasă, menită să spulbere orice brumă de credibilitate a celuilalt şi să-i rezerve prestanţa unui spectacol dubios.
Trec peste portretul «hidoasei pocituri», reprodus anterior în altă ordine de idei a demonstraţiei, şi mă opresc la

duelul lexical angajat cu seriozitate mimată: „Se va zice însă: «Se poate ca un om să mintă viaţa întreagă, să facă zilnic protestaţiuni de patriotism şi naţionalitate în care să nu crează?»
92

Se poate, pentru că vorbele ce le întrebuinţează au alt înţeles în dicţionarul criptograafic al său.
Ştim de ex. că expresia «naţiune» înseamnă în coloanele foii sale «partidul roşu».
Un întreg dicţionar de chei şi ţifre foieşte în «Pseudo-Românul», pe care nu-1 pricepe decât d. CA. Rosetti şi confidenţii săi. «Vegheaţi, ora a sunat.» «Ale tale dintru ale tale», «Naţiune», «Românul», toate acestea au în dicţionarul lor o altă însemnaare decât în lexiconul limbii noastre." (XII, 51)
In ceea ce-1 priveşte, Eminescu joacă *declarat* pe cartea *transparenţei,* epurate de orice artificiu retoric: „Suntem noi oare de vină dacă *adevărul curat (s.a.),* spus net, e deja o injurie? Ne propunem câteodată a fi foarte urbani - ce folos? Adevărul simplu, descoperirea simplă a neştiinţei şi a mărginirii multora din partidul la putere, este deja o atingere. Cauza e simplă. Nu sunt oamenii la locullor. Nu *sunt ceea ce reprezintă.* Compararea toată, şi ceea ce reprezintă, demnităţi înalte ale statului, exciteazâ deja râsul şi ironia cititorilor, încât o vină din partea noastră, o intenţie de a ponegri nu există defel.
Aceste adevăruri le-am expus în toate chipurile; mai subţire, mai de-a dreptul, mai în teorii abstracte, mai în figuri intuitive. Geaba. Inscripţia de pe un templu antic «Cunoaşte-te pe tine însuţi» rămâne un problem nedezlegat pentru imensa majoritate a spiritelor omeneşti. Aşadar, ironia din partea noastră e îndreptăţită, împărtăşită de public, şi nu ni se poate imputa." (XI, 145)
De partea cealaltă, totul este prompt expediat în teritoriul *sofisticii:* „A atribui cuiva ceea ce el n-a zis pentru a-1 combate, este însă *o sofismă veche,* cunoscută şi trecută conştiincios în *Topica* lui Aristotel" (XI, 145).
Publicistul lucrează în sistem manicheist, opunând polar sofistica şi adevărul; mai exact, *retorica* de orice fel şi *adevărul genuin,* lepădându-se ca de satana de prima şi pretinzându-se un devotat al celui de-al doilea: „Căci în aceste discuţii nu e cestiunea de a afla adevărul, ci din contra, de a acredita un neadevăr, *nu de logică,* ci de *eristică;* cestiunea de a taxa pe adversar de ceea ce *vrei* să-1 taxezi, potrivească-se epitetul sau nu. Aparenţa ţine locul adevărului, *înduplecarea* locul *convingerii."* (3, 154)
O suită de opoziţii satelite mai gravitează în jurul acestei polarităţi esenţiale, printre ele, cum a fost cazul mai sus, *convingerea* şi, respectiv, *înduplecarea;* sau argumentaţia *ad rem* faţă de aceea numită *la persoană:* „în orice discuţiune serioasă şi onestă sunt cu putinţă numai două moduri: unul *ad rem,* care dovedeşte adevărul tezei în sine, altul *ad hominem,* care arată că adversarul a susţinut sau făcut însuşi lucrul pe care azi îl combate.
Argumente *ad rem* nu s-au adus nicicând în contra noastră, pentru că secta liberală consistă din oameni absolut incapabili, născuţi cu neputinţă de a pricepe cel mai elementar adevăr chiar. [...]
93
Repetăm, deci, că îndată ce e vorba de întâmpinări *ad rem,* cari să se refere la teză în sine, niciodată nu le vom putea primi de la minţile radicale, pentru că acestea nu sunt în stare de-a recunoaşte nici chiar cele mai elementare adevăruri, nici chiar pe acela că introducând într-un stat eminamente naţional un sistem de instituţii cosmopolite americane, prefaci ţara cu necesitate într-o Americă nouă, într-o mlaştină de scurgere. [...]
Aşadar, cu argumente *ad rem* nu avem a ne ocupa, ci numai cu cele *ad hominem,* pe care «Românul» îndeosebi se încearcă a le aduce în cele din urmă două numere ale sale în contra noastră." (2, 452-454)
In mod sistematic, calculat şi - cu o vorbă a sa - „metodic", Eminescu se dezice de arsenalul retoricii, revendicând pentru sine ingenuitatea lipsită de orice premeditare şi *transparenţa* spontană, fără a uita să acuze partea adversă de subterfugii perimate şi pervertitoare. Şi asta, în condiţiile în care, cum s-a văzut,- poetul are acces la o tehnică perfecţionată, dublându-şi demonstraţiile de metacomentarii avizate şi bine puse la punct cu „bibliografia". E mai curând improbabil ca CA. Rosetti să fi citit din scoarţă-n scoarţă pe „maeştrii" enumeraţi de poet; dar este evident că tocmai acesta din urmă este la curent cu tot ce poate fi considerat esenţial în materie, eristica de care face atâta caz strategic, *Topica* lui Aristotel şi toate celelalte...
Poate că suprema dovadă de „tehnicism" să fie însăşi uşurinţa versată cu care îşi îngăduie luxul să scoată la iveală procedeele (atâtea câte sunt) prizate de alţii, camuflând cu „naturaleţe" şi încercând să facă uitată maşinăria demonstrativă proprie.
Dacă suntem atenţi la justificări, la „motivaţiile" oferite de Eminescu discursului său, observăm că ele *converg într-o direcţie unică.* Recuzita apocaliptică, gândirea utopică, în fine, strict formal vorbind, tehnicismul retoric sunt astfel prezentate încât să devină *plauzibile.* De obicei se face caz de transparenţă, de concordanţa cu simţul comun şi se invocă insistent temeiuri *realiste. Legitimăndu-şi realist întreprinderea, la toate nivelele,* gazetarul recurge, de fapt, la o tactică străveche. în plan substanţial, ca şi formal, observă teoreticienii *Opojazului,* acoperirea realistă proprie, paralel cu deconspirarea arsenalului formal, a convenţiilor sau a reţetelor de „gen" ale altora, apar sub cele mai diferite înfăţişări în istoriile literaturilor, *de câte ori se produce o tranziţie de la o vârstă la alta.* într-un astfel de moment survine şi duelul de presă Eminescu-Rosetti. Normele după care se desfăşoară o atestă din plin. Eminescu dezgoleşte, nemilos, toate dedesubturile sistemei celuilalt; iar când crede de cuviinţă şi necesităţile o impun, îşi însuşeşte ce-i convine din ea, refuncţionalizând şi procurând alibiuri realiste, în stare să garanteze totdeauna *verosimilitatea.* (Retorica se situează, de altfel, exclusiv pe acest teren al verosimilului,

dincolo de frontiera ce desparte adevărul de fals.) Să nu uităm nici antiretorismul emfatic al lui Maiorescu, în duel cu parteneri cărora li se aplică un tratament retoric meticulos,

ca la carte. Este şi aici de recunoscut apartenenţa simptomatică la o vârstă culturală aparte.
Dacă facem credit formaliştilor ruşi, printre manevrele care însoţesc dinamica istorico-literară perpetuă se numără şi subterfugiile legitimiste cu rol de „naturalizare" (de camuflaj realist). în contrast cu ce este denunţat ca depăşit, uzat, soluţia nouă - mai mult sau mai puţin diferită - va fi prezentată drept firească, transparentă, normală, de bun-simţ sau de bună credinţă ş.a.m.d. în acelaşi carusel, peste un timp oarecare, un nou „realism" se va dezice de cel vechi, trecându-1 inclement în muzeul artificiilor".
în istoria literaturii române, lucrurile stau la fel. In perioada post-paşpptistă, se produce un proces de transmutare analog - şi nu lipsit de orice legătură - cu cel care, anterior, făcuse în Franţa trecerea de la gazetăria inflamată, de opinie, alimentată de retorica Revoluţiei şi, respectiv, marele jurnalism specializat, practicat şi cu concursul unor poeţi romantici faimoşi, în gazetele din perioada Restauraţiei. Raportul dintre Eminescu şi Rosetti se mai complică şi prin amănuntul că, în raport cu propria sa generaţie, acesta din urmă a reprezentat „un caz" .
Paralel cu mişcările de la 1848 din Principate şi, după aceea, cu exilul căuzaşilor, se resimte profund în scrisul nostru de presă milenarismul cu însemnele sale notorii. Se descoperă cu uşurinţă în el sechelele maladiei care au contaminat un anume tip de iacobinism (conservând formal memoria revoluţiei galice) de simptomele mesianismului evanghelico-social. în timpul revoluţiilor, circumstanţele dau acoperire pragmatică (forţă ilocuţionară) şi verosimilitate acestui fel de expresie. In perioada postpaşoptistă, contemporană lui Eminescu, se produce însă un glisaj avându-şi, din nou, punctul de sprijin în context. El este resimţit ca atare şi *dinăuntru,* de unii dintre foştii combatanţi, Alecsandri, să zicem.
Printre comilitonii săi, Rosetti a fost încă de la început un excentric, un extremist, comparativ cu ponderatul Brătianu sau cu mesianismul „ştiinţific", fundamentat pozitivist, al lui Bălcescu. în tot ce scrie el există un exces şi o disproporţie stridentă între referent şi limbajul scăpat de sub control, rostogolindu-se ca un bulgăre de zăpadă, sub impulsul unic al propriei inerţii retorice.
Sistemul de referinţe biblice alimentează o gândire cu elan ascendent, pierzându-şi progresiv orice priză la realitate, fascinată de imponderabilitatea sa spectaculoasă şi de gratuitatea propriilor acrobaţii verbale: „De aceea şi noi suferearn şi toată lumea suferea, căci încă nu venise acel minut; şi vai de naţia aceea ce se scoală până nu sună acel minut, vai de dânsa, zicem, căci sângele ei se varsă fără mult folos; nu izbuteşte până nu vine acel minut când nu mai lucrează un om, nu mai lucrează un popol, ci omenirea întreagă porneşte, merge spre Dumnezeu, şi vai de naţia aceea ce în acest moment rămâne în nemişcare; ea atunci este rebelă la glasul lui Dumnezeu

ce strigă: «Pasă!» şi naţia aceea va fi pedepsită de Dumnezeu cu mulţi ani de robie, cu bătăi, cu... toate chinurile acelea cu care bătu pe români, căci nu ascultară comanda sfântă din anul 1789, când, prin glasul Franţei, Domnul a zis Europei cum a zis lui Lazăr: «Scoală-te şi pleacă!» .
Un scriitor atât de fanatic ataşat prezentului ca Rosetti izbuteşte, în mod paradoxal, să fie în contratimp. Sub condeiul său, evanghelismul social-utopic, figuraţia şi recuzita verbală a acestuia suferă, cum se observă, un proces de carnavalizare. Demonetizat prin hiperdilatare semantică, pan-revoluţionarismul său emfatic coboară din registrul grav în acela trivial şi ridicol. Există, într-adevăr, în elocinţa lui Rosetti o eroare de optică, aşa cum insinua Eminescu, punându-i diagnosticul de daltonism. Proliferarea tumoral-retorică, de evidentă disfuncţionalitate, este sesizată prompt de Eminescu, de Caragiale, de Alecsandri: toţi văd în ea o formă fără fond, rotindu-se în gol, fără conştiinţa uzurii progresive a osiei sale.
Cu atât mai mult în *momentul Eminescu,* Rosetti întruchipa frapant latura desuetă a sistemului care se perima. Decalajul între discurs şi realitate - existent în presa paşoptistă încă de la început, dar la un moment dat „autentificat" de context - va fi deranjat pe Eminescu, în special în varianta muntenească (cea mai emfatică): „Să ne întrunim cu toţii pe tărâmul naţionale şi, puind umărul într-o singură credinţă şi voinţă, să scoatem carul din hăgaşiele în care stă nomolit şi să-1 împingem nainte pe calea unirii, autonomiei, a dreptăţii şi a libertăţii, ş-atunci să fim siguri că vom putea zice României: începi acum viaţa ta cea nouă, vlăstar al viţei nemuritoare! Ridică-ţi capul cu semeţia ta cea veche! Pasă înainte ş-arată-te din nou în toată frumuseţea şi vigoarea ta, patrie nemuritoare a fiilor leoaicei, şi lumea va recunoaşte parfumurile tale cele dulci, boboc al florii omenirii."[18]
De convenţă cu Maiorescu, dar cu alte mijloace şi dintr-o perspectivă diferită, Eminescu s-a lansat într-o campanie de deconstrucţie a mecanismului uzat. Intervenţia sa în inflaţia verbală generalizată, ilustrată paroxistic de Rosetti, aduce cu o reformă monetară în sistemul presei. El a pledat, în esenţă, pentru o argumentaţie coerentă, *realistă,* adică verosimilă, adaptată la sistemul de înţelegere şi la bunul-simţ al publicului, reperul major al jurnalisticii sale.
Nu este vorba de o eradicare totală, brutală, lipsită de nuanţe. Ci de una *recuperatoare,* integrând - prin refuncţionalizare - elementele valide. (Cum s-a văzut, o serie de elemente viabile prezente în discursul lui Rosetti s-au păstrat în argumentaţia lui Eminescu.) Raporturile eminesciene cu precedenţa patruzecioptistă sunt extrem

de nuanţate. Există în scrisul gazetarului-poet ceva din radicalismul polemic al lui Bolliac, de pildă; sau din vizionarismul profetic heliadesc; în fine, din istorismul pozitiv şi grav al lui Bălcescu. Totul asimilat într-un întreg de o coerenţă fără fisură.

Ca şi în multe alte privinţe, Eminescu *depăşeşte asimilând.* îndeosebi în orizontul elocinţei noastre, poziţia sa aparte trebuie înţeleasă în termenii unor genuri proxime şi ai unei serii de diferenţe specifice.
Nu altfel se pune problema în cazul unei - inevitabile - paralele Eminescu - Maiorescu.
Fără să se rupă, deci, cu bruscheţe de stilul consacrat anterior al publicisticii noastre politice, scrisul lui Eminescu a contribuit decisiv la profesionalizarea elocinţei, într-un timp în care străvechea *ars dicendi* părea compromisă prin improvizaţie şi diletantism epigonic. Privită în perspectiva timpului, îndârjirea cu care Eminescu discreditează sofistica îşi află *un reper necesar* în campania de anvergură montată de Maiorescu în beneficiul aceleiaşi cauze.
Oratori versaţi, şi unul, şi altul se conduc după principii bine limpezite teoretic, la care Eminescu revine de câte ori se iveşte ocazia şi pe care Maiorescu le etalează sintetic în articole-program.
Pentru edificarea publicului, Eminescu visează să întocmească un manual de sofistică *sui generis,* cu funcţie de demistificare: „Un cod al şiretlicului gazetăresc, al apucăturilor sofistice a acestei bresle de negustori de vorbe, scris popular pentru înţelegerea fiecărui, ar merita în adevăr acel nume pe care călugării-1 dădeau în Evul Mediu logicei lui Aristotel: *medicamentum mentis"* (XII, 181).
Executându-şi adversarii cu manualul de retorică pe masă, Maiorescu atribuie, de asemeni, întreprinderii sale polemice virtuţi terapeutice. Două dintre studiile consacrate chestiunii sunt subintitulate *Studii de patologie literară.*
Anumite pasaje maioresciene, înverşunate împotrivă tertipurilor elocinţei, amintesc automat de ieşirile lui Eminescu împotriva sofisticii: „Acest artificiu de argumentare intră în categoria sofismelor de mult ştiute şi se numeşte tocmai sofisma amplificării. în cunoscuta cercetare a unui foarte cunoscut filozof asupra *Eristicei,* adică asupra meşteşugului disputării sofistice, se enumera toate tertipurile *{Kunstgriffe)* întrebuinţate de cei ce vor să aibă cu orice preţ dreptate. Cel dintâi tertip explicat acolo şi însoţit de exemple este amplificarea, şi este pus ca cel dintâi, fiindcă este cel mai obişnuit, ştiut încă din topicele lui Aristotel.
De aici putem scoate 'o altă observare de strategie literară: nu întrebuinţa niciodată tertipuri sofistice; iar dacă firea ta te împinge la ele, alege cel puţin pe cele mai fine şi fereşte-te de cele triviale, pentru a căror demascare ajunge simpla menţiune a unor scrieri elementare de logică."[19]
Până şi trimiterile ironice la bibliografia eristicii sau la *Topica* lui Aristotel sunt comune.

Şi, reciproc, într-un articol eminescian, regăsim resentimentele cunoscute ale mentorului junimist contra „beţiei de cuvinte": „Beţia de cuvinte din gazetele româneşti e numai întrecerea beţiei de cuvinte din cele străine. Mai puţin culţi, deci având mai puţine de împărtăşit decât străinii, gazetarii noştri au şi mai multă nevoie de gură decât de cap, dar şi în străinătate lucrează în mare parte gura, fără ca creierii să ştie mult despre aceasta." (2, 202)
Punctele de convergenţă nu se reduc la atât. în linii generale, ambii folosesc aceeaşi „strategie" (vorba lui Maiorescu) pentru a-şi camufla şi „naturaliza" arsenalul, revendicându-şi recursul la „un metod ştiinţific", cu darul de a conduce neabătut spre adevărul nud: „Dar şi din partea politică, noi nu vom studia aici decât *metoda. Ne va fi indiferent dacă materia discutată este din domeniul politicei sau ar fi din cel al zoologiei;* numai modul discutării - artificiul argumentărilor, procedarea pentru descoperirea sau ascunderea adevărului - ne va interesa."[2]
Maiorescu are de asemeni aerul că opune categoric raţiunea analitică şi pe aceea retorică, mizând pe incompatibilitatea între meşteşug şi adevăr. Campaniile sale au de obicei drept ţintă atragerea adversarului pe un teren nefavorabil argumentaţiei retorice: cel aal polarităţii dintre adevăr şi fals.[21]
întâlnindu-se în punctul de pornire şi în scopuri, aflaţi în mod evident de aceeaşi parte a baricadei şi răspunzând eficient comandamentelor aceluiaşi moment, cei doi recurg însă la reţete particulare, pe care merită să le privim în paralel.
Maiorescu ilustrează magistral o elocinţă a despărţirii apelor, a disocierilor şi a delimitării[22]. Dacă mentorul Junimii este selectiv, respingând cu nedisimulată plăcere tot ce „nu e în chestie", Eminescu este asociativ şi integrator mai degrabă, mizând pe expansiune şi pe amploare. Deturурile informative executate cu vădită voluptate în domeniile cele mai puţin previzibile, iscusinţa omului de teatru, farmecul poetului, vocaţia didactică, toate sunt puse în mişcare într-o ofensivă concertată. Eminescu operează pe o scenă unde totul este ridicat la scară, proiectat în orizonturi absolute, în perspectiva timpului şi a spaţiilor. Regia, tonusul reprezentaţiei, recuzita, totul este Ja înălţimea unei montări fastuoase. Cu precizarea că "înălţime" nu înseamnă ruptura de nivelul comun, ci doar ştiinţa de a plana deasupra îngrădіturilor ce parcelau cunoaşterea, stânjenind mişcarea liberă a spiritului. Pe când Maiorescu este un polemist de umoare egală, Eminescu este inflamat şi patetic, fără a-şi pierde ascendentul tehnic prin asta. în realitate, şi unul, şi altul sunt actori rutinaţi. Există în orice formă a elocinţei o teatralitate latentă, pe care cel care cuvântează este liber s-o speculeze sau nu. Dar în timp ce Eminescu oferă spectacolul exagerării calculate, Maiorescu preferă rolul „moderatului" şi evită tactic excesele.

La Eminescu, exagerarea şi emfaza scenică afectează epicitatea construcţiei, dicţia, ţinuta, gesticulaţia verbală. înainte de a fi decăzut la condiţia jalnică de verbozitate găunoasă (motiv pentru care Maiorescu îl şi condamnă formal în articole), acel gen al elocvenţei numit *epideixis (ostentatio)* a fost un instrument preţios de adaptare a discursului la capacitatea de înţelegere a publicului. (în formă caricaturală, acelaşi tip de expresie îl practica Rosetti la „Românul", tribună a scrisului de orientare demotică prin excelenţă.) în această anume privinţă, Eminescu se situează pe o linie de compromis şi de sinteză personală inimitabilă între Maiorescu şi Rosetti. Pline de virtuozitate şi de savoare, demonstraţiile maioresciene îşi păstrează interesul claustrat între fruntariile propriei coerenţe, adânc impregnate de narcisism procedural.
Acesta este şi planul în care se situează, spre exemplu, confruntarea cu VA. Urechia, unde nu se vizează în ultimă instanţă nici o idee majoră sau vreo cauză esenţială de apărat sau de combătut. Ceea ce urmăreşte -diabolic — Maiorescu este sistema demonstrativă a victimei sale. De aici şi obstinaţia reducţiei la strictul necesar din partea unuia, pe când celălalt lucrează prin cumul sau, cu o vorbă a lui Maiorescu, îngrămădeşte inutil un „nomol de erudiţie". Polemicele maioresciene procură (după cum a demonstrat în amănunt N. Manolescu într-o carte de referinţă) o probă de virtuozitate în mânuirea chiţibuşului. A căuta cu microscopul erorile de procedură ale altuia şi nodurile în papură din pledoariile părţii adverse rămâne o tehnică tipic avocăţească.
în introducerea celui de-al doilea studiu de „patologie" literară, autorul strecoară insinuări perfide privind temperatura neconvenabilă la care a juns disputa: „Lupta între «Revista contimporană» şi critica din «Convorbiri literare» s-a încins cu multă căldură. Revista de la 1 iunie 1873 publică un răspuns lung al d-lui P. Grădişteanu, un răspuns ceva mai scurt, dar foarte puternic al d-lui V. Alexandrescu-Urechia şi câteva cuvinte gentile ale d-lui Aug. Laurian, iar d. Pantazi Ghica şi-a ales un cerc mai întins de cetitori şi îşi răspândeşte observările d-sale în contra noastră prin cel mai însemnat jurnal politic din capitală."
în raport cu eticheta şi cu ţinuta maioresciană, închisă la toţi nasturii, ambalarea temperamentală a adversarilor pare de-a dreptul de prost gust. Asta aşază de la început pe polemist într-o poziţie avantajoasă. Urmează operaţia de circumscriere şi de-limitare, moment preliminar obligatoriu al demonstraţiilor polemice înscenate de Maiorescu. „Fiind vorba de o luptă literară, să ne fie iertat a înlătura mai întâi tot ce ne pare că trece peste limitele ei".
înainte de a se angaja în duel, combatantul are grijă să stabilească el însuşi terenul şi armele.
Confruntarea se produce, deci, în condiţiile dictate de Maiorescu. Ţinta duelului se confundă adeseori cu propriul ei model, monopolizând interesul

polemistului. Aşa stau lucrurile, spre exemplu, în disputa cu Gherea, partener tratat în mod evident cu mai multă consideraţie decât se arată lui V.A. Urechia. (Aici este de reţinut o deosebire esenţială între polemicele eminesciene şi cele maioresciene: nu există, în primele, preocuparea obsesivă de categorisire pe ranguri, mai bine zis pe „sortimente", a preopinenţilor, expres subliniată în cazul celor din urmă.)
Deferenta este însă perfidă, căci nu implică discuţia de la egal la egal, ci tot un dialog condus *ex cathedra.* Singura concesie făcută şcolarului, prins în flagrant delict, este cantonarea explicaţiei în planul elevat al principiilor. Victimei i se acordă, pe credit, capacitatea de a fi receptivă la „schema" abstractă a maestrului: „Este aşa de puţin deprins d-nul Gherea cu operaţiile argumentării, încât nu-şi poate da îndată seama de raportul extensiunii sau sferei de aplicare a noţiunilor?
Eu zic: egoismul e rădăcina oricărui rău. Generalitatea este aici în cuvintele «orcare rău», şi propoziţia redusă la paradigmele obişnuite în manualele de şcoală (toţi 5 sunt *p)* glăsuieşte: tot răul este din egoism. Aceasta însemnează că întreaga sferă a noţiunii de rău este legată de sfera egoism, dar nu însemnează că şi întreaga sferă a noţiunii egoism este legată de rău, ci din contră numai o parte. Când zic toţi leii sunt animale, aceasta nu însemnează că toate animalele sunt lei, ci numai că unele aanimale sunt lei; celelalte pot fi cum vor voi: vulpi, papagali sau alte animale mai puţin citabile. (Vezi Maiorescu, *Logica,* pag. 47.*)*[u23]
Eminescu, în schimb, acceptă provocarea pe orice teren şi luptă frecvent în condiţiile impuse de partea adversă, ridică orice mănuşă, nu dispreţuieşte din principiu nici o armă. Pledoariile sale au bătaie lungă şi un interes depăşind cu mult ingeniozitatea mecanismului lor. Deşi există şi e evident uneori, tehnicismul procedural nu se transformă în obiect de interes în sine. (Observaţia trebuie luată în sensul ei tipologic, nu axiologic: în această privinţă, Eminescu este pur şi simplu *diferit* de Maiorescu.)
Nu mai puţin blindat tehnic decât mentorul Junimii, logician fără cusur, Eminescu nu se dă în lături să uzeze la maximum de un repertoriu de scheme, umplându-le ingenios cu alte exemple concrete. Publicul îi poate astfel „prinde" reţeta, devenind familiar cu mersul demonstraţiei. Adeseori jurnalistul apare la tribună atacându-şi subi-ectul fără preliminariile ceremonioase maioresciene, de parcă ar continua ceva început mai de mult: „Nu suntem dispuşi a reveni la umilitul apel pentru unire al «Românului», la mutra blândă şi supusă pe care o face hidoasa pocitură, când vede cum că ştreangul politicei şărlătăneşti, pe care o face ş-o dictează de doi ani şi mai bine, a început să-1 gâtuie. Nu ne pasă asemenea de mântuirea ce-o caută, tizând mâinile în dreapta şi în stânga, pentru a

găsi razim în primejdia sa." (2, 369)

Explicaţia se află în colaborarea permanentă de presj
_ a poetului: prin
natura ei o reprezentaţie" non-stop, ob'iîgânSir-TTă'Tin'ÎBp^rtoriu stabil, apt să atragă un public statornic. Fiecare articol devine simplu act al unui spectacol de proporţii care, pe măsura trecerii timpului se preschimbă într-un ritual nelipsit de solemnitate didactică. Discursul eminescian trădează, de altfel, la tot pasul, cum am mai spus, implicarea tradiţională dintre *paideia* şi *retorică.* Aici apropierea contrastivă de Maiorescu se impune din nou. Strict formal vorbind, ambii oratori recurg la tipicul „prelecţiunii cu public" cultivată asiduu la Junimea.

în diverse ocazii, Eminescu-profesorul obişnuieşte să etaleze în faţa elevilor săi mostre din elocinţa adversarilor, luaţi „de sus" după sistema maioresciană: „Estragem din discursul d-lui Emil Costinescu următoarele floricele - începe abrupt un articol, numit *Ecourile banchetului:* «Acest *model de bust* chemat a fi transformat în bronz, va sta în sala redacţiunei jurnalului, ca un *model de activitate,* şi peste cincizeci de ani, când *poateW* nu vei mai fi.» Un model de bust care va fi un model de activitate, iată un model de stil.

D. Rosetti, care are 68 de ani, peste cincizeci de ani nu va mai fi, *poate!* 68 şi cu 50 făcând 118 ani, acel *poate* dovedeşte mai mult, la d. E. Costinescu, o inimă bună decât un cap sănătos." (XII, 348)

Lui Brătianu i se pune o notă proastă şi e făcut de râs în faţa clasei: „Pentru a controla vorbele atribuite celor răposaţi întru fericire trebuie ca cineva să fie nu spiritual, ci spiritist şi să trăiască în aceea ce şcoala numeşte dimensiunea a patra. în dimensiunea a patra, cu escluderea celorlaalte trei, d. Brătianu poate fi un om incomensurabil de mare." (XII, 433)

Asemenea pasaje amintesc frapant de maniera maioresciană de minimalizare ironică necruţătoare: „Demn de observat e d. Sion când se desfată în tăria espresiunilor. La pag. 96, vorbind despre ochi, zice: «Cine nu şi-a scăldat sufletul în deliciul acestor stele, care se zice că sunt scaunul sufletului şi al inimei?». A-şi scălda sufletul în deliciul unor stele care sunt un scaun, iată o imagine a carii soaţă se află numai în următoarele strofe a d-lui Pelimon..."

Ar fi de adăugat că cel puţin unele dintre victimele spectacolelor didactice montate de Eminescu şi de Maiorescu sunt mai degrabă demne de stimă şi că producţiile lor îşi aşteaptă şi astăzi reabilitarea, adică o lectură fără *pani pris,* conform unui principiu elementar de justiţie, *audiatur et altera pars...*

Dincolo de apropierile formale persistă însă mari deosebiri. Despre ele vorbeşte cu perspicacitate, în 1931, Pompiliu Constantinescu, într-un articol numit *Recitind proza politică a lui Eminescu:* „Maiorescu e un cap filozofic, un analist şi un duh echilibrat; el îşi întinde dominaţia asupra lumii academice a vremii, în fixarea acelei *pături elevate care avea menirea să răspândească prin şcoală un fond*

cultural într-o formă distinsă. Maiorescu a creat un gen de *filozofie oratorică,* a afirmat o metodă şi a educat un simţ estetic, *purificat de contingenţe pragmatice.*

Proza politică a lui Eminescu, deşi se înglobează în cadrele largi ale junimismului, a creat o sensibilitate şi a descătuşat o pasiune naţionalistă. Ideologia lui are un profund caracter sentimental. Maiorescu opera în regiunea mai frigidă a raţiunii, pe când Eminescu se adresează unui instinct vital, de forţe ancestrale obscure. Ca şi în poezie, în ideologia politică eminesciană circulă un subconştient neînfrânat, se cristalizează o afectivitate al cărei gest agresiv dovedeşte existenţa unui fond romantic, ameninţat să fie alterat în absolutul lui pur. Proza politică eminesciană creează, deci, o valoare sufletească; ea e mai mult expresia unei simţiri decât rezultatul reflexiei reci. Nu voim a spune prin aceasta că Eminescu nu utilizează cunoştinţe solide de istorie, de economie şi de politică, însă ele se subordonează unui concept afectiv prestabilit, unui univers aproape poetic al românismului şi a ceea ce el socoteşte «naţia pozitivă»." [4]

Criticul prinde foarte exact unitatea în diferenţă a relaţiei, apăsând asupra a două deosebiri esenţiale. Una este în punctul de pornire (cea temperamentală); cealaltă priveşte destinaţia discursului şi, deci, funcţiile lui, dependente de orizontul virtual de aşteptare şi de un destinatar ideal.

In ceea ce-1 priveşte, Maiorescu mizează pe complicitatea cu un auditoriu de iniţiaţi, pe care pseudo-didacticismul oratorului îl poate cel mult amuza. Căutarea unei soluţii cât mai surprinzătoare de execuţie a adversarului este capitală pentru retorul preocupat să ţină cu sufletul la gură auditori subţiri, versaţi, ca şi el. Vădit fascinat de excelenţa tehnică, Maiorescu se lasă pe alocuri furat de mecanismul avocăţesc al demonstraţiei sale, de maşinaţiunea formală subtilă. în litigiul cu „Revista contimporană", polemistul are răbdarea perversă de a reveni minuţios, punând în paralel întâmpinările sale, răspunsurile revistei, din nou obiecţiile sale, apoi o serie de contraobiecţii virtuale ale preopinentului ş.a.m.d. Nu motivul disputei contează, care de obicei e minor, ci - în termenii lui Maiorescu însuşi — *modul* ei: „Dar revista nu a ales acest *mod* expeditiv şi prudent de a întâmpina critica făcută, ci şi-a susţinut erorile, încercându-se a aduce argumente în favoarea unora din ele."

Poanta controversei rămâne înscenarea finală: după ce a demontat meticulos sistema adversarului, Maiorescu o recompune regizând -pentru ilustrarea metodei - un dialog fictiv între sine şi V.A. Urechia, în care jucăria stricată funcţionează în gol. Din acest motiv, fiecare *show* oratoric maiorescian e un fel de premieră, gustată cu delicii de un club restrâns. Tema sa preferată rămâne discursul asupra metodei. De aici şi *impersonalitatea* polemicelor maioresciene, reperată expert de N. Manolescu.
102
.

în ceea ce-1 priveşte, Eminescu află o cale personală de împăcare a principiilor cu implicarea directă, uneori patetică, într-un aliaj care anihilează tensiunile dintre imparţialitatea omului de ştiinţă şi in-flamaţia explozivă a retorului. Acolo unde Maiorescu este disociativ, el preferă asocierea incompatibilelor. Iată, de pildă, suita de articole polemice împotriva unui anumit Holban, adversar al lui Titu Maiorescu, învinuit în scopuri electoral-distructive că ar fi propagator al ideilor shopenhauriene nocive.
Confruntarea se produce în două runde. Iar jocul se desfăşoară pe planuri supraetajate. La Maiorescu, modelul este liniar, la Eminescu, el comportă o structură spaţială, dispunând de mai multe nivele de adâncime (sau, dacă vrem, de înălţime).
Pe unul dintre paliere se desfăşoară lecţia de filosofie administrată de Eminescu lui Holban. Iniţial, ea pare să capete o turnură maioresciană. Iată capul de acuzare al victimei: „D. Maiorescu aparţine unei scoale filosofice periculoase, căci Shopenhauer şi Max Stirner spun că «forţa primează dreptul» etc. Aici, d-sa citează o frază în franţuzeşte, ce avea acest cuprins. întrebat de un deputat cine susţine aceasta, d-sa răspunse «Shopenhauer»." (2, 218) Replica eminesciană porneşte de la amănuntul exact şi de la reconstituirea detaliului, după tipar maiorescian: „E absolut neadevărat că Schopenhauer ar fi zis vreodată în vrun pasagiu a numeroaselor sale scrieri că «forţa primează dreptul». D. Holban a citat în franţuzeşte un pasaj din Max Stirner şi cu neruşinare 1-a atribuit lui Schopenhauer, spre a amăgi o adunare incultă, ce nu-i putea controla nici ignoranţa, nici reaua sa credinţă."
între paranteze, fie spus, rezultă indirect că precizările lui Eminescu se adresează exact aceluiaşi public. De aici, totul capătă deschiderea unei prelegeri în regulă, redactată cu toată seriozitatea, fără nici un fel de morgă jucată. „Profesorul" Eminescu urmăreşte să informeze, scoţând la iveală toate presupoziţiile, nelăsând nimic la voia întâmplării. La Maiorescu, asstfel de trimiteri docte, câte sunt, îşi afişează convenţia în faţa unui public cunoscător al „regulii jocului". Eminescu prinde însă prilejul să intre în priză şi „să se ambaleze" didactic: „Max Stirner, pseudonimul sub care a scris un oarecare Caspar Schmidt (nasc. la 25 oct. 1806), este hegelian, fost teolog, cunoscut prin traducerea *Economiei politice* a lui Say şi a cărţii despre bogăţia naţiunilor a lui Adam Smith. După credinţe politice, acest filosof al egoismului, al dreptului ca creaţiune a forţei, este «radical liberal». Ca filosof, a scris o caricatură ironică a filosofiei lui Fr. Feuerbach, în care neagă morala în favoarea egoismului. (Vezi *Der Einzige und sein Ligenthum,* Lipsea, 1845.)
Schopenhauer, care numeşte pe Hegel şarlatan şi şcoala sa o adunătură de stârpituri, susţine tocmai «contrariul» de la cele zise de acest Caspar Schmidt.
Schopenhauer zice:
103

«Dreptul poate fi suprimat prin forţă, niciodată nimicit» *(«Blos unterdriickt nie aufgehoben».* Vezi *Lumea ca voinţă şi idee,* voi. II, p. 630), şi „fiecine are dreptul a face tot ce nu atinge pe altul" *(Parerga,* voi. II, pag. 257)." (2, 219-220)
Conferenţiarul urmează în aceeaşi notă academică, pentru a face după aceea saltul la propria interpretare şi la deturnarea semnificaţiilor în direcţia care-1 interesează. *Aici intervine implicarea personală, absentă în discursul maiorescian.*
Co-participarea oratorului explodează în invectivă şi în salva pamfletară colorată, abandonând principiile şi *ţintind fără greş persoana:* „D. Holban atribue, deci, lui Schopenhauer idei, pe care acesta le numea şărlătăneşti şi idei de stârpituri, insultă memoria unui geniu, al cărui nume nu e vrednic să-1 pronunţe, dă o idee mincinoasă, despre scrierile filosofului, pentru... pentru a contesta alegerea colegiului I de Iaşi.
A atribui lui Schopenhauer ideile lui Schmidt, înseamnă tot atât ca şi când Praxiteles, sculptând statua lui Apollo, ar fi luat drept model umerii d-lui Pantazi Ghica şi fizionomia d-lui Holban." (2, 220-221)
într-un al doilea articol, Eminescu revine asupra obiecţiilor victimei sale.
Textul ne îngăduie să urmărim cum „se montează" progresiv Eminescu, împingându-şi, treptat, adversarul cu spatele la zid: „înainte de toate constatăm, că nu l-am taxat pe d. Holban *numai* de ignorant. Citând fals, atribuind ideile lui Stirner unui alt autor, d-sa a fost de *rea-credinţă,* şi acest din urmă calificativ dorim să se cunoască. D-sa a spus neadevărul despre un autor cu renume european şi 1-a spus cu intenţia de a-1 spune. Ignoranţa este o nenorocire, nu o vină, minciuna este o vină pozitivă; ignoranţa arată că capul este deşert, minciuna arată că inima şi caracterul sunt de nimic. Un om ignorant poate fi de treabă, unul cu-n asemenea caracter niciodată." (2, 300) Suntem departe de glacialitatea distantă maioresciană. Verdictele nu se mai dau

dintr-un Olimp învăluit în ceţuri impenetrabile de către o voce condescendentă, binevoind să ridice pentru o clipă vălul ignoranţei, mai mult de ochii lumii decât în beneficiul victimei. Asistăm mai curând la o luptă corp la corp, între forţe vădit disproporţionate. Victimei nu i se mai acordă nici o şansă. Polemistul dezlănţuit îl mitraliază cu rafale seci, necruţătoare: „D-nia sa ţiind să constate şi de astă dată că ceea ce a zis este exact, spune în fiece vorbă ce-o pronunţă un nou neadevăr, şi aceasta ştiin bine că-i neadevăr.
D. Holban zice că filosoful în cestiune e contra *proprietăţii.*
Neadevărat.
Că e contra *castităţii familiei.*
Neadevărat.
Contra *onorii,* a *virtuţii,* a *moralităţii.*
Şi-n fine *-finis coronat opus* - d-nialui mai susţine că abjectul Schopenhauer e *materialist.* în şapte rânduri de şpalt a «Monitorului», d-sa aruncă

7, zi: şapte neadevăruri, nemaiauzite prin colosala lor sfruntare, prin lipsa de ruşine a acelui ce cutează să le pronunţe." (2, 302-303)
Modelul eminescian exclude egalitatea calmă, cuminte, preferând amplificarea progresivă, paralel cu variaţia de temperatură, de atitudine, de ton. Pe de altă parte, poetul lucrează în cercuri concentrice, angrenând „cazul" Holban într-o serie de orizonturi de referinţă colaterale, permiţându-i revenirea la obsesiile sale recunoscute. De pildă, *,/nisiunea noastră ca stat".* („Misiunea statului român în afară era ca să formeze o despărţire între trei civilizaţii deosebite, între Austria şi Rusia pe de o parte, între Rusia şi Turcia pe de altă. Iar cât despre rolul intern, el e mai cu seamă un rol de cultură temeinică, care să se răsfrângă asupra tuturor românilor, oriunde ar fi trăind ei, şi să formeze oarecum stratul de căpetenie al unei culturi naţionale comune" — 2, 215); *necesitatea unei culturi pozitive, beţia de cuvinte* ş.c.l. („în lupta pentru limbă şi adevăr şi contra jargoanelor franţuzite sau nemţite şi a beţiei de cuvinte, d-sa [este vorba de Maiorescu însuşi] a rămas învingător; autorii loviţi de pana sa energică nu mai cutează de a se întoarce la obiceiul lor de a înşira cuvinte nouă, în loc de idei adevărate; limba şi împreună cu ea şi mintea se curăţă şi se lămureşte, căci numai o limbă în care cuvintele sunt împreunate c-un înţeles hotărât de veacuri este clară, şi numai o cugetare, care se serveşte de o asemenea limbă e limpede şi cu temei"); în fine, *mizeria vieţii parlamentare,* vechi cal de bătaie al gazetăriei sale („Nouă ne pare rău că d. Vernescu îşi sacrifică talentul său oratoric, voind să ridice nivelul acelei adunări. D-sa îşi înnobilează contrarii, înjosindu-se de a disputa cu ei, cari e vrednic de contrari mai buni şi de... amici mai buni. De ce nu-i lasă în ştirea Domnului să se zvârcolească după plac în mlaştina lor? O sută de oameni, care nu ştiu ce votează şi după vot se întreabă un sfert de ceas că oare ce-or fi votat în absenţă... de spirit, cari apoi rezvotează o altă propunere contrarie celei dintâi... E o superfluenţă de bunătate de a-i lua în serios").
Polemica eminesciană acţionează, deci, după principiul turbionului care antrenează în vârtejul ei tot ce îi poate scoate în cale hazardul asociativ. O mare apetenţă a discursivităţii demonstrative animă pe poet. Cumulul, impuritatea, absorbţia materialelor heteroclite sunt operante şi în planul strict stilistic. Suntem foarte departe de umoarea egală şi de cavalerismul afişate studiat de Maiorescu. De la prelecţiunile docte de filosofie şi de la subtilităţile schopenhauriene se poate trece, fără preaviz, la consideraţii cu mult mai lumeşti. De pildă, la „fizionomiile" adversarilor lui Maiorescu: „Răspundem indirect spre caracterizarea lucrului. Meargă în adunare un om, care nu cunoaşte pe nici un deputat, şi uite-se de jur-împrejur cari sunt oamenii cei mai urâţi fiziceşte — nu mai vorbim de suflet — şi dacă va găsi figuri a căror vedere să-i strice dispoziţia pentru o săptămână de zile, atunci să puie mâna pe ei. Căci numai chipuri cu totul neizbutite ale naturii se pot însărcina cu caricarea unui adevăr limpede ca lumina zilei." (2, 217)

Nu se face economie de epitete fără mănuşi şi nici de exclamaţii teatrale: „Citând cazurile Carp şi Dim. Rosetti, d-sa s-a rugat de miniştri să aibă indulgenţă, să nu dea în judecată pe aceşti doi domni.
Bunătatea d-sale!
Mai bine vorbea însă de scârba, pe care trebuie s-o producă în orice om întreg indulgenţa d-sale. Căci a suferi indulgenţa cuiva, înseamnă a fi «inferior» celui indulgent. Ce urât, ce mărginit, ce scârbos ar trebui să fie omul care ar avea nevoie de indulgenţa d-lui Holban." (2, 223)
Eminescu se adresează unui cititor comun, sensibil după toate aparenţele la savoarea oralităţii, la turnura familiară, uneori frizând uşor vulgaritatea: „D. Holban n-a produs nimic, nu ştie nimic, nu însemnează nimic cu toate acestea, fiindcă e român, ţine cumpănă la toate.
Apoi nu e aşa.
Ceilalţi sunt asemenea români, desigur că după origină, limbă şi mutre mult mai curaţi decât d. Holban, dar pe lângă acest aşa-zis merit, mai au şi altele, pe care d. Holban nu le are.
în fine, Schopenhauer e materialist.
■ Dar ştiu astăzi până şi copiii, şi orice enciclopedie îl poate lumina pe d. Holban că Schopenhauer e idealist *«pur sang».* Ceea ce produce iluzia în capul d-lui Holban e că d-lui îşi închipuieşte, că idealişti se numesc aceia, care-şi bagă degetul în gură şi apoi scriu la cai verzi pe păreţi." (2, 304)
Prin urmare, de o parte, avem o formulă a separării decise a alternativelor. De cealaltă, o reţetă eficace a

concilierii lor. în cazul lui Eminescu, retorica este - cum fusese şi pentru cei vechi - un stil al lui *adio.* Reuşind să acomodeze extremele, adaptându-se, cum stă scris în manuale *„ad communem iudicium popularem que intelligentiam",* Eminescu duce la strălucire şi prestanţă genul consacrat cu numele de *popularis oratio.*

Şi Maioresscu, şi Eminescu aduc retorica în instanţă pentru ca, prin chiar pledoariile lor incriminante, s-o reabiliteze. Deşi se întâlnesc în final, ei se angajează pe căi diferite: în timp ce Maiorescu excelează în oratoria *aulică,* Eminescu reprezintă în istoria literelor româneşti un moment important al elocinţei demotice.

NOTE

1. Vasile Alecsandri, în *Epistolă către generalul Florescu,* publicată în „Timpul" din 9 februarie 1878. La numai şase zile, în „Timpul", 15 februarie 1878, Eminescu o citează *in extenso* într-un articol. Iată pasajul: „Cât pentru insinuările neruşinate ale «Românului», le calificăm prin următoarele versuri ale marelui nostru poet:

«Iubiam odată lupta... dar lupta cea leală, Pentru o idee mare, frumoasă, triumfală,

în care luptătorii, cu inima-ndrăzneaţă. Prin arme fără pată, se atacau în faţă, Numind orice lovire piezişă: *felonie,* Şi oarba clevetire: *băloasă infamiei*

Acum, în loc de arme curate, lucitoare, Eu văd că se preferă hulirea mânjitoare. Oricine stă-n arenă de tină are parte... Eu, nedeprins cu tina, mă ţin de ea departe Ş-aştept să văd sub trăznet hidoasa pocitură, Care-a sădit în ţară invidie şi ură.»"

2. V. Alecsandri, *Corespondenţă,* Ediţie îngrijită de Marta Anineanu, Bucureşti, E.S.P.L.A., 1960, p. 642 şi V. Alecsandri, *Scrisori. însemnări,* Bucureşti, E.P.L., 1966, p. 40. Poetul se adresează lui Ion Ghica, vorbind de „hidoasele pocituri" de la „Românul" şi urmând: „Ce adunătură de rândaşi literari!". V. Alecsandri, *Clevetici ultrademagogul,* în *Teatru,* I, Bucureşti, Editura Librăriei Socec, 1875, p. 29-34.
3. I.L. Caragiale, *CA. Rosetti,* în *Opere,* III, *Reminiscenţe şi notiţe critice,* Ediţie îngrijită de Paul Zarifopol. Bucureşti, Editura Cultura Naţională, 1932, p. 132.
4. CA. Rosetti, *Apel la toate partidele,* în antologia *CA. Rosetti. Gânditorul. Omul.* Ediţie îngrijită de Radu Pantazi. Bucureşti, Editura Politică, 1969, p. 155-156.
5. *Ibidem,* p. 175.
6. *Ibidem,* p. 263.
7. Pentru o analiză sistematică şi pertinentă a retoricii lui CA. Rosetti plasată în orizontul operei şi în contextul de referinţă al biografiei, vezi lucrarea de referinţă a Danei Dumitriu, *Introducere în opera lui CA. Rosetti,* Bucureşti, Editura Minerva, 1984.
8. în lucrarea sa de sinteză CA *Rosetti,* Bucureşti, Editura Minerva, 1973, Marin Bucur urmăreşte într-un capitol aparte degradarea — în plan ideologic, ca şi stilistic — a mesianismului patruzecioptist sub pana lui CA. Rosetti, în „donquijotism".
9. *Apel la toate partidele,* loc. cit., p. 160-161.
10. *Unde mergem?* „Românul", 1861, loc. cit., p. 296.
11. D. Popovici, *Studii literare,* III, *Ideologia literară a lui Heliade Rădulescu,C\u]*-Napoca, Editura Dacia, 1974, p. 211 ş.u. *Funcţiunea socială a artei.* Vezi şi Paul Cornea, *Originile romantismului românesc. Spiritul public, mişcarea ideilor şi literatura între 1780 şi 1840,* cap. *Statutul poeziei şi „solia" poetului,* p. 561-570.
12. Cf. Jean Servier, *Histoire de l'utopie,* Paris, Gallimard, N.R.F., 1967 şi *Le discours utopique. Colloque de Cerissy,* Union Generale d'Editions, 10/18, 1978.
13. Jules Michelet, *Le peuple,* Paris, Flammarion, 1974 (ediţie Viallaneix). Paul Cornea, *Regula jocului,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1980: *Cuvântul „popor" în epoca paşoptistă: sinonimii, polisemii şi conolaţii. între semantica istorică şi semiotica mentalului colectiv,* p. 208-244.
14. Marina Scriabine, *Age d'or et creation artistique,* în *Le discours utopique,* cit. supra, p. 421-239.
15. în special, B. Tomaşevski, *Teoria literaturii. Poetica,* Bucureşti, Editura Univers, 1973, p. 266-273.

16. Pentru o analiză pe cât de completă, pe atât de fin lucrată a „cazului Rosetti", trimit încă o dată la sinteza Danei Dumitriu, cit. supra, ca şi la turul erudit de orizont al lui Marin Bucur, de asemeni menţionat mai sus.
17. CA. Rosetti, în antologia cit. supra, p. 104-105.
18. *Ibidem,* p. 296.
19. Titu Maiorescu, *Contraziceri? Mic studiu de strategie literară,* în *Critice,* II, Bucureşti, E.P.L., 1967, p. 298.
20. *Ibidem,* p. 296.
21. *Ibidem,* p. 301-302.
22. Titu Maiorescu nu face aici obiectul interesului meii decât tangenţial, în măsura în care oferă un necesar reper contrastiv pentru publicistica polemică (şi nu numai) a lui Eminescu. In rest, o radiografie revelatoare a sistemului retoric maiorescian -prins în punctele sale de convergenţă, ca şi în tensiunile şi fracturile sale interne -se află în lucrarea de acum clasicizată, a lui N. Manolescu, *Contradicţia lui Maiorescu,* ediţia a Ii-a, revăzută, Bucureşti, Editura Eminescu, 1973.
23. *Contraziceri!* loc. cit., p. 306.
24. Pompiliu Constantinescu, *Recitind proza politică a lui Eminescu,* în *Scrieri, 2,* Bucureşti, E.P.L., 1967 p. 541-542.

2. „UN NOU EMINESCU APĂRU..."

Postura în care îl fixăm, în mod curent, pe jurnalistul Eminescu este oratorul de *tribună.* Vocabula trebuie luată într-o accepţie mai degrabă generică. De obicei, tribuna - unde oratorul dezbate, *sub presiunea unui metronom cotidian,* chestiuni „arzătoare", de la politică şi actualitatea culturală, la economie, jurisprudenţă sau moravuri -se află plasată în *forum.* Potrivit împrejurărilor, patosul, solemnitatea şi miza discursului conferă tribunei fie demnitate parlamentară, fie alura unui bivuac de campanie, de unde gazetarul-strateg proiectează asalturi-fulger

sau lansează ofensive de amploare şi durată.
Nu de puţine ori, tribuna serveşte eficient drept *catedră.* Cuvântările urmează modelul „prelecţiunii", de filosofie, statistică, istorie autohtonă sau universală ş.c.l., iar publicistul apare înarmat cu nelipsitul catalog, încondeindu-i pe recalcitranţi la conduită, instrucţie, morală. Cuvântarea (într-un decor parlamentar sau în forum), diatriba şi excursul „tactic", prelecţiunea populară cu deschidere enciclopedică enormă sunt doar câteva dintre „genurile" retorice prin care vocaţia circumstanţială şi *profană* a jurnalisticii eminesciene se lasă identificată. Prin semnalmentele sale, frapante, ţinând de arsenalul tehnic sau de lexic, de gesticulaţie sau de ţinută, Eminescu este înseriabil tipologic alături de publicişti din toate timpurile ca Bolliac N.D. Cocea, Hasdeu, Arghezi şi mulţi alţii.
Şi totuşi, această ipostază -emfatică şi popularizată insistent de comentatori - coexistă cu alta. Mai exact, este susţinută, complinită, fertilizată de ea. Fiindcă ziaristul Eminescu predică frecvent şi din *amvon.*
Alegând un exemplu aproape la întâmplare, *transfigurarea hagiografică* a destinului unei personalităţi istoric atestate e un subterfugiu curent, graţie căruia Eminescu se leapădă cu dexteritate de toga tribunului pentru odăjdiile fastuoase ale cuvântătorului din înălţimea amvonului. Nu numai Matei Basarab, Mircea cel Bătrân sau Ştefan cel Mare suferă o astfel de proiecţie paradigmatică, ci şi un istoric, gazetar, congener ca Nicolae Bălcescu: „Murind în Italia, sărac şi părăsit, rămăşiţele lui dorm în pământul din care a pornit

începătura neamului nostru, cenuşa sa n-a sfinţit pământul patriei, ci e pe veci amestecată cu cea a sărăcimii din Palermo. [...] Facă-se această scriere *[Istoria Românilor subt Mihai-Vodă Viteazul]* evanghelia neamului, fie libertatea adevărată idealul nostru, libertatea ce se câştigă prin muncă. Când panglicarii politici care joacă pe funii, împreună cu confraţii lor din Vavilonul de la Seina, se vor stinge pe rudă de sămânţă de pe faţa pământului nostru, atunci va suna ceasul adevăratei libertăţi." (2, 154)
In final, se produce o tranziţie subtilă către orizontul „prezentului apocaliptic", cu ocurenţe semnificative în jurnalistica poetului. Deşi recuzate strategic la adversari (ca Rosetti), sistemul de referinţă eschatologic şi imageria apocaliptică - ambele de extracţie biblică - sunt prizate sistematic de ziaristul Eminescu arunci când se află instalat în amvon. Pilda evanghelică despre Bălcescu şi „mucenicia" sa, sfârşeşte, edificator, într-un pasaj cu o cadenţă tipică: „Dar suna-va acel ceas? [...]// Fie-vor în stare acei tineri...?// Fi-vor destul de înţelepţi...?// Oare un stejar care-1 rupi din rădăcină şi-1 sădeşti în mod meşteşugit într-o grădină de lux are viitor?// Oare neamul românesc cu toată trăinicia rădăcinilor...? etc, etc.
Iată întrebări la care nu îndrăznim a răspunde. Dumnezeul părinţilor noştri să aibă îndurare de noi." (2, 157-158)
Reţinem, din cele de mai sus, metoda cu care Eminescu *schimbă macazul retoric* între discursul de tribună şi cel de amvon. Iată încă un exemplu.
Protagonistul excursului este domnitorul Grigorie Ghica. Textul debutează în registrul profan, ca *prelecţiune istorică pozitivă,* exaltând atributele unui monarh de tip luminat. Figura lui Ghica se construieşte din citate cronicăreşti, agrementate cu raiduri în istoria contemporană europeană: „Periodul al doilea al istoriei moderne, de la închierea războiului de treizeci de ani până la revoluţia franceză, se caracterizează prin întemeierea puterei statului în persoana monarhilor. Oriunde un monarh zicea *"L'Etat c'est moi,,,* el avea concursul populaţiunilor, sătule de rapacitatea multiplă a sutelor de mii de mici tirani feudali, din cari fiecare era pe pământul său stăpânitor absolut. [...] In această vreme a ideei monarhice cad cele două domnii a lui Grigorie Ghica Voievod: iar cronicele noastre, în limba lor frumoasă, ne arată pe acest Domn întrunind în sine calităţile cele mari ale monarhilor. [...]
Astfel era Grigorie Ghica WD. Vrednic reprezentant al principiului monarhic şi fiu al unui secol bogat în caractere mari, el pricepuse că puterea Domnului nu poate sta în dreptul său de a dicta legi şi a stoarce dări, ci că acea putere se razimă pe buna stare a populaţiilor. Pentru întâia dată i se spune birnicului *pentru ce (s.a.)* plăteşte dare, întâia dată slujbaşii ţărei sunt priviţi ca atari (iar nu ca privilegiaţi) şi trebuia sa muncească pentru leafă, să nu ieie mită, să nu facă hatâr, prin urmare, aici vedem apărând *serviciul (s.a.)* statului în locul vechiului serviciu al Evului Mediu, care

avea un caracter cu totul personal. El urăşte luxul şi dă ruşinătoare pilde la boieri şi pământeni prin modestia îmbrăcăminţii; el înfiinţează o fabrică de postav, el deschide şcoli, el pavează laşul şi aduce apă în oraş, şi toate acestea în scurta domnie întâie de 2 ani şi 6 luni." (IX, 217-219)
Compusă astfel, istoria martiriului său (termenul aparţine lui Eminescu) intră în bine cunoscuta categorie a exemplelor „vera", exploatate curent de reţetarul retoric: „Alături cu rapacitatea predecesorilor săi, vedem pe acest bărbat plin de dezinteresare închinând viaţa sa binelui public, simplu în obiceiuri, isteţ la minte, cumpănit la vorbă, energic în fapte, acesst bărbat care, domnind sub alte împrejurări decât acelea de slăbiciune a patriei sale ar fi devenit o podoabă a veacurilor, nu un martir" (IX, 219).
Manevrat abil cu cheia universală a comparaţiei biblice, destinul Domnului glisează treptat pe panta exemplelor *„Jîcta",* dobândind virtuţi de apolog: „Iar dacă acela care în sufletul său reprezentează ideea statului îşi ridică fruntea cu îndrăzneală, el cade zdrobit ca şi idolul de fier cu picioarele de lut".

Lamentaţia psalmică, introdusă în partea a doua a textului, desăvârşeşte processul *mezalianţei între cele două registre retorice:* „Popor românesc, mari învăţături îţi dă ţie această întâmplare! Dacă fiii tăi ar fi fost uniţi totdeauna, atunci şi pământul tău strămoşesc rămânea unul şi nedespărţit. Dar veacuri de dezbinare neîntreruptă te-au adus la slăbiciune, te-au adus să vezi ruşinea cu ochii. Nu merge la mormintele domnilor tăi cu sămânţa dezbinării în inimă, ci precum mergi şi te împărtăşeşti din Sângele Mântuitorului, astfel, împărtăşeşte sufletul tău cu amintirea trecutului, fără patimă şi fără ură între fiii aceluiaşi pământ..."
Dacă prima parte a articolului se sprijinea pe citatul din cronici (reprodus *in extenso),* finalul mizează mai curând - şi la fel de firesc - pe reactivarea memoriei scripturilor: „Ajunsă în piaţă, în mijlocul căreia se înălţa, în cunună de laur, bustul de marmură al martirului, clericii începură cu citirea acelor molcome şi tânguioase versete bisericeşti, scrise în dulcea limbă a trecutului, pline de sfinţenie şi pace sufletească, prin care se cere de la stăpânul lumii repaosul de veci, vecinica amintire şi orânduirea sufletului martir *în corturile drepţilor"* (IX, 220).
(E interesant de notat că formula finală revine în necrologul unui alt membru al familiei Ghica, generalul Ion Ghica, după ce textul debutase, de asemeni în registrul pozitiv-infor-mativ: „Astfel se duc unul câte unul toţi aceia cari au dat impulsul regenerării
ţărilor române.
E o datorie de recunoştinţă pentru noi de-a ne reaminti faptele bărbaţilor acelora mai cu seamă cari, din dezinteresare deplină şi în marginea puterilor lor, au contribuit la ridicarea patriei, căci rasa aceasta de oameni, pe care, după cuvintele *Scripturii,* D-zeu [î]i odihneşte «în laturea celor vii şi în corturile drepţilor», devine din ce în ce mai rară.
iii
Fie-i, dar, ţărâna uşoară şi amintirea pururea vie!" (XII, 111, *loan Grigorie Ghica)*
Senine ale elocinţei de amvon există de timpuriu în publicistica lui Eminescu, putând fi depistate, ca de obicei în *structuri compozite,* coabitând cu semnalmentele profanului. Se află în rândul primelor mulajul sintactic după *Scripturi;* elementele ritmice şi cadenţa de litanie; prelucrările iconografice şi simbolice, în acord cu canoanele legendei şi hagiografiei creştine; hieratismul anumitor posturi; fastul liturgic al atmosferei; perspectiva eschatologică ş.a.m.d.
Bucovina este asimilată, într-un rând, Ierusalimului pierdut: „Dar nu vom lăsa să se închidă această rană. Cu a noastre mâini vom zugrăvi icoana Moldovei de pe acea vreme şi şirurile vechi, câte ne-au rămas, le vom împrospăta în aducere aminte, pentru ca sufletele noastre să nu uite Ierusalimul. Căci acolo e sfânta cetate a Sucevei, scaunul Domniei vechi cu ruinele măririi noastre, acolo scaunul firesc al unui mitropolit care în rang şi în neatârnare era egal cu patriarhii, acolo sunt moaştele celor mai mari dintre Domnii români, acolo doarme Dragoş, îmblânzitorul de zimbri, acolo Alexandru, întemeietorul de legi, acolo Ştefan, zidul de apărare al creştinătăţii." (IX, 429)
în continuare, totul se scurge într-o alternare cadenţată de informaţii socio-economice şi de referiri vituperante la actualitate, cu aluzii la „Vavilonul babilonicei împărăţii" sau cu invocaţii ale voievozilor sanctificaţi de memoria obştei (Grigore Ghica, Ştefan cel Mare). Naraţiunea finală - despre „miracolul" săvârşit de portretul defunctului Ştefan la Putna - mulează textul eminescian pe calapodul retoric familiar al *predicii:* „întruna din zilele anului 1777, la miezul nopţii [data morţii lui Grigore Ghica Voievod *n.n.], Buga,* clopotul cel mare, a-nceput să sune de sine, întâi încet, apoi tot mai tare şi mai tare.
Călugării treziţi din somn se uitară în ograda mănăstirii. în fioroasa tăcere, în sunetul clopotului ce creşte treptaat, biserica se lumina de sine înăuntru de o lumină stranie nemaivăzută. Călugării coborâră într-un şir treptele chiliilor, unul deschise uşa bisericii... în acea clipă, clopotul tăcu şi în biserică era întuneric des. Candelele de pe mormântul lui Vodă se stinseră de sine, deşi avuse untdelemn îndestul.
A doua zi, portretul voievodului Moldovei era atât de mohorât şi de stins, încât pentru păstrarea memoriei lui un călugăr ce nu ştia zugrăvia, au făcut copia ce există astăzi.
Aprinde-se-vor candelele pe mormânt? Lumina-se-va vechiul portret?" (IX, 431)
Se poate spune că în retorica românească, privită în perspectivă istorică, *modelul predicii* a cristalizat deplin o dată cu Antim Ivireanul. Mitropolitul-orator ştia, de altfel, ce efecte se pot scoate din confederaţia formală *sacru/profan* exploatată în mod curent de Eminescu. Amvonul vlădicăi s-a preschimbat adeseori în tribună. Genul prin excelenţă jurnalistic din veacul al XVII-lea şi începutul celui următor,

ar fi predica, în versiunea brevetată de Antim, susţine un expert în materie (Dan Horia Mazilu)[1].
Eugen Negriei atrăgea atenţia asupra *versatilităţii* lui Antim, la toate nivelele, fie că este vorba de politonalitate, de heteroglosie sau de structura pendulară a modelului sintactic.[2] într-o asemenea logică a impurităţii se încadrează şi *jocul dublu între registrele retorice,* sacru şi profan, eventual elevat şi vulgar: „...Ca viarmele ce zace la rădăcina hreanului, de-i va zice cineva să iasă de acolea, să meargă la alte rădăcini mai bune şi mai dulci, el zice că mai dulce decât hreanul nu iaste; căci acolo s-au născut şi întru aceia s-au pomenit. Aşa şi voi, pomenindu-vă într-aceste fapte şi lucruri şi nefiind cineva să vă înveţe, cu adevărat, vă par amar acum vorbele mele, nefiind obicinuiţi cu dânsele. Iar când vom sta cu mintea noastră la socoteala cea adevărată, după cum zice

un filosof: să ne cunoaştem pe sine, adecă să ne luom seama să vedem din ceput ce-am fost şi acuma ce suntem şi după moarte ce vom să ne facem? Că sfârşitul a tot cuvântul, după cum zice *Eclisiastul* la al 12 cap.: «De Dumnezeu să ne temem şi poruncile lui să le păzim...»."

Reţinem coabitarea informală a referinţei familiare, domestice chiar, cu sentenţiile filosofice antice şi cu citatele biblice. Tranziţiile se fac fără nici o crispare; în angrenajul predicii, rotiţele de cele mai heteroclite provenienţe funcţionează perfect.

Pe trunchiul omiliei tradiţionale, Antim grefează altoiul mustind de sevele profanului umil: „Doftorii cei desăvârşiţi şi înţelepţi atunci mai mult măresc lauda meşteşugului lor, nu când cu hier şi cu foc luptă patima să o supuie, după cum iaste liagia războiului, ce numai când aceia ce pătimeşte cu apipăieri mângăioase §i cu doftorii dulci vor afla leacul bolnavului şi cele înfricoşate porunci ale meşteşugului doftoresc să le oprească şi oarecare zile cu mâncări doftoreşti şi hrănitoare potolind durerile, să arate pre acela ce pătimeşte mântuit de boală. *Aşa' şi prea înţeleptul doftor al sufletelor şi trupurilor noastre,* împăratul împăraţilor, Hristos..."

La fel ca în retorica lui Eminescu, logica impurităţii se bizuie pe contraforţii comparaţiei de tipul *precum... tot aşa":* „Precum un om casnic, vrând ca să samene grâu curat în holda lui, pune multă nevoinţă de-ş cerne şi-1 curăţă de neghină şi de altele, aşa şi sfinţii noştri au pus multă nevoinţă de au cernut cu ciurul chibzuielii toată *Sfânta Scriptură...":* „Dară apoi cum şi pentru ce să fie întocma cu apostolii? Pentru căci acele ce au făcut apostolii, cu osteneala lor şi cu propoveduirea, el le-au făcut însuş, cu a sa pildă. [...] Aşijderea şi marele Alixandru, când ocolise ostrovul Tirului, pentru căci au luat el întâi pe umerile sale un braţ de lemne, s-au îndemnat toată oastea lui de au luat pietri şi lemne cu mâinile lor, de au umplut gârla şi au făcut trecătoare şi au mers de o au luat."

Frapează în *Didahii baza empirică,* priza solidă la experienţă. Din sistemul de referinţă al „gazetarului" Antim nu lipsesc cabala politică sau intriga măruntă, cutumele şi atitudinile vremii, ceremoniile „mondene", ştirea la zi etc. La fel ca Eminescu, mitropolitul are în dotarea tehnică un *pupitru de dispecer,* de unde comută cu profesionism lungimile de undă retorică.

De altfel, cei doi retori au în comun o întreagă serie de atribute - convergente - ţinând deopotrivă de *„logos şi de personalitate"* (ca să folosim sintagma consacrată de cel mai sagace interpret de până acum al *Didahiilor).*

Şi unul, şi altul cuvântează într-o calitate oficială. Există, prin urmare, în elocinţa ambilor, o tensiune analoagă între *spiritul impersonal* - dictat principial de „funcţie" - şi, respectiv, *demonul angajamentului polemic direct.* (Acuzat că ar fi compromis acest echilibru, înclinând balanţa spre coloratura personală, Eminescu va fi înlocuit din postul de redactor-şef la „Timpul".)

Amândoi au tendinţa netă - facilitată şi de serializarea foiletonistă a discursurilor - să-şi dăscălească publicul. De aici şi dialogismul virtual, mocnind în fiecare dintre excursurile lor. Bună parte dintre predicile lui Antim adoptă ductusul lecţiei: *Jată dară* că fără de credinţă nu iaste cu putinţă să ne mântuim şi să ştiţi că lăcaşul ei iaste inima omului şi viaţa ei, faptele cele bune. [...] *Şi iată* că v-am spus, cu puţine cuvinte, puteria credinţii. Auzit şi al nădejdii. [...]

Jată că aţi înţeles puterea nădejdii; *să vă spuiu acum* şi a smereniei," Elocvenţa lui Antim mizează *pe paideia* şi are, ca şi aceea eminesciană, finalitate pragmatică: „Auzit-aţ fapta sfântului? Priceput-aţ fierbinţeala inimii lui spre a fece bine? Inţeles-aţ puteriaa dragostei cătră aproapele? Afle-să şi acum vreunul, au din cei bogat, din cei săraci, după ce va cunoaşte lipsa şi sărăciia fratelui său creştinului, carele iaste aproapele său, să-i facă ajutor la nevoia lui..."

Metacomentariul didactic însoţeşte, firesc, acesst tip de predică, pusă în mişcare de o maieutică abilă: „...iar încăş avem la praznicul de astăzi câteva întrebăciuni, carele sunt trebuincioase a le şti. Şi întâi iaste: pentru ce Hristos, fiind făr' de păcate, s-au botezat? A dooa: pentru ce s-au botezat în apa Iordanului şi nu într-alt râu? A treia: pentru ce s-au pogorât Duhul Sfânt pre capul lui Hristos şi pentru ce în chipul porumbului? A patra: câte botezuri sunt? A cincea: pentru ce iaste botezul de apă şi de duh?"

Subtilităţile teologale sunt supuse unei chirurgii analitice dispunând de instrumentarul retoric cel mai fin, pentru a fi apoi etalate în detaliu, la „vederea" şi înţelegerea auditoriului comun. Mecanismul argumentativ eminescian nu funcţiona altfel, odată instalat în ariile cele mai ermetice ale cunoaşterii. Tehnica demonstrativă se dovedeşte aptă, în ambele cazuri, să străpungă precis şi metodic întăriturile compacte ale discursului specializat, deschizând breşe generoase

asaltului profan. „Aptitudinile de logician şi rigorist erau la vremea aceea, o noutate", notează Eugen Negriei, vorbind despre Antim. „în limba literară română, - observă acelaşi, de asemenea, în alt context -, discernământul, competenţa informativă, spiritul analitic, stringenţa deducţiilor lui Ivireanul n-au pereche câteva veacuri la rând."

Dincolo de deschiderea enciclopedică a elocinţei lui Eminescu şi Antim, în spatele dezinvolturii lor calculate există totdeauna *reglaje tehnice de mare precizie,* camuflate mai ales de patosul oracular.

Anafore şi epistrofe savante susţin, de pildă, la marele teolog elanul declamativ şi cadenţa mnemotehnică: „Ce

zice̦ti voi, râvnitorii, cum că preoţii sânt răi şi păcătuiesc. Adevărat, eu însă zic că păcătuiesc. Numai aceştia ce voi fi socotit, păcătos, *acestea* sânt cei ce vă dau blagoslovenii.// *Acestea* sânt cei ce vă sfinţesc.// *Acestea* sânt cei ce vă nasc a doa oară în baia sfântului botez.// *Acestea* vă pecetluiesc cu darul Duhului.// *Acestea* sparg zapisul păcatelor voastre."
într-un caz, ca şi în celălalt, acumulările şi repetiţiile, simetriile şi gradaţiile sofisticate sunt doar pivoţii balansului retoric între sus şi jos, între înalt şi umil, sacru şi laic, nobil şi trivial, model şi copie degradată, paradigmă şi caricatura ei ş.c.l.: *,flristos zice:* «Nu judecareţ, ca să nu vă judecat»,/ *iar noi* de-a puteri a fi nu iaste nici zi, nici ceas să nu judecăm de rău, nu numai pre cei ce-i ştim, ce şi pre cei ce nu-i ştim.
Hristos zice: «Precum pohtiţi voi să vă facă voao oamenii, feceţ şi voi lor.»// *Noi pohtim* să ne cinstească toţ,/ să ne dea toţ pocloane şi daruri,/ să ne laude,/ să ne fericească,/ să ne grăiască de bine,/ să facă toţ după pohta noastră,/ să nu ne stea nimenea împotrivă, nici să ne zică nimica, de am face verece rău;// *iară noi pohtim* să osândim pre toţ,/ să nu dăm nimănui nimica,/ să nu facem nimărui nici un bine, nici să se folosească nimenea de noi.// Pre toţ îi hulim,/ pre toţ îi grăim de rău,/ pre toţ îi pârâm,/ pre toţ îi luăm în râs şi în batjocură.[...]
Hristos zice: «Poruncă noauă vă dau voao, ca să iubit unul pre altul»,/ *iar noi* ne urâm şi ne căutăm ponciş unul altuia, ca când ne-am fi ucis părinţii, sau ne-am fi făcut alt rău, ceva."
Există în această navetă demonstrativă o slăbiciune evidentă (la Eminescu declarată neted) pentru *ostentaţia verbală,* pentru *exces.* In cazul lui Antim, aceasta a fost înseriată printre semnele „euforiei noviciatului" (adică ale conştiinţei sale că se află la vârsta copilăriei literaturii române, când stocul tuturor îndrăznelilor era intact) . Personal, prefer să plasez chestiunea mai degrabă într-o sferă fenomenologică decât într-una istorică. Mai ales că, tipologic vorbind, ea reprezintă un element de convergenţă formală pentru două condeie atât de depărtate în timp ca Ivireanul şi, respectiv, Eminescu, de-ar fi să ne gândim doar la ei doi. La Eminescu, chestiunea noviciatului şi, respectiv, cea simetrică, a descendenţei, sunt extrem de complicate.

El aparţine, într-o privinţă, la fel ca Antim, unei etape aurorale, cu precădere a poeziei noastre, dar nu numai. Fapt care nu-1 împiedică, ci mai curând îl incită să aibă o conştiinţă emfatică a descendenţei şi să se proclame, de câte ori are ocazia, „urmaş" al mult-puţinului ce se putea aduna de oriunde, în materie de precedenţă formală. O situaţie mai net marcată, aş zice, în publicistică decât în poezie. în tot cazul, familiaritatea sa cu obârşiile literaturii române fiind de acum un bun dovedit a plasa, *tipologic,* pe Antim în *genealogia sa formală* pare o opţiune, sper, mai puţin hazardată.
De altfel, cine survolează tradiţia noastră retorică - în toate formele în care aceasta s-a manifestat - observă uşor că *mezalianţa* fecundă între *elocinţa sacră şi aceea profană,* îi oferă câteva dintre semnalmentele tipice. Metisajul formal, amestecul între registre se depistează, cum am văzut, la tot pasul în *Didahiile* lui Antim Ivireanul. O lectură prin acelaşi vizor al publicisticii eminesciene pune în lumină o alchimie retorică de aceeaşi factură. Referirile la „sfânt-adormitul renăscător al poporului românesc, Matei-Vodă Basarab" rimează perfect, într-o predică târzie (1883), cu anecdota trivială despre ţăranul care a găsit nişte ouă de cioară („Un ţăran din Ghergani găsise nişte ouă de cioară. *«La noi, în Englitera,* un asemenea ou costă 6 pân-la 7 franci.»
La *noi (s.a.),* în România, sămânţa de ciorovină e mai ieftenă: dovadă mulţimea de pui zburătăciţi în Dealul Mitropoliei. Asta e pozitiv"), spre a reveni în final la fraza somptuos solemnă („Precum marii şi înţelepţii egipteni, gonind pe hyxoşi, au nimicit orice urmă ce-o lăsase pe pământul sfânt al râului cu izvoarele necunoscute, tot astfel o generaţie mai bărbată va zdrobi toate urmele ce le faceţi pe acest pământ") (XIII,305-306).
în alt articol, polemic, apostrofa vehementă — care radiografiază, fără menajamente limbajul politic al vremii - culminează cu invocarea etalonului *Scripturii: „Scriptura* zice: «Vedereţi bârna din ochiul vostru, nu aşchia din ochiul aproapelui»" (XII, 289).
în fine, potrivit necesităţilor, alternarea de registre se poate produce ritmic, ţinând pe auditor în alertă şi contrariindu-i aşteptările. De notat, în acelaşi text, formula adresării directe întreţinând aceeaşi tensiune dialogală ca predicile emanând din amvonul vlădicăi: „Da, puneţi-vă cenuşă pe cap, bateţi-vă pieptul, strigaţi: *«Mea culpa»,* căci culpabili sânteţi, le zicem şi noi, care-i vedem la lucru de atâta vreme. Da, sânteţi culpabili, şi e bine că o recunoaşteţi înşivă în cele din urmă, căci niciodată prestigiul justiţiei n-a fost mai compromis, niciodată administraţiunea n-a fost mai slabă şi mai coruptă, instrucţiunea publică mai părăsită, prevaricaţiunile mai dese, jafurile, tâlhăriile şi omorurile mai numeroase, ţăranul mai sărăcit şi mai mizerabil, nivelul moralităţii publice, în fine, mai scăzut.
Câine, ce-ai făcut pe Abel? sântem în drept a vă întreba. în timp de şase ani de când ţineţi puterea în mână ce aţi făcut cu acest popor pe care

l-aţi momit întotdauna cu fraze sforăitoare şi care nu v-a întrebat niciodată de unde aţi venit şi unde vă duceţi? Să v-o spunem noi, căci epoca răfuialei a sosit, o anunţaţi voi înşivă cu spaimă ca păsările sălbatice ce ţipă speriate de apropierea furtunii. [...]
Acum uitaţi-vă fără voie în urma drumului parcurs şi, ca femeia lui Loth, rămâneţi împietriţi de groază. Vă

întrebaţi singuri fără să vă gândiţi că întrebarea ce faceţi este condemnaţiunea voastră: «Dreptatea este ea oare bine aşezată pe puternice temelii?»." (XIII, 54-55)
Analiza formală pare să ofere probe elocvente, în stare să justifice plasarea lui Antim Ivireanul în memoria retorică ereditară a lui Mihai Eminescu. Şi totuşi, perspectiva strict tipologică rămâne singura lipsită de riscuri. De ce? Fiindcă, *în istoria literaturii române, derivările genetice pun de regulă probleme delicate.*
Este cazul şi cu *ecuaţia retorică* aflată în discuţie aici. Prezenţa pe traseu, la două extreme, a lui Antim şi, peste aproape două secole, a lui Eminescu ar fi o ispită pentru extrapolări evoluţioniste facile. O serie de aparenţe-capcană pledează în acest sens. De exemplu, *momentul patruzecioptist.*
Privit global, el este *laic,* combatant, polemic, pamfletar, ataşat de tribună. Şi, în măsură egală, impregnat de un mesianism de cea mai pură *fibră liturgică.*
în *Arta prozatorilor român?,* Tudor Vianu insistă asupra finalităţii combatante, practice a scrisului epocii, văzând în ea rădăcina tentei pronunţat discursive, retorice, a productelor unor creatori alminteri diferiţi între ei: „...oricât de deosebite ar fi temperamentele lor individuale, coincid prin acea tendinţă activă, practică şi militantă a scrisului lor, menită să cucerească pentru poporul român şi pentru statul în formaţie bazele unei vieţi noi de libertăţi naţionale şi de sporită conştiinţă de sine. Un astfel de program, mărturisit cu hotărâre sau numai implicat în atitudinile lor scriitoriceşti, conferă grupului de prozatori din jurul evenimentului de la 1848 un netăgăduit caracter retoric."
Vianu lucrează cu o accepţie restrictivă a noţiunii de „retoric". Dar, chiar şi în aceste condiţii, remarca sa privind orientarea *publică* şi spiritul *tribun* al literaturii patruzeci şi optului rămâne validă.
Aserţiunea se testează, spre exemplu, în scrisul unui istoric informat, exact şi sobru ca Nicolae Bălcescu. Şi asta indiferent că este vorba despre *Reforma soţială la români,* despre *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul* sau despre publicistica risipită în preajma revoluţiei în gazete ca „Magazin istoric pentru Dacia", „Foaie pentru minte inimă şi literatură" sau „Popolul suveran" (în redacţia căruia a şi lucrat o vreme). Spicuite de oriunde, la întâmplare, eşantioanele trădează o dicţie unică, un fel al *rostirii,* lăsându-şi grifa asupra cuvântului scris şi imprimându-i cadenţa tiradei din înălţimea tribunei: „Cine, privind starea prezentă a românilor, nu s-a simţit pătruns de durere? Românii în care elementul de viaţă e puternic, românii

înzestraţi de natură cu toate facultăţile cerute pentru o dezvoltare mare morală şi intelectuală vegetează azi în mijlocul vieţii şi mişcării generale. Pentru ce această adormire? Istoria străbunilor, bogată de suvenire glorioasse nu-i deşteaptă? Urmaşi ai romanilor care dictară legi lumii de-atunci nu-şi aduc aminte de origina lor? Nu-şi aduc aminte de luptele strălucite ale părinţilor lor, de laurii câştigaţi pe câmpul de bătaie? Vorbele Independenţă, Patrie, Naţionalitate nu cheamă în inima lor nici o simţire nobilă?" *(Trecutul şi prezentul)*; „Care oare va fi rezultatul final al acestii căi? Această mişcare de perfecţie va avea oare un termen? Răul peri-va de tot din lume? Omenirea va ajunge vreodată a-şi identifica în tot esenţia sa cu esenţa divină? Acest secret mintea omenească nu-1 poate încă pătrunde." *(Românii supt Mihai-Voievod Viteazul)*
întreg studiul - construit după cele mai severe canoane ale disciplinei istorice, solid documentat, argumentat riguros şi redactat cu elegantă fluenţă — este, de fapt, pronunţat în faţa auditoriului potenţial de un cuvântător înveşmântat solemn în odăjdii: „Deschid sfânta carte unde se află înscrisă gloria României ca să pun înaintea fiilor ei câteva pagine din viaţa eroică a părinţilor lor..." ş.c.l. O *Introducere* acuzat programatică, făcută parcă spre a fi declamată în forum, execută cu dezinvoltură salturi de la informaţia neutră şi prozaică („Daca vom trece la organizaţiunea economică a ţării, găsim pe cei mai mulţi locuitori moşneni sau rezemaşi, adecă liberi, şi cu proprietăţile lor. Dar lângă dânşii proprietăţi mari, pe care se află locuitori serfi, robi ai pământului, căci în urma năvălirei barbarilor, robii romani se transformară pretutindenea în robi ai pământului") la tânguirea înfiorată, în sonuri prelungite de litanie („Vai, dar, de acea naţie care calcă voia lui Dumnezeu, care preferă răul la bine! Dumnezeu o părăseşte; viaţa ei se stinge în viaţa omenirei, şi ea espiază printr-un lung martir călcarea legei lui Dumnezeu"), când nu zăboveşte în detururi moralizator-didactice, dintre acelea ce făceau deliciile lui Antim („După ce, în *Evanghelie* Mântuitorul ne arătă legea morală, absolută, nemărginită, *legea dreptăţii (s.a.),* şi aruncă omenirea pe calea nemărginită a unei dezvoltări regulate [...] prin sângele său vărsat, prin moartea sa, el ne arătă legea practică, legea lucrării, legea jertfirei, a iubirei şi *a frăţiei (s.a.),* chipul cu care ne putem mântui, putem învinge răul şi îndeplini menirea morală a omenirei, adecă mai întâi prin cuvânt, prin idee, pe urmă prin lucrare, jertfindu-ne individa familiei, aceasta patriei, patria omenirei, viitorului").
Poate mult mai ilustrativ e „cazul" Cezar Bolliac, gazetar pur-sânge, după opinia comentatorilor, primul nostru jurnalist cu adevărat profesionist. Interesant de notat că Tudor Vianu nu îl are în vedere atunci când se ocupă de generaţia „retorică" a paşoptiştilor, optând pentru triada-eşantion Heliade-Bălcescu-Russo. Paul Cornea, în schimb, îi situează excelenţa exact în *sfera discursivului* şi a elocinţei demonstrative, ca arii predilecte ale jurnalismului politic[9].

N-aş zice că tribunul este absent nici din articolele în care se tratează chestiuni artistice sofisticate, precum poezia sau arta dramatică: „Misiunea poeziei este de a întări sufletele prin pictura patimilor, mizerielor şi

măririlor umanităţii;/ de a înălţa adevărul, dreptatea,/ de a nobila libertatea;/ de a se coborî în anima poporului, a căuta durerile lui, lacrimele lui; [...]/ de a răzbuna o patrie când ea geme în prada apăsătorilor; este un puternic ajutor al moralei şi al civilizaţiunii, un inamic teribil al barbariei, al arbitrarului. Amar acelora cari deturna poezia din calea ei şi vor să o facă instrument al moliciunii sufletelor, al depravaţiunii inimei! Aceia nu şi-au cunoscut misiunea lor."[10]

Afurisind pe detractorii poeziei, Bolliac nu e mai teribil decât când se înverşunează contra tiraniei: „O, oameni, fosili! Privilegiaţi bălsămiţi! Unirea este cu neputinţă între noi şi între voi, pentru că legile naturei se opun, pentru că viaţa nu mai intră unde a intrat moartea, pentru că râurile nu se mai întorc în surgentul lor, pentru că gheaţa nu se poate încălzi decât numai după ce se va descompune. [...] Privilegiul, abuzul nu poate vieţui, se asfixiază îndată în libertate şi libertatea este singurul element al nostru!"

Printre jurnaliştii patruzecioptişti, Bolliac este apropiat de Eminescu şi prin tributul ce plăteşte misiei contingente a meseriei. El e adeseori un simplu soldat al scrisului cu regularitate de metronom, concepându-şi foiletonistic articolele, în complicitate cu un public fidel, care poate fi abordat (cum proceda şi Eminescu) *ex abrupto:* „în fine, de bine, de rău, tunsă, rasă trecu adresa, şi după legi, trecu cu majoritate. Trecu însă cam cum am fi voit noi să treacă: fără să poată impune ţărei un minister din coaliţiune, din fosta majoritate a Camerei, din reacţiune."

Vocaţia profană - latură esenţială a producţiei sale gazetăreşti - se manifestă deseori în texte pedestre, funcţionale, informate, exacte. Şi totuşi, nu acesta e sectorul prin excelenţă „laic" al jurnalismului lui Bolliac. Ci mai degrabă paginile care trădează *regia retorică, aplecarea spre ludic:* „Coaliţiunea într-o societate este carul *Latan* pre piesă cu *Dulcamara* pre chichiţă şi cu *saltimbancii (s.a.)* în codirlă. Dulcamara în costum bizar harangând cu idee extravagante prin expresiuni şi vorbe neauzite şi saltimbancii din codirlă făcând gesturi impudice şi obscene cu scălâmbături când la vrăji, când la public. Cercul se măreşte din ce în ce de curioşi de toată natura şi de fetiţa cu doniţa-n mână şi de rândaşul cu coşniţa la spinare, şi de meseriaşul cu rindeaua sau cu mistria în mână şi de negustor cu cheia prăvăliei în mână, şi de imploiat, şi de funcţionar, şi de reprezentant, şi de ministru cu portofoliul la subţioară."

Una dintre victimele preferate ale spectacolelor jurnalistice montate cu vădite delicii de Bolliac este... CA. Rosetti, distribuit în roluri şi prezentat în costumaţii dintre cele mai groteşti: „Vrajul, inspirat din ce în ce, lasă raze din creierii lui, care încântă şi electrizează pre neofiţii din giuru-i, până când două flacăre, misterios colorate, îi ies pre ureche, ca cele două coloane de lumină ce ieşeau din tâmplele lui Moise".

Printre mijloacele mobilizate polemic de fostul coordonator al „Românului" reţinem suflul susţinut al acumulărilor, amploarea emisiei verbale, ritmul de mitralieră al interogaţiilor retorice: „Libertatea presei, libertatea asociaţiunilor, libertatea alegerilor, libertatea tribunei, libertatea juriului, neatârnarea absolută a judicătorilor sunt cele mai tari garanţie ale tuturor libertăţilor. Să ne spună *Românul,* cu toate foiţele lui, dacă se bucură poporul român astăzi de aceste libertăţi? Daca întrunirile sunt iertate altora decât învingătorilor? Daca alegerile la municipalitate şi la Cameră sunt libere? Daca ei nu le-au înrăurit? Daca juriul, dacă judicătorii mai ales sunt neatârnaţi de voinţa guvernului? Daca miniştrii au vreo responsabilitate? Apoi să nu mai zică, că suntem sub regim liberal!"

In fine, să notăm excesul, emfaza evidentă a acestei dicţiuni gazetăreşti, a cărei rezonanţă profană se trage uneori din virulenţa lexicală scăpată din frâu, trădând un gazetar cu mare ascuţime de limbă: „Şi apoi, aceşti oameni, ciocoi de meserie, lingăi de profesiune, sfărâmături din camarila unui domnitor spre formarea camarilei altui domnitor, ei nu mai pot face altă meserie decât aceasta; pentru că elementul vivificator al lor este praful de dimineaţă al scărilor şi al anticamerelor, este aerul care iese la întâia deschidere a uşei cabinetului în care locuieşte puterea, pre pragul căruia cabinet ei îşi încrucişează labele şi-şi culcă duios capul, cu nasul la crăpătura uşei, precum stau cânii cei fideli la uşa vânătorului ce le dă mai mult sânge prin procuraţiunea sa proprie."

Deşi aplecarea sa laică este vădită, Bolliac lucrează ca şi ceilalţi în *dublu registru.* Diatribele sale necruţătoare sunt infiltrate adeseori de patosul caracteristic al amvonului.

Tonul profetic este lansat şi susţinut de comparaţiile biblice, conţinând formulele stereotipe consacrate: „O, Doamne! când ne vom împăca cu oamenii aceştia care strigă *pace* şi seamănă *răscoală!* Când va veni timpul ca sărutările noastre frăţeşti să nu fie întâmpinate cu sărutări de Iudă![...]

Voi ne prigoniţi, ne sărăciţi, ne calomniaţi, ne întemniţaţi, ne exilaţi. Răsplata lui Dumnezeu asupra voastră şi asupra fiilor voştri!"

Articole ce debutează în notă reţinută şi neutră explodează pe alocuri în jerbe de analogii paradigmatice culese din *Scripturi.* Emisia verbală arborescentă şi cu debit regulat se frânge, rostogolindu-se în cascade care bolborosesc sacadat, cu vuiet înalt: „Ceea ce se făcea atunci se face şi astăzi, şi este situaţiunea actuală. Amar aacelor oameni din popor cari se vor lăsa a se amăgi de vorbele şirete ale ciocoilor! Amar acelora cari îşi vor unge părul lor cu untul de lemn al păcătosului! Ei vor servi, fără să ştie, cauza tiraniei unei clase împotriva poporului şi vor vinde pe fraţii lor, precum Iuda vându pe Crist fariseilor! Hanan şi Caiafa, osândind pe Crist (poporul), se scuzau cu vorbe foarte frumoase şi patriotice înaintea poporului din

Ierusalim. Ei ziceau că moartea lui Crist este scăparea patriei evraice; că Crist, prin doctrina lui poporană, tinde a aşeza despotismul său. Ce zic alta decât aceasta, apărătorii coaliţiunii? Nu strigă ei în foile lor grase că a ceda poporului român dreptul de a se aamesteca în lucrurile ţărei ar fi a aduce tirania guvernului? Astfel zicea Hanan şi Caiafa, ucigând pe Crist şi pe poporul Iudeei."
Dacă privim comparativ pe Bolliac şi Bălcescu, observăm că primul este mai flexibil decât cel de-al doilea. Dar dacă unul excelează în labilitatea formală, la celălalt înclinarea către amalgamarea registrelor retorice are determinante temperamentale mai adânci. Excelenţa lui Bolliac sstă mai aales în *dezinvoltura actoricească,* în dexteritatea profesionistă cu care alege masca adecvată circumstanţelor. Tocmai de aceea sudura între planuri se face mai anevoios, iar expresia verbală - privită de sus - pare sincopată. între registrul laic şi acela sacerdotal, Bolliac reuşeşte să facă un fel de naavetă, dar sforţarea rămâne vizibilă, sonurile sunt emise câteodată gâfâit şi cu respiraţia retorică întretăiată.
Lucrurile devin mai limpezi dacă introducem în jocul comparativ a treia Figură a retorismului compozit patruzecioptist: Heliade. Nici el nu ţine să despartă (ca să parafrazăm pe Bolliac) „condicele cereşti de cele pământeşti". Dar ce era la Bolliac mai ales *iscusinţă profesională* se doveşte la Heliade Rădulescu o formă de *cameleonism structural.* Orga lui retorică ştie să intoneze acorduri extrem de diverse, decupând în nuanţe tonale multiple un spaţiu verbal având drept antipozi *sacerdotalul* şi, respectiv, *familiaritatea trivială.*
La toţi autorii patruzecioptişti de care mă ocup, mezalianţa retorică păstrează, totuşi, o *dominantă* clară. La Bălcescu, *exactitatea gravă* a istoricului, la Bolliac, *vehemenţa profesionalizată* a polemistului dau tonul. Heliade reţine în primul rând atenţia prin nuanţa *profetic-oraculară.* O descoperim nu numai la poetul *Biblicelor,* ci şi în elocinţa tânguioasă a expatriatului, în verva explozivă a jurnalistului sau în discursivitatea pestriţă din *Echilibrul între antiteze;* tot ea susţine încordarea agonică a *Proclamaţiei de la Islaz* (producţie a lui Heliade, după cum se ştie): „Cu noi este Dumnezeu, fraţilor, în numele lui sculaţi-vă şi îngerul răzbunării dumnezeieşti va stinge pe tot vrăjmaşul şi va doborî şi cal, şi călăreţ; carele şi armele lui vor fi risipite ca pulberea şi planurile lui împrăştiate ca fumul.
La arme, români!
La armele mântuirii!..."
în gazetăria risipită prin „Curierul românesc", „Curierul de ambe sexe", „Foaie pentru minte inimă şi literatură", „Pământeanul" ş.a.m.d., diapazonul retoric emite note sacerdotal-aulice, abandonate rapid, la nevoie, pentru limbajul umil, când nu trivial. De pildă, într-o *Oraţie funebră (Slavonis-mului),* partitura *Eclesiastului* este interpretată liber şi folosită ca trambulină
121
pentru giumbuşlucuri retorice de un gust îndoielnic: „O, nedeşertăciunea nedeşertăciunilor şi toate sunt nedeşertăciune!
Aşa e lumea asta, fraţilor, rotundă ca o cizmă: când cu botul ţuţuiat, când cu gura căscată şi cu limba scoasă; când nouă, când veche, când cârpită, când spartă; când pintenată, când scâlciată; când moţată şi lustrată, când dată prin pulbere şi prin tină; când cu ciorap de mătase, când cu obială; când cu piciorul gol, când în piciorul boierului, când într-al ciocoiului; când elastică, când scorţoasă şi rozătoare de glesne. Câte cizme nu s-au mai purtat de la aflarea cizmelor încoâ? Unde sunt atâtea cizme cavalereşti ce sfărâmau capetele învinşilor şi vasalilor? Toate s-au dus, toate au pierit; toate ne arătară că totul e supus piericiunii."
Orchestra retorică a lui Heliade este mult mai puternică, mai amplu desfăşurată şi cu un repertoriu mai divers decât a altor frecventatori contemporani ai elocinţei. Dar tocmai de aceea ea emite cu insistenţă note stridente, fără a reuşi să păstreze atât de doritul „echilibru între antiteze" (fie doar şi cele ale expresiei). Nicăieri acest lucru nu se vede mai bine decât în textul omonim, edificat după un proiect de mare ambiţie. •
Unul dintre modelele sale retorice recurente este paralelismul sacru/profan, în care planurile sunt „ambreiate" cu ajutorul unui „precum... tot aşa" implicit (câteodată chiar explicit): „Omul ce devanţă secolul său, omul înţelept şi cu minte, ce face când se află singur înaintea unor oameni fără credinţă, fără conştiinţă? Ce face când se află faţă în faţă cu nişte tâlhari numeroşi şi potenţi?
Cuvine-se a-şi expune neputinţa înaintea forţei, a-şi expune vieaţa, nu numai a sa, ci şi a ssemenilor săi, şi a lipsi astfel epoca sa de cunoştinţele lor?
Nu mai înainte de timpul cuvenit. Se retrage, dar, şi-şi caută un azil spre a medita, a aştepta momentul favorabil de a-şi răspândi doctrina, lumina şi adevărul.
Tot asemenea se împlinesc evenimentele la naşterea cuvântului Mântuitorului lumii.
Căci el era fiinţă, Dumnezeu şi om totdeodată, şi căta să reprezinte umanitatea întreagă în toate fazele şi drepturile sale."[12]
Nu sunt rare ocaziile când sacerdotul îşi leapădă veşmântul solemn, dând la iveală dedesubt o togă de tribun, pregătit să cuvânteze în forum.
Lexicul e vitriolant, şi descoperim în el câte o formulă prizată frecvent de Eminescu („Toata lumea să piară, numai Manea să trăiască"; „Nea-ntr-o parte"; „cavalerii de industrie" ş.a.): „Anii aceştia îşi avură mai mult decât toţi şi ciocoii lor, mai numeroşi, mai potenţi, mai îndemânatici, mai trecuţi prin toate şcoalele, fanariotă, machiavelică, iezuitică, şi prin şcoalele tuturor cavalerilor de industrie, tuturor felonilor, ciocoi organizaţi în

bande, violenţi, aroganţi, impertinenţi ca niciodată, recrutaţi din toate naţiunile, din câte trele principatele, din toate judeţele, din toate mahalalele, toţi dispuşi a
122

servi cabalelor de din afară şi a distruge tot ce a mai rămas român, şi drepturi, şi datine, şi limbă, şi nume istorice, să nu rămâie nimic de generos, nimic de nobil, nimic de *boier (s.a.),* după cum se zicea pe limba vechie." în scrierile lui Heliade, torentul elocvenţei nu e îndiguit şi se rostogoleşte impetuos, măturând totul în cale, antrenând în jerbele înspumate, fără alegere, trunchiuri răsturnate, dar şi nimicuri, gunoaie, deşeuri verbale nedemne, murdării de tot felul. Poate că, într-un fel, o astfel de retorică, fără dispozitive de filtrare şi care nu evită noroiul călduţ al anecdotei vulgare sau al cancanului monden, este reversul necesar, cealaltă faţă a discursivităţii oraculare. Cel puţin aşa susţine - nu fără temei - într-un studiu sagace, Eugen Negriei (unul dintre criticii familiari cu literatura începuturilor noastre): „Căci virulenţa pamfletului şi fervoarea cutremurată în faţa măreţiei divine sunt, deopotrivă, atributele profeţilor - tot atât de aprigi în critică, cât şi în credinţă. Nimic mai potrivit unor suflete abia ridicate deasupra cazaniilor picurate cu ceară decât spiritul religios, nimic mai de înţeles pentru cel care e conştient de destinul său singular, de marele gol din jur, decât acest ton profetic."[13]
Contestabilă mi se pare cea de-a doua concluzie implicată în pasajul de mai sus: anume că acest fel de rostire neîndiguită ar fi atributul unei elocvente aurorale, pătrunse de conştiinţa noviciatului şi, deci, dispensându-se orgolios de repere inhibitorii.
Chestiunea este delicată şi lămurirea ei grevată de o serie de *aparenţe contradictorii,* rod al unor iluzii perceptive obstinate.
O conştiinţă descălecătoare a avut, fără îndoială, mitropolitul Antim. Ţinuta acuzat *agonică* a retoricii sale se explică parţial prin implicarea vlădicăi în campania de împământenire a unor forme lingvistice noi, de colonizare a unor teritorii expresive virgine. Dezinteresul său faţă de „puritatea" registrelor ar putea, la urma urmei, să pornească şi de aici.
Mult mai complicat e cazul Heliade. Pe de o parte, strict cronologic vorbind, el scrie *după* Antim, dispune, deci de o *precedenţă.* Ipoteza succesiunii s-ar confirma prin afinităţile formale existente în discursul celor doi. Pe de altă parte, când ne referim la patruzecioptişti, ipoteza *afilierii genetice* devine extrem de riscată. Romantismul epocii a fost la noi o reţetă „de ruptură" nu de continuitate.[14] Scriitorii promoţiei caută să se desprindă radical de „fanariotism" şi se conduc după modele europene de prestigiu. Heliade, Bălcescu, Rosetti şi ceilalţi fac studii şi călătorii revelatoare -„iniţiatice" - în Occident şi sunt debitorii *matricei romantice* a vremii, nu modelelor autohtone, câte vor fi fost, pe care, după toate evidenţele, le-au ignorat. în aceste condiţii, e hazardat de a vorbi, în termeni istorici, de o „productivitate" a paradigmei didahiei în retorica noastră. Discuţia se cere mutată pe terenul ferm al fenomenologiei.
O lectură şi o analiză documentată, fără prejudecăţi, arată limpede că patruzecioptiştii nu „moştenesc", ci... *re-împrumută mesianismul biblic, o dată cu modelele retoricei franceze* (cu precădere cele ale marii revoluţii, dar nu numai).
123
Susţinut de o ideologie corespunzătoare - cu circulaţie pe aceleaşi filiere - mesianismul stilistic dă, într-adevăr, coloratura pronunţată de *amvon* spiritului *tribun* al patruzecişioptului, *refăcând, deci, pe căi proprii,* ecuaţia retorică de care vorbeam. A ne închipui că ei valorificau în acest fel pe Antim ar fi să cădem în trapa evoluţionismului „organicist" amăgitor. A nu ne aventura pe nisipurile mişcătoare ale darwinismului literar -de o vreme încoace în vogă la noi - este o dovadă nu doar de prudenţă, ci şi de scrupul profesional. Deşi tentaţia reducţiei arhetipale la retorismul didahiei ar fi foarte mare, *dubla vocaţie paradigmatică a elocinţei noastre* se cuvine mai curând *scrutată tipologic prin „vizorul" Eminescu.* Pornind de la el, putem urmări cu folos — *în aval, ca şi în amonte de el* - simbioza productivă a oratoriei de amvon cu cea de tribună. Cel ce proiectează -sau repercutează, în viziunea noastră de azi - pe Antim asupra paşoptiştilor este gazetarul Eminescu. *Filiaţiile cele mai edificatoare din literatura noastră au, adeseori, acest caracter proiectiv.*
Până aici, datele verifică ipoteza lui Eugen Negriei privind conştiinţa aurorală a paşoptismului, în speţă a lui Heliade.
Şi totuşi, explicaţia dată de critic pentru a justifica pe de o parte emfaza, pe de alta impuritatea retoricii acestuia nu mi se pare, cum am mai spus, plauzibilă. De ce? Foarte simplu. Fiindcă exact aceleaşi trăsături există şi în retorica lui Eminescu, autor cu o sensibilitate reală şi declarată faţă de orice precedenţă formală de care se poate agăţa, bun cunoscător al literaturii româneşti de până la el şi, totodată, „moştenitor" sensibil al zestrei retorice pe care i-o punea la dispoziţie gazetăria înaintaşilor. Mai mult, aceleaşi trăsături - plasate într-un orizont tipologic revelator — le descoperim şi la o serie de „succesori" ai lui Mihai Eminescu din secolul nostru, dacă ar fi să^ ne gândim, deocamdată, doar la Iorga.
în istoria literaturii noastre, Eminescu este o *ecluză* sau, dacă vrem, un *releu* de forme. El asumă metisajul genuin existent în producţia înaintaşilor, dublându-1 de conştiinţa stăpânirii depline a instrumentului său. Diferenţa dintre discursul său şi cel al antecesorilor este aceea dintre simplul *sincretism* şi *simbioza* deplină.
Fără a scrie cu conştiinţa „marelui gol" dimprejurul său, Eminescu reeditează o serie de trăsături retorice,

înscrise în gena unei precedenţe cu adevărat aurorale şi poate chiar îmbătată de „euforia noviciatului". Locvacitatea nestrunită, virulenţa polemică, îndrăznelile lexicale profane, imagistica provocatoare se află etalate emfatic pretutindeni în publicistica sa. Familiarul este împins fără reţineri până în pânzele albe, iar resursele limbajului laic explorate metodic.
Spre deosebire de Arghezi, Eminescu se prenumeră printre cei care au brevetat în presă nu tiparele scripticului, ci pe cele ale *oralităţii.* Articolele par făcute special pentru a fi *pronunţate.* Autorul lor are o audiţie lexicală bogată, un simţ acut al ritmului şi îşi mulează scrisul pe tiparele colocvialităţii curente: „Ceea ce li se pare curios patrioţilor e ca Adunarea să fie dizolvată după atâtea fapte meritorii pe cari le-a *comis. Auzi, dizolvată"!*

o Cameră ai căni membri s-au îmbogăţit cu ocazia răscumpărării, o Cameră în care există tainice biurouri, unde, cu bani peşin, fiece izraelit de treabă poate câştiga onoarea şi avantajele cetăţeniei române fără a fi îndeplinit condiţiile înscrise în Constituţiune? *Auzi, dizolvată* o Cameră care, fără rezistenţa opoziţiei întrunite, era să împământenească propunerea Costines-cu cu toate urmările şi categoriile ei?[...] *Auzi d-ta?"* (XII, 146-147)
Nestânjenit de nici un fel de inhibiţii, polemistul Eminescu are incontinenţa verbală a unui cazan sub presiune, care face brusc explozie. El ştie, cu o vorbă aplicată de Lovinescu pamfletarului Arghezi, „să spurce frumos". Victima e ochită precis, apoi atacată brutal în picaje abrupte, fără nici un fel de ocolişuri preliminare: „D. Daniilopulo, om cu oarecare învăţătură, dar nu tocmai în toată firea, a declarat sus şi tare că «datoria unui om de conştiinţă ca d-sa este să se abţină».
Din aceste vorbe ale unui domn care n-a fost niciodată hiriş cu toate sâmbetele, căruia-i lipseşte cel puţin una, «Pseudo-Românul» deduce că alegerea e «un argument puternic pentru cei cari cer desfiinţarea corpului de advocaţi».
Iată miss Wanda ajunsă un argument pentru străpungerea istmului de la Panama. Se potriveşte ca nuca-n perete. Pentru că «Nea-ntr-o parte», care are câteva chibrituri şi musculiţe în cap, declară că oamenii nu sânt vrednici să stea de vorbă cu el, trebuie desfiinţat corpul advocaţilor.
Şi cine mai vrea desfiinţarea acestui corp?
D. Grădişteanu; ilustrul, neprihănitul erou de la Şapte Nuci, părintele spiritual al lui Popa Tache şi al vestitului Temelie Trancă, agentul electoral al cabinetului Mitică Ghica, odinioară aprig campion al conservatorilor, azi aprig cavaler al roşilor, pururea în pita lui Vodă, la câte şapte colţuri." (XII, 339)
Există în jurnalistica — în special târzie — a lui Eminescu eşantioane de o rară violenţă a expresiei. Ele dovedesc că, aşa cum susţine, Eugen Negriei, coborâtă pe treapta ei ultimă - atât în privinţa vehemenţei, cât şi a crudităţii limbajului - expresia profană cea mai nestrunită rămâne, în fond, cealaltă faţă - cea infernală? - a verbului profetic. în astfel de cazuri, înclinarea laică a discursului frizează, cu o sintagmă a lui Bahtin, „naturalismul de speluncă".
Trimiterea la Mihail Bahtin n-a fost deloc întâmplătoare. Analizând „satira menipee", genul prin excelenţă jurnalistic al antichităţii, teoreticianul dialogismului îi află reţeta specifică exact în simbioza dintre elementul mistic-religios şi naturalismul de speluncă. Fapt care ne face să ne întrebăm dacă nu cumva una dintre universaliile retorice ale gazetăriei nu este tocmai această ecuaţie - ilustrată virtuos de Eminescu, de precursorii ca şi de urmaşii săi - care sileşte la cooperare amvonul şi tribuna, sacrul şi profanul, registrul profetic oracular şi acela lumesc, familiar, eventual „umil".
De multe ori, la Eminescu, verbul înveninat al pamfletului de presă ţine, în fapt, de ambele registre şi mediază trecerea între ele.

Se poate chiar ca şarja polemică să se bizuie pe o parodie spumoasă a stilului *Scripturii:* „Preaosfinţia sa musiu Chiţu a ieşit proroc şi făcător de minuni. Hagi Ivat care s-a încumetat a scoate luna din puţ, n-a scos-o aşa de bine la capăt ca Preaosfinţia sa, vlădica celei mai proaspete divinităţi, descoperite în seara banchetului, pe când Duhul Sfânt se pogorâse asupra apostolilor în chip de udătură, insuflându-le tuturor darul dumnezeiesc al suptului.
Demult am bănuit în adevăr că roşii ar fi având parte la crearea universului; dar că unul dintre ei e chiar Dumnezelea, închinat de neamul lui Fundescu în biserică de urdă, asta n-am ştiut-o încă.
A ieşit la maidan şi Dumnezelea ciurarilor.
D-lor, zice Preaosfinţia sa nea Chiţu, ridicându-mă acolo unde prevăzusem că am să mă ridic, am văzut aceasta ca prin un *apocalips (s.a.),* prin o revelaţiune ca a lui Sf. Ion...
La început...
O voce. La început era cuvântul.
Chiţu. Ei bine, la început era «Românul», şi «Românul» era Rosetti, şi Rosetti era «Românul», şi nimic nu s-au făcut din cele ce s-au făcut fără «Românul» şi fără «Rosetti».
Voi zice, să trăiască «Românul» românilor şi să trăiască românii «Românului».
Iată cuvintele Preaosfinţitului Chiţu, citate exact din «Evanghelia» sfântului Ioan Fedeleş." (XII, 352)
Invective proferate cu glas detunător de gazetarul-tribun sunt infiltrate de turnurile de frază, de stereotipiile

plasticizante, de regia solemnă specifice predicii: *„JWăcinatu-s-ar fi* oare ţara aceasta întreagă cu oamenii ei fără veninul descompuitor adus din Fanar, fără ca asemenea venetici să fi avut influenţă asupra destinelor ei? *Stinsu-s-ar fi* orice patriotism adevărat, orice iubire de adevăr, fără ca să existe o asemenea moară a sufletelor moarte, o anume organizare care să încurajeze corupţia şi trădarea, un anume partid în ochii căruia fărădelegile, viciile, ignoranţa şi lipsa de omenie să fie titluri de recomandaţie?" (XII, 346)

Uneori, firele toarse din caierul profan şi din acela sacralizant sunt întrepătrunse dibaci într-o urzeală armonioasă, unde modelele pamfletului politic şi cele ale predicii se sudează indestructibil, în textura unei discursivităţi de o „impuritate" pe cât de inedită, pe atât de eficace: „Permită-ne confraţii a le-o spune; semnul dumnezeiesc prin care se deosebesc adevăraţii reformatori de panglicarii ce vor să ia ochii mulţimii cu lucruri nouă, steaua în frunte cu care se nasc în lume, este iubirea trecutului, simţul istoric. «Nu voi să stric legea veche, zise Isus Nazarineanul, voi s-o restabilesc.» «Nu voi să ating biserica, zice Luther, voi s-o fac cum a fost.» «Voim să punem la loc bunele şi bătrânele datini ale ţării», zice Matei Basarab. «Vă cer trecutul ţării mele îndărăt cu Domnia ei, cu legile vechi, cu datinele

ei», zice Tudor către împăratul Turciei, şi numai în trecut văd toţi rădăcinile regenerării.

«Spitaluri trebuiesc în sate; abia s-au înfiinţat câteva şi nu mai ajungeau paturile», zice «Românul».

Da, într-un spital aţi prefăcut ţara, pe care, prin importul vostru de fraze, aţi îmbolnăvit-o moraliceşte şi fiziceşte. Spitaluri pentru bolnavii morali, temniţe, spitaluri pentru bolnavii fizici! Spitaluri pentru jertfele politicii voastre economice şi sociale, căci poporul întreg e bolnav de hatârul cu care milionarizaţi creaturile voastre.[...] El nu mai crede în onestitate, căci malonestitatea este un titlu de înaintare, şi din oameni vrednici «de puşcărie şi carantină» se compune sfatul legiuitor al ţării. El nu mai crede în eroii săi, după ce eroii nopţii de la 11 fevruarie sânt mari şi tari, după ce trădarea şi infamia s-a botezat în numele eroismului. Aţi războtezat cuvintele, aţi suplantat înţelesul pe care li—1 dăduse secolii vieţii noastre istorice, aţi scornit limba păsărească în locul celei româneşti, aţi desfiinţat, Erostraţi străini şi nelegiuiţi, toate vertebrele de drept, de echitate şi de tradiţie ale acestei străvechi şi de Dumnezeu păzite ţări!" (XIII, 53)

Mult mai rare sunt cazurile în care notele înalte ale lamentaţiei înfiorate *domină autoritar* ansamblul mixt, impunându-şi cadenţele, ordonând simetriile, susţinând tumultul acumulărilor: „Şi tu, Doamne Ştefane, stăteai mut şi rece asupra acestei adunări de precupeţi de hotare şi n-ai izbit cu ghioaga Ta răpuitoare de eroi în capetele acestor reptile, acestor agenţi provocatori ai străinătăţii. O, Doamne, Doamne, că mare mult ne-ai uitat! Tu, scutul Creştinătăţii şi cetatea Crucii, ai ascultat pe un CA. Rosetti, care-şi bate joc de legea Ta strămoşească şi care mâni se va îngropa ca patrupedele, fără preot şi fără lumină.

Tu, care de patruzeci de ori, în patruzeci de bătălii te-ai aruncat în rândul întâi al oştirii, căutând martiriul pentru ţară asculţi oameni pentru cari patria şi naţionalitatea sânt o marfă pe care o precupeţesc? Tu, ale cărui raze ajung până la noi ca şi acelea ale unui soare ce de mult s-a stins, dar a cărui lumină călătoreşte încă mii de ani prin univers după stingerea lui; tu care, însuţi nemuritor, ai crezut în nemurire, şi, lumină din lumină, ai crezut în Dumnezeul luminii, s-asculţi pe aceşti oameni incapabili de adevăr şi de dreptate, pe aceşti traficanţi de credinţe şi de simţiri?" (XIII, 317)

Astfel de exaltări ceremoniale au un obiectiv precis, sunt produsul unui *calcul retoric* nu simptomul unei discursivităţi scăpate din hăţuri (cum se întâmpla adeseori la Heliade). Aparatul ritual-ceremonios al vorbirii funcţionează ireproşabil, nu mai puţin ca mecanismul fabricant de otrăvuri pamfletare. De la pupitrul său de dispecer, Eminescu le urmăreşte atent, *speculând abil contrastele,* efectul de ruptură, disonanţele savante; sau, dimpotrivă, *mizând pe neutralizarea lor* în armonii hibride, de o omogenitate aproape perversă.

Cu mijloacele precare ale unui articol de jurnal, Eminescu reuşeşte un tur de forţă. El sugerează publicului cititor o scenografie retorică uşor de recunoscut, parlamentul sau forul, catedra, amvonul ş.a.m.d. Protocolul compoziţional, dicţia, registrele stilistice sau travestiurile cuvântătorului se schimbă cu agilitate, potrivit unei concepţii regizorale ireproşabile. Şi asta, fiindcă gazetarul-orator Eminescu oficiază (la fel ca Antim Ivireanul) pe o scenă.

In istoria formală a literaturii noastre, gazetăria sa este un moment de răscruce, *fixând definitiv şi dând gir valoric unor structuri retorice perene,* ce se vor regăsi, după el, în arta discursivă a veacului nostru. Oratoria lui Pârvan, spre exemplu, poartă în memoria ei genetică rostirea sacerdotală, emfatică şi gravă a predicatorului din amvon Eminescu. Să nu uităm că Pârvan a cuvântat de regulă de la o catedră, în scopuri ştiinţifice profane şi vom avea o nouă probă a *perenităţii structurii retorice mixte,* investite de verbul eminescian cu demnitate şi eficienţă.

Memoriale, Idei şi forme istorice marchează în istoria discursului nostru un moment de referinţă. *Materia profană a ştiinţei* este *propovăduită"* - cum spune un comentator al lui Pârvan - de un sacerdot inspirat: „Să pomenim pe întemeietori.

De optsprezece sute de ori s-au uscat florile crescute pe mormintele lor. De optsprezece sute de ori s-au ridicat din nou prin zăpada subţire a primăverii alte flori proaspete. Sunt Parentalia.

Oamenii noi, înflorind în marea lumină a vieţii, se pleacă cu reculegere spre pământul unde dorm oamenii vechi, din tăria cărora au crescut ei, oamenii noi, ca florile nouă din pulberea florilor vechi, în pomenirea morţilor e

conştiinţa despre viaţa fără sfârşit în cele obşteşti ale ei, e mângâierea blândă a amintirii, care, şi după mii de ani, învăluie cucernic palidele umbre ale celor cosiţi fără întoarcere, în fiecare generaţie." *(închinare împăratului Traian la XVIII veacuri de la moarte)"* Un orator pe cât de exaltat, pe atât de lucid, dublându-şi excursul — aşa cum proceda şi Eminescu - de un comentariu autoreflexiv, dezvăluindu-şi, în cadenţe solemne, raţiunile ultime: „Şi lumea contemporană întreagă trăieşte o vreme a formelor, a idolilor morţi luaţi drept zeii înşişi şi toată ştiinţa, filosofia şi arta nu mai e decât pură morfologie metodică. Cum, după o formulă dată, chimistul reconstruieşte un corp, tot astfel, cu *membra disiecta,* artistul, cugetătorul, istoricul, după metoda cu care a fost dresat în şcoli, compune cu uşurinţă, repeziciune şi perfectă linişte de suflet nenumărate opere moarte. Ce pot toţi oamenii aceştia şti de chinul creării sub imperiul demonului lăuntric? De marea suferinţă a exteriorizării ideei, care-şi cere inexorabil trupul, în care să se coboare în lume? Dar şi de nebuna jubilare a găsirei armoniei între gândul nou şi materia inertă biruită, în veci nu vor şti banausii, a căror

muncă e silnică, al căror spirit e mort." *(Datoria vieţii noastre. Lecţie de deschidere a cursurilor de istoria antică şi de istoria artelor, ţinute în semestrul de iarnă MCMXIX - MCMXX la Universitatea din Cluj, cetită în ziua de III noiembrie MCMXIX).*[6]

Alt element de referinţă printre urmaşi ar fi publicistul Arghezi. în literatura noastră, dincolo de toate deosebirile, Arghezi şi Eminescu sunt cazuri paradigmatice: mari poeţi a căror artă a fost dublată de o activitate publicistică de aceeaşi anvergură şi, mai ales, de aceeaşi calitate. Activitatea lor publicistică a obligat discursul jurnalistic al vremii să-şi înnoiască tiparele, în aceeaşi măsură în care poezia lor ne-a obligat să renunţăm la reperele curente cu care defineam discursul poetic.

Dincolo de aparenţa omogenităţii sale formale - date de modelul scriptic savant de care ascultă fără abatere -, jurnalismul arghezian este, la rândul lui, „impur" genetic şi jonglează profesionist cu registre heteroclite. Cel mai la îndemână exemplu este, probabil *Pravila* (apoi *Manualul) de morală practică,* un mozaic de tablete publicate în presă sub diverse generice, îngemănând pamfletul politic, satira socială, schiţa de moravuri, anecdota pitorească şi faptul divers în matriţa unificatoare a parabolei biblice. Un jurnalist sspurcat la limbă ca Arghezi predică în „pilde", după model biblic şi nu dispreţuieşte discursul didactic, prin excelenţă tezist, tratând, asemeni lui Antim sau Eminescu, alături de teme de importanţă socio-politică majoră, subiecte contingente (familia, moravurile, educaţia publică, cultura, politeţea, diversele profesiuni, literatura şi arta, viaţa privată, civilizaţia urbană ş.c.l.). De multe ori, ca să sublinieze şi să anunţe deschiderea paradigmatică, jurnalistul îşi însoţeşte bucăţile de *motto-uri* din scripturi. Creaţia divină este un reper stabil al lumilor închipuite cu condeiul de Arghezi: „în primele zile ale existenţei, Dumnezeu a binevoit să facă totul şi să fie de toate mulţumit, şi să vadă că bune erau toate câte a făcut. [...] Prevăzând negreşit cutia cu capac, Cel Atotputernic a făcut colete rezistente la expediţie, variind după tarif, între două sute şi una mie grame, ca scoica, stridia şi broasca ţestoasă, fără să abandoneze peştele şi racul înainte de a-i prevedea cu o manta de ploaie, linoleum şi muşama." *(împachetatorut)*

Numeroase articole mizează pe acest tangaj între contingentul umil şi sferele celeste. Ferestrele lumilor prozaice, uneori abjecte, triviale, imunde, creionate cu condei înveninat sau doar ironic de Arghezi se păstrează deschise spre transcendent. Iată o scenă înregistrată în faţa unui varieteu, pe timp de iarnă. Un câine vagabond şi o femeie cerşind sunt simple trambuline de realitate prozaică, „joasă", de care jurnalistul se serveşte qa să construiască viziuni de cea mai pură substanţă iconografică: „Am improvizat, după cărţi şi tablouri, un şir de îngeri răpind copilul şi femeia din zăpadă şi ducându-i într-o casă gătită cu lumini şi veşminte, cu o masă albă pusă în mijlocul odăii şi cu paturi curate dedesubtul cărora şi câinele

se va fi strecurat. îngerii au murit, casele basmelor şi ale Paradisului s-au surupat, mănăstirile săracilor au fost schimbate în cimitire şi în puşcării. Ca şi câinele, Madona e pe vecie pribeagă şi străină. Ea trebuie să caute în pomana trecătorilor şi în gunoi hrana puturoasă ce-i lipseşte, şi trebuie să se certe cu câinele pe oasele aruncate din restaurantul vecin, unde orchestra bate cântece americane." *(Câinele şi Maica Domnului)".*

însă, paralelismul cel mai revelator pentru posteritatea retorică a lui Eminescu-publicistul impune, ca termen de comparaţie, pe Nicolae Iorga. Şi asta din două motive.

Primul este de găsit în paginile publicate de cei doi.

Claviatura retorică a lui Iorga are amplitudine impunătoare. Sonurile emise de ea ţin atât de registrul aulic, cât şi de acela profan. Istoricul aplicat şi exact, cu formaţie pozitivă solidă, are în articolele consacrate trecutului accente mesianice, în pagini ritmate după o cadenţă himnică.

Pagina scrisă pare concepută în scopul rostirii şi tălăzuieşte în acumulări emfatice, forţând şi, finalmente, spulberând îndiguirile convenţionale ale gazetăriei: „Dar *popoarele* sfâşiate,// *popoarele* rupte în clase ce nu se înţeleg şi se duşmănesc tocmai pentru aceasta// *popoarele* care nu sunt adunate nici în jurul unui steag naţional, nici în jurul unui steag cultural// *popoarele* pe care în fiecare zi le zguduie o primejdie, le opreşte o piedecă, pe când din toate părţile le îmbulzesc duşmanii - state mari şi lacome, popoare deplin dezvoltate, care trimet spre cucerire oameni conştienţi, harnici şi luminaţi, ce vin în semnul, ce nu se poate respinge, al muncii -// *popoarele* acelea cum pot ele oare să se mulţămească cu o literatură de migăleli şi de toane, cu o literatură de căzniri

maimuţăreşti, cu o critică ce dă cât îi dai, ce aruncă la fiecare dată în cumpăna dreptăţii plumbul grosolan al patimii?"[18]

Foaia retorică este întoarsă rapid pe o faţă şi pe alta, în timp ce Iorga când îşi mustră contemporanii cu buzduganul, când doar îi sfichiuieşte ironic, usturător, când cădelniţează înfiorat pe altarul trecutului umilitor pentru pigmeii moderni: „Şi din această Mare Moartă răsar grozave stafii de oratori, dintre cari unii au şi călătorit la Cernăuţi, cu numele lui Traian pe buze, ca să-şi comande scândurille reprezentaţiei de limbuţie... Oratori! Doamne păzeşte-ne! Asta ni trebuie nouă? Şi mai ales asta-i trebuie Lui?

Căci ce poate fi în acele cuvântări cu care suntem ameninţaţi şi care ar cuteza să se reverse asupra mormântului de la Putna? Plângeri? Căinări? Plâng evreii la zidurile Ierusalimului, fiindcă ştiu că în vecii vecilor nu se vor putea apropia decât cu lacrimi de nevolnici şi neputincioşi de dânsele. Noi trebuie să ne amintim, dar nu se cuvine să plângem. Sau, atunci, sunete de trâmbiţe, imnuri, marşuri de glorie? Vor fi însă acolo oameni în uniformă neagră cu lampasuri verzi, cu pene de cocoş la pălărie de vânător, cu puşca pe spinare, jandarmii bucovineni, înaintea cărora mărturisesc că astfel de

130

cântece viteze se par şi nepotrivite şi ridicule: strămoşul se va zvârcoli în pământ de ruşine!

Şi apoi, din acel mormânt se desface astăzi înainte de toate sfinţenia. Când creştinii Apusului, în alte împrejurări, au intrat în biserica Sfântului Mormânt din Ierusalim, ei au fost fără îndoială bucuroşi peste orice măsură şi plini de o nemărginită evlavie. Dar nimeni nu s-a gândit la profanarea prin discurs a acelui lăcaş; preoţii au slujit, şi mulţimea s-a închinat cu inima, recunoscătoare şi tăcută."[19]

Există şi al doilea motiv care legitimează apropierea gazetarilor Eminescu şi Iorga.

La începutul veacului nostru, Nicolae Iorga dă semnalul relansării prozei publicistice eminesciene, patronându-i valorificarea editorială. „E o uimire - scria Iorga în *Oameni care au fost* - câtă bogăţie, noutate, logică, prevedere, căldură, câtă mare şi curată înţelepciune de om superior, genial, se cuprinde în acele buletine politice, dări de seamă teatrale, notiţe după cărţi, care aveau singura menire de a umple coloanele goale ale bietei foiţe ieşene. La fiecare moment, marea lui putere de intuiţie fixează puncte sau deschide perspective cu totul nouă. Din viaţa de mai înainte cunoştea tot prezentul românilor, în câţiva ani căpătase o vedere clară asupra trecutului lor întreg, păstrase toată vigoarea spiritului său filozofic şi, oricând, el stăpânea subiectul său, fie şi atins în treacăt, de la o uimitoare înălţime."

Iorga intuieşte exact că Eminescu - scriitor care îl obsedează -este, de fapt, o *omonimie generică,* reductibilă la *Figuri distincte* ale scenei culturale: „El a fost cel puţin în aceeaşi măsură un *cugetător,* un *luptător,* un *profet''*.[20]

Stea fixă a jurnalisticii noastre, Eminescu renaşte simbolic o dată cu fiecare generaţie de gazetari - iluminând-o revelator, în aceeaşi măsură în care se lasă iluminat de ea - dând valoare emblematică faimoasei exclamaţii a lui Iorga, care-i anunţa destinul triumfal din secolul nostru: „Un nou Eminescu apăru...!"

NOTE

1. Dan Horia Mazilii, *Proza oratorică în literatura română veche,* voi. II *(Renaşterea. Barocul),* Bucureşti, Editura Minerva, 1987; *Didahiile. Noul statut al predicii,* p. 177-211.
2. Eugen Negriei, *Antim. Logos şi personalitate,* Bucureşti, Editura Minerva, 1971 şi *Euforia noviciatului,* în *Figura spiritului creator,* Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1978, p. 25-49.
3. Citatele după ediţia Antim Ivireanul, *Didahii.* Postfaţă şi bibliografie de Florin Faifer. Bucureşti, Editura Minerva, seria .Arcade", 1983.
4. Eugen Negriei, *Antim. Logos şi personalitate,* Bucureşti, Editura Minerva, 1971, p. 13.

131

5. Eugen Negriei, *Euforia noviciatului,* în op. cit. supra.
6. Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români,* I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1966, p. 23-24.
7. Citatele după ediţia Nicolae Bălcescu, *Opere alese,* HI. Ediţie îngrijită de Andrei Rusu. E.S.P.L.A., 1960.
8. Vezi, printre altele, Ovidiu Papadima, *Cezar Bolliac,* Bucureşti, Editura Academiei, 1966; George Munteanu, *Introducere,* la Cezar Bolliac, *Opere,* Ml, E.S.P.L.A., 1956; şi, mai ales, Paul Cornea, *Cezar Bolliac sau romantismul In jiletcă roşie,* în *De la Alecsandrescu la Eminescu,* Editura pentru Literatură, 1966, p. 181-249.
9. Paul Cornea, studiul citat în *De la Alecsandrescu la Eminescu,* p. 242.
10. Citatele după ediţia Cezar Bolliac, *Scrieri,* II. Ediţie de Andrei Rusu. Bucureşti, Editura Minerva, 1983.
11. Citat după Ioan Eliade-Rădulescu, *Scrieri politice, sociale şi linguislice.* Ediţie îngrijită de George Baiculescu. Craiova, Editura Scrisul Românesc, f.a.
12. Citatele după ediţia /. *Eliade-Rădulescu: Echilibrul între antiteze.* Cu o prefaţă şi indice de Petre V. Haneş. I-II, Bucureşti, Minerva, 1916.
13. Eugen Negriei, *Elanul ingenuu,* în *Figura spiritului creator,* Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1978, p. 54.
14. Paul Cornea, /. *Heliade Rădulescu sau „echilibrul intre antiteze" în teorie si practică,* în *Studii de literatură română modernă,* Bucureşti, E.S.P.L.A., 1962; Paul Cornea, /. *Hetiade-Rădulescu în conştiinţa criticii româneşti,* studiu introductiv la antologia /. *Heliade-Rădulescu interpretat de...* Bucureşti, Editura Eminescu, 1980. Profităm de prilej pentru a mulţumi şi pe această cale profesorului Paul Cornea pentru sugestiile preţioase pe care ni le-a oferit cu generozitate, în perioada redactării acestei cărţi.
15. Citat după ediţia Vasile Pârvan, *Memoriale,* Bucureşti, Editura Cultura Naţională, 1923.
16. Vasile Pârvan, *Idei şi forme istorice,* Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1921.
17. Tudor Arghezi, *împachetalorul,* „Adevărul literar şi artistic", an. VIII (1927), nr. 339; *Câinele şi Maica Domnului,* aceeaşi revistă an. VIII (1926), nr. 325, rubrica „Spini de hârtie".
18. Nicolae Iorga, op. cit., supra, voi. I, p. 68-69.
19. Nicolae Iorga, *Un roman de Eminescu,* „Sămănătorul", IV (1904), nr. 1, p. 18.
20. *O luptă literară,* voi. II, p. 83 *(Eminescu şi generaţia de astăzi,* 16 noiembrie 1903).

ADDENDA: DESPRE CONVERGENŢĂ

La împlinirea unui veac de posteritate, opera lui Eminescu s-ar cuveni atent *recitită.* Deşi valabilă pentru producţia intelectuală a scriitorului, privită în bloc, afirmaţia capătă un caracter de urgenţă când se aplică prozei publicistice. De ce? Fiindcă atunci când expertizele critice n-au fost expediate în pripă, interesul comentatorilor pentru Eminescu-publicistul *a fost motivat de raţiuni exterioare literaturii.* De pildă, radiografia meticuloasă a operei întreprinsă de G. Călinescu rezervă» parcimonios, jurnalisticii câteva pagini grăbite. Ca o falsă compensaţie, apariţia ediţiei monumentale de *Opere* a dus la aşa-zise „redescoperiri" vulgar-conţinutiste, actualizând abuziv, pervertitor gândirea social-politică a creatorului. (Mă gândesc în special la încercările lui Ilie Bădescu de a face din redactorul „Timpului" un precursor al marxismului, când nu de-a dreptul al... dictatorului „politolog" de tristă amintire). Chiar în condiţiile în care producţia de presă a scriitorului a fost supralicitată şi erijată în matcă absolută a operei, *valoarea ei artistică* a fost neglijată.

Compartiment de sine stătător - însă nu insular - al creaţiei, gazetăria eminesciană trebuie aşezată *în zarea operei întregi,* aşa încât să se vadă articulaţiile solide ale *întregului.* Analiza poate demara, convergent, dinspre publicistică spre restul operei şi invers.

hitr-o panoramă obiectivă a eminescologiei de până la el, Dimitrie Popovici scrie la un moment dat, vizând pe Tudor Vianu: „Dacă *Istoria românilor supt Mihai-Vodă Viteazul* a lui Bălcescu este cercetată într-un întreg capitol, oare articole ca acela închinat de Eminescu lui Grigore Ghica al Moldovei sau portretul lui Ştefan cel Mare, dintr-un articol despre Bucovina, nu meritau atenţia unei menţiuni?".[1]

Dimitrie Popovici pune astfel în discuţie *statutul literar* al câtorva articole, bine alese şi privite drept cazuri în speţă.

Am analizat mai înainte meşteşugul retoric eminescian, care-1 aşază pe picior de egalitate cu maeştrii genului din toate timpurile. Aici prefer să insist asupra unui punct esenţial, care ne ajută să înţelegem mai bine *complementaritatea* „beletristicii" şi a ziaristicii: caracterul *hibrid* sau, dacă

vrem, „impur" al scrisului de presă eminescian. în materia solidă a argumentării raţional-discursive, din care se clădeşte orice edificiu retoric, sunt încorporate, la Eminescu, materiale heteroclite, ţinând fie de sfera narativă, fie de regimul poetic.

Pentru ziaristul Eminescu, *a dovedi* înseamnă în mod curent *a povesti.* în articolele sale, datele palpabile sunt proiectate fictiv şi ţesute într-un scenariu, cu potenţial narativ abil exploatat. Reciproc, *ficţiunile în proză ale scriitorului trădează o vocaţie retorică frapantă.*

în romanul neterminat *Geniu pustiu,*[2] balanţa înclină evident către *discurs,* în paguba *povestirii* propriu-zise.[3] Crâmpeiele epice au mai mult un rol de declanşator al puseelor retorice. O dată cu prologul romanului, îşi face intrarea în scenă un retor intempestiv, care-şi desfăşoară ideile în cadenţe bine ritmate („Vezi la noi istorici ce nu ştiu a scrie, actori ce nu ştiu a juca, miniştri ce nu ştiu a guverna, financieri ce nu ştiu a calcula, şi de aceea atâta hârtie mâzgălită fără neci un folos, de-aceea atâtea ţipete bestiale care împlu atmosfera teatrului, de-aceea atâtea schimbări de ministeriu, de aceea atâtea falimente") sau le toarnă în alegorii cu funcţie didactică de o evidenţă stridentă („O, nourii, regi ai pământului, vor mâna totdeauna tunetele lor rezbele asupra popoarălor de valuri; cu toate că acei nori nu sunt alta decât însăşi respirarea gheţoasă şi întunecată a valurilor nenorocite. Nourii tună, fulgeră şi acoperă cu o perdea de fier soarele aurit, şi până ce vor fi ei tirani asupra frunţilor de valuri, până ce întunericul ce-1 aruncă ei prin umbra lor cea mare va pătrunde sufletul adânc al mărei c-o noapte rece şi tăcută, până atuncea lumea lui Dumnezeu va fi nenorocită").

Povestitorul se contaminează de spiritul *„pribun"* al personajelor sale. El cuvântează emfatic, transformându-şi replicile cele mai banale în tirade: „ — O!/ ...voi cari pozaţi ca eroii leşinânzi a romancierilor francezi,/ voi cari iubiţi ca sentimentalii germani, răspunsei eu,/ voi cari mâncaţi cu toate astea ca englezii materialişti,/ voi trăiţi mult, şi te-ncredinţez eu, iubitule, că tu, cu toată afectaţiunea ta, cu toată faţa ta de un eroism palid, ai să trăieşti mai mult decât mine".

Cea mai mare parte a romanului o ocupă confesiunea lui Toma Nour, un lung discurs adresat, un conglomerat de expozeuri inflamate, făcute evident *spre a fi rostite:* „Era teribil acest popor când îşi scutura lanţurile lui de fier, teribil ca varga lui Dumnezeu. Şi oare nu sânt toate popoarăle aşa? Blânde şi pacifice în timp de pace, fizionomia bonomă, ochii sinceri, statura aplecată de sarcina cea grea a vieţei. Dar vezi-le în revoluţiune! Vezi profunditatea acelui suflet teribil care zăcea sub masca bunomiei, vezi cum presupune, de nu ştie, injuriile trecutului, vezi cum aruncă lanţurile manilor sale în faţa stăpânilor fără suflet. Şi se tem stăpânii fără suflet şi-şi dau averile ca să-şi scape viaţa. Ci omul din popor nu vrea averile, geaba l-ai împlea cu aur, geaba l-ai îmbrăca în mătase. Până ce i-ai luat-o de la gura copilului, i-ai cântări-o cu aur, lacrimele lui de venin şi sudorile lui

de sânge i le-ai răscumpăra cu surele mărgăritare ale Orientului; ci el nu vrea aurul şi mărgăritarul tău, el vrea viaţa ta! Şi cine-ar găsi-o nedrept, cine rău? E o lege în natură care să nu scuze? E o lege în natură care să nu-ţi dea drept când tu ucizi pe cel ce ţi-a biciuit secole pe părinţii tăi, pe cel ce împle fântânile şi râurile cu copilul sufletului tău? Legile cari compun fundamentul eticei chiar te-ndreptăţesc de-a cere cât ţi s-a luat, de-a face cât ţi s-a făcut, pentru că numai aşa se poate restabili echilibrul, dreptul pe pământ."

Din *Amintirile* lui Gh. Panu se ştie ce impresie de bizarerie şocantă a produs *Sărmanul Dionis,* cu prilejul lecturii sale publice de la Junimea. Junimiştii vor fi fost consternaţi şi de structura, absolut neortodoxă, a bucăţii, în care fantasmagoria debridată coabitează cu *emfaza cuvântătoare,* pe alocuri colorată didactic. Discursul se insinuează în fluxul naraţiei, acaparează dialogurile sau infiltrează intervenţiile vocii auctoriale, dând ansamblului o ţinută hermeneutică acuzată.

Robinetul elocvenţei se mai deschide periodic în *Archaeus,* în *Cezara,* în *Avatarii faraonului Tlă.* Afluxurile retorice oscilează între turnura aulică şi tenta colocvială, didactică, a atâtor „prelecţiuni" publicistice eminesciene. în secolul nostru, vom regăsi un joc de acelaşi tip între hermetic şi hermeneutic, în „fantasticul locvace" al unei părţi din prozele lui Mircea Eliade, alt specialist al „impurităţii", lucrând cu aliaje studiate de naraţiune şi discurs.

Cu mult mai instructivă este citirea în paralel a gazetăriei şi a poeziei. Descoperim în ziaristica poetului o serie de mijloace care contribuie la *„închiderea discursului",* răsucindu-1 spre sine şi situîndu-i centrul de greutate în interiorul propriilor limite.

Una dintre căile pe care se ajunge la opacizarea de tip poetic a mesajului este *emfaza* cu care ţâşnesc torentele de lavă verbală, *semnificând* mai mult decât *spun:* „Şi încai, dacă ţara asta ar fi stăpânită de un neam istoric, cinstit, având spirit de adevăr şi natură cât de cât omenească, treacă-meargă.

Dar stăpânită de gunoaiele omenirii?

De tot ce-a fost sordid şi pehlivan, de tot ce-a fost prea rău pentru colţurile Ţarigradului unde împărţeau culcuşul cu cânii turcilor, prea rău pentru mocirlele Rusciucului şi pentru cartierele jidovimii galiţiene şi ruseşti, de spuma pestiferă şi de bubele tuturor popoarelor, de tot ce-a fosst mai înjosit în Orient şi-n Occident, în sfârşit, de CA. Rosetti şi alţii ca el, fraţi fizici şi morali ai lui Scarvuli.

Scârbos spectacol! Adânc scârbos, nedemn de un popor ce pretinde a avea onoare şi viaţă în el." (XII, 334)

în astfel de ocazii, pedala lexicală este solicitată la maximum şi autorul pare a se exersa cu detaşare în stridenţe abil calculate.

Felul rostirii, jocul dintre concret şi figurat, gratuitatea pură a imaginilor cultivate în sine, totul neutralizează datele circumstanţiale ale mesajului, impunându-le un regim diferit.

135

Simplele aglomerări de nume proprii - înşiruite adeseori din stricte raţiuni eufonice — trădează pe dezgustătorul de licori poetice: „Ce s-ajute terapia, arta de a vindeca, care din antichitate şi până azi, n-a mai făcut progrese, contra rezultatelor administraţiei Chiriţopolilor, Mihăleştilor, Simuleştilor?

Cu clistiriul se reduc dările, se fac oamenii stăpâni pe echivalentul muncii lor? Se face păşunea mai ieftină? Bleasturul va desfiinţa ierbăritul pe gâşte şi găini, decocturile vor face din Zevzekydis român şi din Pehlivanoglu patriot?" (XII, 299)

Sau: „Dar la ce se mai mănţinem ridicula titulatură de Regat al României? Caligari, Carada, Harama, Chiriţipol, Pherekydis, Cariagdi, Anastasidis etc, etc. români?" (XII, 334)

Alteori, densitatea pasajelor, efectul de suprasemnificare se obţin cu ajutorul câte unei cadenţe legănătoare, anesteziind atenţia ascultătorului şi deturnând-o către farmecul rostirii: *„Odinioară,* o clasă dominantă puţin numeroasă, incoruptibilă şi păstrătoare a tradiţiilor ţării;/ *azi* dasupra, oameni îmbogăţiţi prin carnete, prin specule, prin ruina altora./ *Odinioară,* o organizaţie a muncii putând a rezista străinilor;/ *astăzi* acea muncă discompusă breaslă cu breaslă, sterilizată prin năvălirile negoţului străin./ *Odinioară,* legi răsărite din însuşi datinile şi deprinderile poporului;/ *azi,* codici întregi traduşi din franţuzeşte./ *Odinioară,* o dreaptă cumpănire între mijloace şi trebuinţe,/ *azi,* deprinderea de mii de trebuinţe străine, în desproporţie cu puterea de producere a ţării./ *Odinioară,* populaţia creştea şi se înavuţea;/ *azi,* se înavuţesc străinii, iar populaţia străveche se stinge pe zi ce merge. Din oasele măcinate de greutăţile impuse de aceşti feneanţi răsar şi se hrănesc Caradalele, Costineştii, Pherekyzii şi cum i-o mai fi chemând." (XIII, 346)

Dacă în articole emisia retorică este punctată periodic de erupţii poetizante, regăsim *modelul hibrid* în poezie, unde *lirismul e clădit pe contraforţii retoricii şi are o certă înclinare către elocvenţă.*

Criticii interesaţi de convergenţa jurnalisticii şi a poeziei s-au cramponat ritual de coincidenţe de tipul unu pe unu: prefabricate verbale, imagini, metafore identice. (S-a lucrat cu versiuni definitive, dar mai ales cu fragmente extrase din laboratorul poetului.)[4] Voi cita, spre edificare, un exemplu printre atâtea altele: „Dacă ne place uneori a cita pe unii din Domnii cei vechi, nu zicem cu asta că vremea lor se mai poate întoarce.

Nu. *Precum lumina unor stele ce s-au stins de mult călătoreşte încă în univers, încât raza ajunge ochiul nostru într-un timp în care steaua ce au revărsat-o nu mai există, astfel din zarea trecutului mai ajunge o rază de glorie până la noi,* pe când cauza acestei străluciri, tăria sufletească, credinţa, abnegaţiunea nu mai sâi\t." (XIII, 237)

Astfel de coincidenţe ascund, dincolo de ele, un *ce* mai adânc. Expresia verbală eminesciană e fabricată în

alambicurile unui alchimist,
136

dând naştere - în poezie, în jurnalistică, în proză - unor conglomerate de elemente heterogene. Polimorfă, derutantă,[5] poezia a ispitit, prin urmare, pe critici - începând cu Maiorescu - *la tentative reducţioniste, „ omogenizante".*

Cel puţin, unul dintre motive apare mai limpede dacă citim poezia „dinspre partea" gazetăriei. Din acest unghi de vedere, conlucrarea *vizionarismului* poetic şi a *discursivismului* nu ne poate scăpa.

Pe o treaptă preliminară stau poezii cantonate în anecdotic şi în contingent, de unde viziunea lipseşte aproape cu totul. Doar straiul versificaţiei justifică anexarea acestor producţii la sfera poeziei. Un *Sonet satiric* cu „adresantul cunoscut" (V.A. Urechia, victima lui Maiorescu) urmează tipicul atacurilor la persoană şi al caricaturilor de care, în presă, beneficiază Rosetti, Brătianu, Carada, Costinescu et comp: „Pişcată-ţi este mâna ta de streche,/ De mişti în veci condeiul pe hârtie -/ Durează-un şir sau fabrică o mie:/ cuvinte nouă-or fi, dar blaga veche.// Ce are-n gând un om, aceea scrie,/ Nimica nou tu n-ai de spus, Ureche,/ Cu Pantazi fiind pe veci părechff,/ Tu izvodeşti cel mult ce dânsul ştie."

în astfel de cazuri, întâlnirea epidermică a jurnalismului şi a poeziei maschează structura lor profundă comună, adresarea directă din înălţimea tribunei, eventual de la altitudinea morală a unui amvon imaginar, tensiunea dialogală şi aplecarea pragmatică. Printre victimele poetului se mai prenumeră Bonifaciu Florescu („homunculul Bonifacius") sau Dimitrie Petrino „Armeano-grec, lingău cu două feţe,/ îţi ad-aminte ce aveai în straiţi/ Când pietre numărai la voi în pieţe// De aceea taci şi încă bine paie-ţi,/ Că nu te regulăm, cum ştim, cu beţe:/ Făclie nu-i nemţescul tău opaiţ" *(Petri-Notae).*

Atunci când discursul îşi ia distanţe faţă de imediat, se vede mai bine calapodul retoric, cu polarităţile şi simetriile sale frapante: „O, adevăr sublime - o, tinichea de paie!/ O, poezie mândră - o, buiguit nerod!/ Istorie spirată - minciună şi bătaie,/ Amar ceresc şi dulce -a mucoşilor plod."

Pe un palier superior se află poemele în care Eminescu se lansează în compuneri discursive elaborate amplu şi articulate savant, punând la bătaie artileria retorică grea.

Junii corupţi, Scrisorile, împărat şi proletar - spre a cita doar titlurile foarte cunoscute - sunt *show-vn* demonstrative, mulându-se, emfatic uneori, pe canonul oprobriului retoric. Despre una dintre versiunile pregătitoare ale poemului *împărat şi proletar,* Dimitrie Popovici scria: „Proletarul primei variante a învăţat arta retorică de la Cicero".

în *Junii corupţi,* după un exordiu abrupt şi energic („La voi cobor acuma, voi suflete-amăgite,/ Şi ca să vă ard fierea, o, spirite-ameţite,/ Blestemul îl invoc"), strofele se rostogolesc în torente de interogaţii, invocaţii, repetiţii şi acumulări de imprecaţii, tinzând să epuizeze gama efectelor spectaculoase ce se pot emite în registrul declamativ:
137
„O, fiarbă-vă mânia în vinele stocite,/ în ochii stinşi de moarte, pe frunţi învineţite/ De sânge putrezit"; „Ce am de-alege oare în seaca-vă fiinţă?/ Ce foc făr-a se stinge, ce drept fără să-mi mintă,/ O_v oameni morţi de vii!"; „Sculaţi-vă!... căci anii trecutului se-nşiră,/ în şiruri triumfale stindardul îl resfiră. [...] Sculaţi-vă! ...căci tromba de moarte purtătoare/ Cu glasul ei lugubru răcneşte la popoare".

La acest al doilea nivel, reţinem mixajul modurilor de expresie şi ponderea ce se rezervă *desfăşurărilor vizionare,* mereu susţinute de *structuri de rezistenţă tipic retorice.* îndiguită din loc în loc, vehemenţa lasă loc unor insule de veritabilă *, ficţiune poetică,* dacă ni se iartă acest oximoron: "Scânteie marea lină şi placele ei sure/ Se mişc una pe alta cu pături de cristal/ prin lume prăvălite; din tainica pădure/ Apare luna mare câmpiilor azure,/ împlându-le cu ochiul ei mândru, triumfal" *(împărat şi proletar);* „Soarele, ce azi e mândru, el îl vede trist şi roş/ Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoşi,/ Cum planeţii toţi îngheaţă şi s-azvârl rebeli în spat/ Ei din frânele luminii şi ai soarelui scăpaţi" *(Scrisoarea /*); „Dară ochiu-nchis afară, înlăuntru se deşteaptă./ Vede cum din ceruri luna lunecă şi se coboară,/ Şi s-apropie de dânsul preschimbată în fecioară./ înflorea cărarea ca de pasul blândei primăveri;/ Ochii ei sânt plini de umbra tăinuitelor dureri;/ Codrii se înfiorează de atâta frumuseţe,/ Apele-ncreţesc în tremur străveziile lor feţe." *(Scrisoarea III)*

In condiţiile date, nu este surprinzător că tensiunea retorică îşi face loc într-unui dintre cele mai etanşe compartimente ale liricii, *erotica.*

O bună parte dintre poeziile de dragoste *pun în mişcare mecanisme tipice de persuasiune,* cum se întâmplă în *Dorinţa:* „Vino-n codru la izvorul/ Care tremură pe prund,/ Unde prispa cea de brazde/ Crengi plecate o ascund.// Şi în braţele-mi întinse/ Să alergi, pe piept să-mi cazi,/ Să-ţi desprind din creştet vălul,/ Să-1 ridic de pe obraz"; în *Floare albastră:* „In zadar râuri în soare/ Grămădeşti-n a ta gândire/ Şi câmpiile asire,/ Şi întunecata mare;// Piramidele-nvechite/ Urcă-n cer vârful lor mare/ Nu căta în depărtare/ Fericirea ta iubite!"; în *Călin:* „O, rămâi, rămâi la mine, tu cu viers duios de foc,/ Zburător cu negre plete, umbră fără de noroc,/ Şi nu crede că în lume, singurel şi rătăcit,/ Nu-i găsi un suflet tânăr ce de tine-i îndrăgit"; în sfârşit, în *Luceafărul:* „O, dulce-al nopţii mele Domn,/ De ce nu vii tu? Vină!// Cobori în jos, luceafăr blând,/ Aluncând pe-o rază,/ Pătrunde-n casă şi în gând,/ Şi viaţa-mi luminează."

De altfel, nicăieri nu apare mai clar decât în *Luceafărul* arta eminesciană de *a suda perfect vizionarismul şi discursivismul.*
în rama narativă a poemului, se desfăşoară o *competiţie retorică* în care *unii înving şi alţii pierd.*
Protagonistul poemului recurge la o diplomaţie amoroasă a cărei armă este *înduplecarea,* cum o numise ziaristul Eminescu într-un articol, opunând-o mult mai eficientei *convingeri:* „O, vin odorul meu

nespus,/ Şi lumea ta o lasă;/ Eu sânt luceafărul de sus,/ Iar tu să-mi fii mireasă,// O, vin' în părul tău bălai/ S-anin cununi de stele,/ Pe-a mele ceruri să răsai/ mai mândră decât ele".
Eşecul lui Hyperion este mai întâi de toate *retoric.* El se datorează inabilităţii de a-şi alege o mască potrivită spre a se înfăţişa auditoarei sale: „Nu caut vorbe pe ales/ Nici ştiu cum aş începe,/ Deşi vorbeşti pe înţeles,/ Eu nu te pot pricepe" -obiectează prompt Cătălina, a cărei capacitate de a înţelege e depăşită de elevaţia vorbitorului.
în schimb, Cătălin se pricepe să *convingă* printr-o argumentaţie adecvată cauzei şi bine adaptată la interlocutor. El desfăşoară o pledoarie avocăţească, cu iz pragmatic, recurgând la imagini sen-sibilizante şi la comparaţii inspirate: „Cum vânătoru-ntinde-n crâng/ La păsărele laţul,/ Când ţi-oi întinde braţul stâng,/ Să mă cuprinzi cu braţul".
Polytropia este una dintre tacticile clasice ale retoricii, şi pajul îşi compune, prin discurs, *un chip conform cu aşteptările fetei:* „încă de mic/ Te cunoşteam pe tine,/ Şi guraliv, şi de nimic,/ Te-ai potrivi cu mine..."
Marele maestru al elocvenţei rămâne însă, în poem, Demiurgul. Discursul lui fastuos, adresat lui Hyperion, se bizuie pe o *logică argumentativă strânsă.* Se lucrează, ca la carte, cu *narratio, refutatio, probatio;* se mânuieşte expert interogaţia retorică. Nu sunt ocolite nici excursul sapienţial, nici recuzita vizionar-imagistică, a cărei decodare este la îndemâna partenerului de dialog. Una dintre marile ferestre lirico-imaginative ale poemului este montată în edificiul solid al pledoariei sale (cea de-a doua deschizându-se în expozeul vocii narative impersonale).
Succesul deplin al Demiurgului e confirmat de virajul verbal brusc al lui Hyperion. în dialogul final cu Cătălina, acesta depune armele retorice proprii, ineficiente, adoptând atât ţinuta adresării, cât şi temperatura distant-apoftegmatică a discursului demiurgic: „Ce-ţi pasă ţie, chip de lut,/ Dac-oi fi eu sau altul?/ Trăind în cercul vostru strâmt,/ Norocul vă petrece,/ Ci eu în lumea mea mă simt/ nemuritor şi rece." Regimul aparte al *Luceafărului* în producţia poetică a lui Eminescu poate fi justificat şi din această perspectivă, a jocului subtil în care scriitorul antrenează *elocvenţa şi lirismul,* silindu-le să conlucreze în obţinerea efectului poetic.
Avem aici o dovadă certă că retorismul este unul dintre elementele esenţiale ale formulei literare eminesciene. *Vocaţie a creatorului* şi *forţă centripetă a operei întregi,* colorând incon-fundabil poezia şi proza, *elocvenţa* îşi află însă teatrul ideal de operaţii în gazetărie.

NOTE

1. Dimitrie Popovici, *Studii literare,* VI. *Eminescu în critica şi istoria literară română.* Ediţie îngrijită de Ioana Em. Petrescu. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989, p. 58.
2. Despre înrudirea romanului cu ziaristica poetului a tratat unul dintre exegeţii devotaţi ai poetului, Mihai Drăgan. Vezi mai ales *Metamorfozele „Geniului pustiu",* în *Mihai Eminescu. Interpretări, 2,* Iaşi, Editura Junimea, 1986, p. 148-149.
3. Gerard Genette, *Frontiere ale povestirii,* în *Figuri,* Bucureşti, Editura Univers, 1978, p. 158-165.
4. Perpessicius, *Satira la Eminescu,* în *Eminesciana,* Iaşi, Editura Junimea, 1983, p. 358-361; D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu. 1870-1877.* Iaşi, Editura Junimea, 1985, p. 329-332.
5. Există pretutindeni în creaţia lui Eminescu o anumită epicitate a mişcării între forme diverse, de unde ductusul agonic reperat sagace de Dimitrie Popovici pe terenul poeziei. *Studii literare,* V. *Poezia lui Mihai Eminescu.* Ediţie îngrijită de Ioana Em. Petrescu. Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1988, p. 194.
6. Din păcate, după ce acest manuscris fusese încheiat, mi-a parvenit excepţionala carte în care Ioana Em. Petrescu tratează despre coordonatele vizionare ale poeziei eminesciene, aşezată în zarea întregii lirici româneşti. Vezi Ioana Em. Petrescu, *Eminescu şi mutaţiile poeziei româneşti,* Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989.
7. Dimitrie Popovici, *Studii literare,* ed. cit., voi. V, p. 177.

-

•

ÎN LOC DE POSTFAŢĂ: „CONCEPTUL DE EMINESCU"

„Când privesc **zilele de-aur a** scripturilor române, Mă scufund ca **într-o mare de** visări dulci şi senine Şi în **jur** parcă-mi colindă **dulci şi** mândre primăveri."

Versuri ca acestea şi întreg poemul din care fac parte trădează o nostalgie a_ *afilierii culturale,* paradoxală la un autor ca Eminescu.

De ce? în primul rând, fiindcă ea pare a contrazice flagrant determinantele istorice şi tipologice ale condiţiei sale literare. în gândire, ca şi în rostire, Eminescu e un scriitor cu ductus preponderent romantic. Or, romanticii se prenumeră, de regulă, printre acei creatori cărora ideea precedenţei le provoacă resentimente, de o violenţă mergând până la asasinatul simbolic. Puţin înclinat către consimţământ, exacerbând mania diferenţierii, acceptată drept unică convenţie, romanticul simulează cu fast aproape liturgic înfiinţarea din nimic, arătându-se atins de sindromul unui individualism demiurgic.
în al doilea rând, indiferent de poza, strategic deferentă, adoptată în *Epigonii,* Eminescu este un *ziditor",* specie înzestrată de la naştere cu un mecanism imuno-defensiv eficient, apt să neutralizeze prompt orice agresiune virală emanând din partea ascendenţei.
în condiţiile date, *aspiraţia succesorală* a scriitorului ne sugerează să ne punem întrebări privind *vocaţia reală* pe care se sprijină ea. După încheierea unui veac de posteritate, nu e lipsit de interes a pune sub lupă virtualităţile de afiliere generică - *retrospective* ca şi *prospective* - ale creaţiei lui Eminescu, privite în bloc.
Cu privire la raporturile reale dintre poetul Eminescu şi antemergătorii elogiaţi în poem, G. Călinescu a făcut precizări esenţiale. Monografia operei eminesciene dovedeşte, cu probele pe masă, că — privit pe firul *ascendent* al istoriei literare - scriitorul a fost un *mutant.* Foarte cunoscută, pregnantă, diagnoza călinesciană în materie nu lasă loc nici unui echivoc: „în literatura română, Eminescu nu

s-a născut, ci a ieşit de-a dreptul din ape ca şi Luceafărul". Perspectiva genetică este, deci, respinsă de plano. Fără a altera concluzia lui Călinescu, doar nuanţând-o, cercetări ulterioare s-au dedicat unor sondaje revelatoare în apele amniotice unde s-a plămădit, ferecată în propria cochilie, o perlă de valoare unică. Mă gândesc, de pildă, la studiile - tactic subtile şi metodologic exemplare - semnate de un expert al perioadei preeminesciene, Paul Cornea, în volume ca *De la Alexandrescu la Eminescu* sau *Structuri tematice şi retorico-slilistice în romantismul românesc.*
Dacă ascensiunea abruptă, pornind dinspre relieful plat către „literatura muntelui" (în termenii lui Paul Cornea), rămâne o trudă cu roade sărace, există şi altă soluţie? Se pare că da.
Lucru demn de semnalat, a aplicat-o Călinescu însuşi. Sub presiunea necesităţii demonstrative, în *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* autorul răstoarnă pur şi simplu perspectiva consacrată. Nu se mai interesează de chinurile parturiente în care, chipurile, precedenţa l-ar fi născut pe Eminescu, ci, invers, de felul în care, *presupunându-l ipotetic drept telos, precedenţa creatoare se constituie prin el.* Procedând astfel, G. Călinescu renunţă la postura tradiţională de istoric literar, pentru aceea de critic. Şi asta fiindcă îşi asumă atribuţia primordială a criticii (în termenii în care, de pildă, o defineşte N. Manolescu, în *Lecturi infidele):* anume *funcţia legitimantă.*
Călinescu „justifică" literatura înaintaşilor, îi dovedeşte existenţa în amalgamul sincretic al culturalului, unde fiinţează. Privită prin „vizorul" Eminescu, existenţa ei devine *necesară.* Din foişorul de observaţie Eminescu, criticul reciteşte poezia română şi, într-un sens, o „inventează". în termeni mai concreţi, îi schimbă, *prin proiecţie interpretantă,* regimul, trecând-o într-un plan *deziderativ,* dirijând-o şi imprimându-i un *Sens* prestabilit. în acest sens particular, urmaşul îşi „naşte" predecesorii, pe Pralea, Văcărescu, Sihleanu şi ceilalţi. (La urma urmei, după ce îi citise în *Lepturariul* lui Pumnul, nici Eminescu nu le aplică alt tratament în *Epigonii.* Analizând poemul, Dimitrie Popovici a arătat convingător că, în linearitatea plată a *Lepturariului,* Eminescu introduce relief, direcţie şi tensiune între planuri, deci creează *sens* prin denivelare.) în concluzie, tradiţia devine, aşa-zicând, reductibilă la „urmaşul" pe care, practic, nu-1 produce, *presupunându-l însă ca necunoscută a ecuaţiei sale,* ridi-cându-1 la rangul de necesitate, de constantă a literaturii române.
Lecţia călinesciană poate fi interpretată în două *sensuri complementare.* Pe de o parte, „reactivul" Eminescu scoate la iveală trăsături determinante ale literaturii române. Pe de alta, privită „prin prisma" *înaintaşilor* ca şi a *urmaşilor* săi, fâşia de lumină primordială numită Eminescu se descompune în nuanţe spectrale. Căci, în poezie, în proză, în gazetărie, autorul Eminescu reprezintă, de fapt, o *omonimie generică.*

Demonstraţia unei asemenea ipoteze proiective se poate face uşor în proza jurnalistică, privită în latura ei *strict literară.*
Discursul publicistic românesc suportă operaţiunea euristică a „reducţiei la numitorul comun Eminescu". Coexistă în gazetarul Eminescu mai multe paradigme, sau „Figuri" complementare care, prin *proiecţie tipologizantă* - în aval, ca şi în amonte de el - limpezesc filoane esenţiale ale genului.
în presă, scrisul eminescian este produsul unui *istoric cu orizont informativ pozitiv,* cu scrupulul citatului exact, cu rutina frecventării documentului. Printre uneltele sale, figurează sursa arhivistică, sinteza etno-psiho-socio-economică etc. Un coeficient indiscutabil de profesionism dă timbrul dominant acestui tip de discurs.
Istoricul-jurnalist care-1 produce este, însă, omonimul altui Eminescu, autor al unui *discurs cu dominantă sacerdotal-vizionară.* Expertul „pozitiv" izbuteşte să infuzeze unor date concrete nebulozitate mitico-simbolică, transfigurând trecutul palpabil într-o utopică „vârstă de aur".
în sfârşit, ambii acţionează în slujba unui al treilea, *polemist şi pamfletar redutabil,* cu limba ascuţită şi condeiul

percutant, angajat în campanii cu scopuri circumstanţiale precise. (Dacă ne gândim doar la duelul cu „Românul" şi cu publicaţiile satelite.)
înţeles astfel, „cu amănuntul", nu global, Eminescu poate opera asupra elocinţei noastre gazetăreşti o *reducţie paradigmatică* sugestivă.
Dacă introducem „grila" Eminescu în materia impură a publicisticii noastre, ea se descompune spectral într-o serie de *dominante tipologice.* Una dintre filierele generice îi reuneşte, peste timpul istorico-literar, pe paşoptistul Bolliac cu polemistul interbelic inflamat Arghezi. (Unul din perioada întemeietoare, celălalt din epoca de specializare matură a prozei noastre jurnalistice.) Alta înscrie pe Bălcescu (jurnalistul de la „Poporul...", mai apoi de la „Popolul suveran") în genealogia retorică a lui Nicolae Iorga. în fine, o a treia pleacă de la mesianismul lui Heliade-Rădulescu, ajungând la vizionarismul sacerdotal al lui Pârvan. Deopotrivă ecluză şi focar de *convergenţă,* Eminescu *înscrie această triadă în memoria generică a gazetăriei* noastre, asigurându-i *un destin formal.*
Dintr-o atare perspectivă, „momentul Eminescu" îşi dovedeşte disponibilităţile indiscutabile de afiliere. Cum anume? Pe de o parte, modelându-şi precursorii şi plasându-i într-o ecuaţie „legitimantă". Pe de alta, situându-se în memoria generică a urmaşilor şi *lăsându-se la rândul lui iluminat de ei.* Căci Iorga (cel care 1-a şi relansat ca gazetar între războaie), Pârvan sau Arghezi *se repercutează tipologic asupra lui Eminescu, tot atât, cât acesta din urmă asupra predecesorilor săi de la 1848.*

într-un cuvânt, Eminescu este o *universalie* a structurii generative profunde a publicisticii noastre.
Din păcate, în acest compartiment, de mare importanţă în istoria literaturii române, recuperarea integrală a moştenirii eminesciene şi, ca un caz în speţă, înserierea tipologică a prozei sale jurnalistice rămân blocate de o serie de impedimente majore. Eminescu nu este un scriitor obişnuit, ci un veritabil *mit cultural.* Descoperirea postumelor, apoi excavarea *Caietelor* au avut consecinţe bine fixate *-în latura lor pozitivă* — de Constantin Noica în sintagma „Eminescu, omul deplin al culturii româneşti".
în latura lor negativă, aceleaşi consecinţe au obnubilat receptarea *literară* a moştenirii eminesciene. în publicistică, de pildă, rolul lui Eminescu în constituirea unei tradiţii solide şi strălucite de proză retorică a rămas în parte ignorat. Cu precădere acest sector al creaţiei sale - deşi nu numai el - a căzut victimă freneziei hermeneutice a practicanţilor unor discipline antropologice, colaterale literaturii. Pentru comentatorii improvizaţi de toate nuanţele, jurnalistica heteroclită a scriitorului a fost o mină de aur şi - în gwasi-absenţa vreunei reacţii a breslei literare - o redută uşor de asediat şi de luat.
O înţelegere conţinutistă rudimentară a raporturilor dintre ideologic şi retoric grevează şi azi studiul gazetăriei eminesciene, manipulată ca simplu recipient pentru ipoteze speculative, convingeri, atitudini etc, ignorându-se statutul ei de parte inalienabilă a *literaturii* române.
Aş adăuga că nici poezia nu este întru totul scutită de asiduităţile unor profesionişti, probabil onorabili în alte domenii, deveniţi peste noapte eminescologi de ocazie. Nu toţi, dar marea majoritate a acestora se mişcă în edificiul literaturii cu dezinvoltura şi agilitatea elefantului în magazia de porţelanuri. Printre ei, o serie de autointitulaţi-discipoli ai regretatului Constantin Noica, nu învăţăceii autentici, ci „noicologii" şi „noicolatrii" diletanţi. (în mod paradoxal, un filosof pentru care *paideia* avea nu doar o rezonanţă gravă, ci şi o misie severă, o accepţie aulică, a făcut în mod spectaculos „şcoală" tocmai printre... autodidacţi.) De altfel, nu numai Eminescu, ci şi Blaga (iar, dintre prozatori, Eliade) sunt printre cei victimizaţi preferenţial de pseudo-exegeţii îmbătaţi de filosofare euforică.
In condiţiile date, proza publicistică se află într-o situaţie frustrantă, deşi, cum am arătat, paradigma Eminescu iradiază tipologic semnificativ asupra elocinţei jurnalistice (capitol fundamental, după cât mi se pare, al literaturii româneşti). La rândul ei, poezia este prea adesea agresată de cei care văd în poet un simplu croitor de straie versjficate, pentru un capital autonom de ipoteze şi idei.
în momentul de faţă, *aptitudinea lui Eminescu de a face şcoală, de a se afilia formal,* de a avea înaintaşi, succesori autentici, simpli epigoni ş.a.m.d. este o chestiune de importanţă capitală.

*

în decursul timpului, devotaţii acomodării poetului cu posteritatea sa creatoare n-au lipsit. îi descoperim chiar printre doctrinarii modernismului: de pildă, Lovinescu, după care, în elegia erotică argheziană, ar fi clar detectabilă o „matrice" eminesciană.
Mai instructive sunt manevrele în aceeaşi direcţie ale unor practicieni: Davidescu, Fundoianu, Petică, Ion Barbu şi alţii. Davidescu, pe de o parte, taie decis cordonul ombilical dintre vârsta eminesciană şi simbolism; dar, pe de alta, izbuteşte a „recupera" pe Eminescu drept antecesor al simbolismului *{Estetica poeziei simboliste româneşti,* în „Viaţa românească", 1926), într-un mod care aduce mult cu a-1 „inventa". Ca să nu mai vorbim de dexteritatea lui Fundoianu de a jongla aiuritor cu formulele *neo-* şi perspectivele *retro-,* stabilind raporturi inedite între romantism şi „clasicismul cel nou". Printre simbolişti, Ştefan Petică ilustrează chiar un anume bovarism eminescian în atitudinile teoretice. Şi exemplele ar putea continua. (Spicuiesc doar mostre, la întâmplare, ne intenţionând să abordez o istorie a receptării eminescianismului în poezia noastră, deşi ea s-ar dovedi imperios

necesară.)
în perioada mai nouă, Ion Barbu atribuie lui Alexandru Philippide un neoeminescianism *sui generis.* („Redevenirăm contemporanii lui Eminescu", exclamă poetul, la apariţia volumului de versuri *Aur sterp.)* La drept vorbind, nu doar lui Philippide, ci unei promoţii întregi de creatori, în numele căreia autorul *Jocului secund* foloseşte un plural al solidarităţii: „Fii ai unor părinţi eminescieni, făgăduiţi dulcelui vis germanic, prin taina ierbii de omăt şi *a florii albastre,* călcarăm cu hotărâre şi lepădarăm dubla trivialitate a unor rurali fără **mister şi a unui** modernism ce reuşise să-şi asimileze, din toată sforţarea **occidentală, doar** formele galante ale traficului viu sau ale cupletului" *(Pagini de proza).*
Nici într-un caz, nici în celălalt, afirmaţiile lui Ion Barbu nu implică, de fapt, ipoteza unei derivări nemijlocite. Revendicarea genetică rămâne pur simbolică. Ea autentifică totuşi co-participarea eminescianismului la intertextul poeziei noastre, de la simbolişti la Bacovia şi la Arghezi, de la Philippide lâ Ion Barbu însuşi, de la Nicolae Labiş (cel ce se întreba, retoric, într-un rând: „De ce-i atât de puţină poezie pe mormântul tău cenuşiu,/ pe mormântul poeziei tale?"), la Emil Botta sau la Nichita Stănescu.
Trecând prin sită deasă aspiraţia orfică, vizionarismul particular, elegiacul adeseori de tentă sapienţială ale poeziei lui Nichita Stănescu, putem să izolăm, în stratul ei de adâncime, un nucleu eminescian.
Cu toate acestea, mergând pieptiş pe firul cronologiei, dinspre Eminescu spre urmaşi, nu obţinem concluzii spectaculoase. In domeniul poeziei, pe traseul succesiunii eminesciene a survenit un eveniment de importanţă capitală: e vorba de ruptura modernistă. O mutaţie

radicală se produce în poezia veacului posteminescian şi, peste crevasa deschisă de ea, filiaţiile sunt dificil de proiectat. Pe traiectoria obişnuită a genealogiilor artistice, modernitatea reprezintă un accident cu consecinţe serioase. Ea instituţionalizează un model aparte al schimbării literare, diferit întru totul de puseele iconoclaste rituale împotriva precedenţei, ca, de exemplu, cele de ţinută romantică. Nu mai avem de-a face cu resentimentele succesorale canonice împotriva cine ştie cărui „tată literar castrator"; ci cu schimbarea la faţă a ideii de poeticitate. Nu mai fluctuează - ritmic, cum ne obişnuisem -semnalmentele istorice ale poeziei, ci se înlocuiesc reperele fundamentale care ne îndrituiau să recunoaştem poeticul. In acest context, reducţia la „numitorul comun Eminescu" devine problematică.
întrebarea privind succesiunea eminesciană - pe care şi-o puneau Lovinescu, Davidescu, Ion Barbu şi ceilalţi - *se cuvine reorientată;* mai precis, *răsturnată.* într-o formă operativă, adaptată circumstanţelor, ea ar trebui să sune cam aşa: *„J*e ecranul conştiinţei noastre receptoare este Eminescu modificat de influenţa retroactivă inevitabilă, exercitată asupra lui de un veac întreg de posteritate creatoarei".*
La fel cum procedase - în extrema opusă a istoriei literaturii noastre - G. Călinescu, recitind pe predecesori prin urmaşi, putem să încercăm şi noi a reciti pe Eminescu prin Labiş şi Nichita Stănescu, prin Leonid Dimov, Cezar Baltag şi Mircea Ivănescu, prin Mircea Cărtărescu sau prin foarte tânărul Paul Daian.
Un Eminescu reînnoit se găseşte, aşteptând să fie descoperit, *în viitorul* acestor poeţi, într-un spaţiu literar românesc, gândit după tipar borgesian: adică unde valorile se proiectează şi se repercutează unele asupra altora, împotriva cronologiei. Probabil că cea mai sigură cale de a afla dacă Eminescu modelează în vreun fel poezia de aplecare intertextualistă şi cu certă vocaţie succesorală a celei mai tinere promoţii de creatori de azi este de a şti dacă poetul naţional se lasă modelat el însuşi - la limită „reinventat" - de descendenţii săi. Misia criticii de azi este de a „justifica" pe Eminescu, de a-1 face necesar şi prin urmaşi.
La ambele extreme ale istoriei noastre literare, în orice compartiment al creaţiei sale, poezia, proza, gazetăria, afilierea generică a lui Eminescu se pune în mod eficient mai degrabă în termenul care să se aşeze *în răspăr cu cronologia.* în aceiaşi termeni strategico-paradoxali, în care scriitorul însuşi înţelesese, în *Epigonii,* relaţia succesorală:

JS-a întors maşina lumii, cu voi viitorul trece,
Noi sântem iarăşi trecutul..." .-.,.., «..u»

BIBI
„OCTAV!/

SUMAR

EDITURA MINERVA
în presă, scrisul eminescian este produsul unui *istoric cu orizont informativ pozitiv,* cu scrupulul citatului exact, cu rutina frecventării documentului. Printre uneltele sale, figurează sursa arhivistică, sinteza etno-psiho-socio-economică etc. Un coeficient indiscutabil de profesionism dă timbrul dominant acestui tip de discurs.
Istoricul-jurnalist care-1 produce este, însă, omonimul altui Eminescu, autor al unui *discurs cu dominantă sacerdotal-vizionară.* Expertul „pozitiv" izbuteşte să infuzeze unor date concrete nebulozitate mitico-simbolică, transfigurând trecutul palpabil într-o utopică „vârstă de aur".
In sfârşit, ambii acţionează în slujba unui al treilea, *polemist şi pamfletar redutabil,* cu limba ascuţită şi condeiul percutant, angajat în campanii cu scopuri circumstanţiale precise.
DE ACEEAŞI AUTOARE:
Sadoveanu. Divanul înţeleptului cu lumea. Bucureşti, Editura Albatros, 1982.
Despre "aparenţa " şi "realitatea " literaturii, Bucureşti, Editura Univers, 1984.
Melancolia descendenţei. Figuri şi forme ale memoriei generice în literatură. Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1989.
Omul supt vremi. Eseu despre Marin Preda, romancierul. Bucureşti, Editura Cartea Românească, 1993.
ISBN 973-21-0438-4
Lei 2000